

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор** В. Горовий, д-р іст. наук, проф., заст. гендиректора НБУВ. **Редакційна колегія:** М. Закіров (заст. голов. ред.), канд. іст. наук, ст. наук. співроб., Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова. **Адреса редакції:** НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 22 2016

ЗМІСТ

Коротко про головне

Президент України П. Порошенко привітав Всеукраїнську раду церков і релігійних організацій.....	3
З виступу Президента П. Порошенка на прес-конференції за підсумками XVIII саміту Україна – Європейський Союз.....	3
Президент П. Порошенко про перші підсумки XVIII саміту Україна – Європейський Союз.....	4

Аналітика

Політичні акценти

Дем'яненко М.

Особливості дотримання прав людини в анексованому Криму.....	6
---	----------

Потіха А.

Українське питання на тлі обрання нового президента США.....	13
---	-----------

Тарасенко Н.

Профспілки в Україні як чинник соціально-політичного розвитку: історичний досвід, сучасний стан і перспективи.....	20
---	-----------

На шляху реформ

Рудь І.

Створення Офісу впровадження реформ у контексті проблеми державного реформування в сучасній Україні.....32

До нових стандартів самоврядування

Пальчук В.

Законодавче регулювання процесу об'єднання територіальних громад: терміново і необхідно.....36

Економічний ракурс

Кулицький С.

Економічна складова гібридної війни Росії проти України.....44
(Закінчення, початок у № 20, 21)

Якименко Ю.

Политические предпосылки повышения минимальной заработной платы в Украине.....57

Наука – суспільству

До 100-річчя НАН України

Основні напрями діяльності НАН України.....64

Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....73

Наукові видання НАН України.....75

Наука України сьогодні

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....77

Корпоративне співробітництво.....80

Загальна характеристика наукової і науково-технічної діяльності.....83

Кадрова політика НАН України.....85

Аерокосмічна і авіаційна галузі 86

Розробки та дослідження для агропромислового комплексу.....87

Наука і влада.....90

Нові надходження до НБУВ

Гришина Т.

Нові надходження довідково-бібліографічних видань.....101

Коротко про головне

Президент України П. Порошенко привітав Всеукраїнську раду церков і релігійних організацій

Шановні друзі!

Вітаю вас з нагоди 20-ї річниці від дня заснування Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій.

Ваша активна церковна та громадська діяльність в ім'я цілісності та єдності України в часи російської агресії викликають глибоку повагу. Ви докладаете значних зусиль задля збереження духовного багатства та релігійного різноманіття нашого народу, координації міжцерковного діалогу як в Україні, так і за її межами.

Дякую вам за велику волонтерську роботу, за гуманітарну допомогу, яку ви надаєте Збройним силам України та внутрішньо переміщеним особам, за підтримку людей, які залишилися на окупованих територіях.

Нехай ваша духовна праця та щирі молитви і надалі сприятимуть утвердженню нетлінних християнських цінностей в українському суспільстві.

Бажаю вам доброго здоров'я, благополуччя та наснаги у служінні Богу та народові України.

П. Порошенко

(Офіційне інтернет-представництво Президента України (http://www.president.gov.ua). – 2016. – 29.11).

З виступу Президента П. Порошенка на прес-конференції за підсумками XVIII саміту Україна – Європейський Союз

Президент П. Порошенко подякував керівництву Євросоюзу за тверду й чітку позицію в підтримці України, а також незламну єдність і солідарність з нашою державою в її протидії російській агресії.

Під час спільної прес-конференції з президентом Європейської ради Д. Туском, президентом Європейської комісії Ж.-К. Юнкером за підсумками XVIII саміту Україна – Європейський Союз Президент України висловив упевненість, що санкції ЄС щодо Росії будуть продовжені на наступний період. Це рішення має бути розглянуто та прийнято на грудневому саміті ЄС у Брюсселі.

«Наша єдність та солідарність важливі і в питанні протидії російській пропаганді», – наголосив П. Порошенко та закликав «посилити боротьбу з цією отрутою, яка нарівні з пропагандою ІДІЛ має на меті підірвати основи європейського дому, віру в демократичні цінності».

Президент також висловив вдячність ЄС за чітку позицію невизнання незаконної анексії Росією Криму та Севастополя, а також одностайну підтримку ЄС проекту Резолюції ГА ООН про ситуацію з правами людини в Криму. При цьому він зазначив, що це закладає підвалини деокупації півострова.

П. Порошенко також наголосив на важливості прискорення процесу визволення українських заручників, які утримуються як на окупованих територіях, так і в Росії, і повідомив про домовленість тиснути на керівництво Росії в питанні їх звільнення.

У свою чергу президент Європейської ради Д. Туск зазначив, що «Україна переживає складні часи анексії Криму та агресії з боку Росії і Європа повинна зробити усе можливе, щоб зберегти українську незалежність, суверенітет та стабільність». «Наші санкції пов'язані з повним виконанням мінських угод», – сказав Д. Туск і нагадав про нещодавнє рішення щодо поновлення підтримки спеціальної моніторингової місії ОБСЄ, яка здійснює роботу на Донбасі.

«За останні три роки ми побачили втілення в життя дуже важких реформ у важких умовах. І ми робимо усе, щоб підтримати Україну», – зазначив президент Європейської ради.

Учасники саміту Україна – ЄС констатували, що російська агресія триває, і закликали російську сторону нарешті припинити обстріли мирної території України, забезпечити стале припинення вогню, як задекларовано мінськими угодами, та забезпечити безперешкодний доступ СММ ОБСЄ до всієї окупованої території, включно з неконтрольованою ділянкою українсько-російського кордону й майданчиками для відведення важкої артилерії та техніки.

Лідери України і ЄС засудили зволікання РФ з виконанням узятих на себе зобов'язань, у тому числі в рамках мінського процесу, та констатували, що санкції мають діяти доти, допоки Росія не виконає в повному обсязі мінські домовленості та не буде відновлено суверенітет і територіальну цілісність України, включно з поверненням Криму (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2016. – 24.11).*

Президент П. Порошенко про перші підсумки XVIII саміту Україна – Європейський Союз

Президент П. Порошенко наголошує, що учасники XVIII саміту Україна – ЄС домовилися про чіткі перспективи ратифікації Угоди про асоціацію та підтвердили незмінність її положень.

«Перше, про що ми сьогодні домовилися, – це чіткі перспективи ратифікації Угоди про асоціацію. Ця Угода стала символом нової України, реформ та боротьби нашої держави за європейське майбутнє», – підкреслив

П. Порошенко під час спільної з президентом Європейської ради Д. Туском, президентом Європейської комісії Ж.-К. Юнкером прес-конференції за підсумками саміту Україна – ЄС.

«Україна і ЄС мають спільну позицію, що положення Угоди про асоціацію за жодних обставин не можуть бути переглянуті чи переписані. Так само неможливим є заниження амбітності наших цілей по Угоді», – наголосив глава держави. За його словами, підсумки цього саміту впевнено декларують, що «ми робимо це і рухаємося вірним шляхом».

Президент нагадав, що три роки тому український народ вийшов на Майдан з вимогою підписати й реалізувати цю Угоду.

Глава Української держави наголосив, що затягування з її ратифікацією не на користь ані Україні, ані ЄС, і висловив упевненість, що і Україна, і ЄС мають дати відсіч популізму й не допустити, щоб в цій боротьбі виграла країна-окупант. «Сподіваюсь, що під час саміту ЄС ми зрушимо питання ратифікації Угоди з тим, щоб вона запрацювала, нарешті, на повну потужність. Так, як з 1 січня поточного року працює поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі з ЄС», – сказав він.

П. Порошенко зазначив, що є відчутний прогрес в імплементації зони вільної торгівлі між Україною і ЄС: за перші 10 місяців дії ЗВТ український товарообіг з ЄС зріс на 5 %, а обсяги торгівлі з ЄС впевнено вийшли на перше місце і на сьогодні вони досягають уже 41 %.

«Я висловив вдячність лідерам ЄС за готовність сприяти швидкому введенню автономних торговельних преференцій, наданих уряду України, і здійснити ряд заходів для підтримки ефективного виконання Угоди про вільну торгівлю, що ще більше відкриє ринок Європейського Союзу для українських виробників», – сказав він.

У свою чергу президент Європейської ради Д. Туск почав свій виступ українською мовою та висловив захоплення прагненням України набути членство у ЄС, а також мужністю українського народу. «Я глибоко вражений терпінням та рішучістю українського народу в своїй боротьбі за збереження територіальної цілісності і суверенітету. Ви є унікальним прикладом мужності, гідності та практичного розуму. Я знаю, що ви заслуговуєте на більше від нас, від Європи. У вас тут є багато друзів. І я можу пообіцяти вам, що ми не залишимо вас позаду», – сказав Д. Туск.

Він також чітко зазначив, що «Європейський Союз буде й надалі продовжувати докладати зусилля по втіленню в життя очікувань українців і це має стати успіхом усієї Європи» (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2016. – 24.11).*

Аналітика

Політичні акценти

М. Дем'яненко, мол. наук. співроб. ФПУ НБУВ

Особливості дотримання прав людини в анексованому Криму

Проблема дотримання прав людини в Криму не сходить зі шпальт ЗМІ. Черговим інформаційним приводом звернутися до цієї проблеми стала звістка про звільнення з російської в'язниці 25 листопада 2016 р. Х. Джемілева, сина лідера кримських татар М. Джемілева. Раніше ЗМІ повідомляли, що в Російській Федерації визнали українське громадянство Х. Джемілева, який виступав проти так званого автоматичного надання йому російського громадянства після анексії Криму. Вже 26 листопада Х. Джемілев прибув до Києва і зустрівся з батьком. Адвокат М. Полозов зазначив у себе у Twitter, що врятований один український заручник. Проте, враховуючи загальну ситуацію з дотриманням прав людини на анексованому півострові, слід визнати, що це лише початок важкого шляху. Надії на покращення ситуації викликає приєднання до зусиль правозахисників і адвокатів світової спільноти.

15 листопада в Генеральній Асамблеї ООН було ухвалено ініційовану Україною резолюцію «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)». Проект резолюції в ООН підтримали 73 країни, 76 – утримались, 23 – виступили проти, серед останніх прогнозовано була і Росія. У підготовці документа разом з Україною брали участь: Австрія, Австралія, Бельгія, Болгарія, Канада, Хорватія, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Угорщина, Латвія, Литва, Люксембург, Нідерланди, Палау, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Туреччина, Великобританія і США.

Серед іншого в резолюції засуджуються обмеження прав людини та випадки дискримінації в Криму щодо кримських татар, а також українців і осіб, що належать до інших етнічних і релігійних груп, з боку російської окупаційної влади. Активісти, журналісти та правозахисники повідомляють про випадки страт, викрадень, політичних переслідувань, залякування, тортур і жорстокого поводження із затриманими, а також про порушення інших основних свобод: свободу думки, релігії та права на мирні зібрання. Та у зв'язку з цим, у документі містяться заклики до Росії пропустити на півострів (який значиться в тексті як окупований) спостерігачів для складання доповіді. Резолюція підтверджує територіальну цілісність України, невизнання анексії Криму та містить звернення до Управління Верховного комісара ООН з прав людини підготувати окремий тематичний звіт про ситуацію в Криму. Документ Генеральної Асамблеї ООН також засуджує примусове залучення жителів окупованого Криму до служби в російських ЗС всупереч Женевській конвенції. Також уперше в документах ООН Росія називається державою-окупантом, а АР

Крим і Севастополь – тимчасово окупованою територією (URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2016/11/16/7126942/>).

Показовим є протилежне бачення резолюції в Україні та Росії. Так, якщо російська сторона вважає, що Україна цим документом намагається чинити тиск на Росію, оскільки, як заявив російський постійний представник при ООН Є. Загайнов, проект резолюції односторонній, необ'єктивний і упереджений, то українська сторона говорить, що головною метою резолюції є заклик до Росії дотримуватися своїх зобов'язань як «держави-окупанта, відповідно до міжнародного права». Зокрема, міністр закордонних справ України П. Клімкін повідомив, що завдяки прийняттю Генасамблеєю ООН резолюції про порушення прав людини в Криму визначення «тимчасова окупація української АРК і міста Севастополь» буде офіційно вживатися в усіх документах ООН аж до деокупації Криму, а «постійний правозахисний моніторинг ООН – перший крок до деокупації українського Криму».

Раніше П. Клімкін привітав схвалення «надзвичайно важливої резолюції Генасамблеї ООН з прав людини в Криму». За його словами, підтримавши документ, світ заявив державі-окупанту: «ні сірій зоні беззаконня і свавілля в українському Криму».

Президент України П. Порошенко заявив, що переконливі результати голосування резолюції Генасамблеї ООН з прав людини в Криму – це перемога справедливості (URL: <http://www.segodnya.ua/politics/pnews/klimkin-poyasnil-znachenie-rezolyucii-oon-po-krymu-770477.html>).

Дипломат та колишній міністр закордонних справ В. Огризко, коментуючи затвердження резолюції, зазначає, що за правовим статусом резолюція – не юридичний документ у тому сенсі, що він не є зобов'язуючим. Це документ політичний, який Україна тепер зможе використовувати для того, аби наголошувати на своїй позиції та гнути власну лінію поведінки в міжнародному просторі та міжнародних правових інстанціях. «Це справді успіх, тому що документ чітко і ясно назвав Росію агресором. Так само чітко і ясно говориться, що Крим це окупована територія. Це важливо для подальшої роботи і для доведення у міжнародних судах вини Росії у тому, що вона скоїла, – пояснює В. Огризко. – Пряму юридичну силу мала б резолюція Радбезу ООН, проте це неможливо, бо Росія накладає вето на такі документи».

Колішній генконсул України у Стамбулі, голова управління організації «Майдан закордонних справ» Б. Яременко вважає, що попри те, що ця резолюція змальовує події в Україні для міжнародної спільноти так, як їх сприймає український уряд, вона навряд чи здатна змінити щось швидко і глобально. На його думку, дилема полягає у тому, що Україна використовує правові аргументи, а Росія – силові. Проте дипломат наголошує на іншому аспекті резолюції. «Путін невтомно повторює, що питання Криму закрито. І ось відповідь міжнародної спільноти: воно відкрите, є проблема прав людини, є проблема окупації. Але Росія, звичайно, до цього не дослухається. Так, у РФ є її позиція, і вона підтверджена ядерною зброєю, збройними силами на території Донбасу і Криму. Її дипломатичні аргументи полягають у наявності в неї сили.

Українська ж сторона намагається апелювати до міжнародного права, її аргументи лежать у цій площині. Але в нас немає тих аргументів, які є у Росії, щоб вирішити питання військовим шляхом. Ми повинні користуватися інструментами, які маємо – їх надає міжнародне право... Ця резолюція є одним із інструментів для повернення Криму Україні, проте не варто сподіватися, що це станеться автоматично. На все потрібен час та зусилля», – говорить Б. Яременко (URL: <http://nv.ua/ukr/publications/pravo-proti-sili-eksperti-pojasnili-shcho-zminit-prijnjata-rezoljutsija-oon-shchodo-okupovanogo-krimu-274998.html>).

Постійний представник України в ООН В. Єльченко вважає, що це серйозний сигнал для Росії, оскільки тепер питанням Криму буде займатися безпосередньо Верховний комісар ООН з прав людини і окремі делегації. «В Україні з'явився інструмент додаткового тиску на Росію, щоб змінити ставлення до Кримського питання, як мінімум, в рамках ООН», – розповів дипломат. Він також зауважив, що ще до прийняття резолюції зустрічався з Верховним комісаром ООН з прав людини, і той запевнив, що чекає прийняття резолюції для початку роботи з Росією.

У свою чергу 16 листопада Росія вийшла з угоди по Міжнародному кримінальному суду в Гаазі, пояснивши це тим, що Гаазький трибунал «не виправдав покладених на нього надій і не став справді незалежним, авторитетним органом міжнародного правосуддя». Проте такий поспіх Росії можна пояснити тим фактом, що напередодні цього рішення МКС опублікував звіт, у якому йдеться про те, що в Криму – міжнародний військовий конфлікт. Так, правозахисники передали до МКС звіт з доказами злочинів проти людяності в тимчасово окупованому Криму. Над звітом близько двох років працювали громадські організації та правозахисники, які опікуються темою Криму.

Зокрема, у звіті викладено інформацію про вбивства, насильницькі зникнення, незаконне утримання під вартою та катування людей на півострові за понад два роки окупації. Докази скоєння злочинів базуються на розповідях свідків та жертв, а також на журналістських матеріалах. Їхня мета – спонукати Міжнародного прокурора провести розслідування та притягнути винних до відповідальності.

Директор організації «Міжнародне партнерство за права людини» Б. Дюфур зазначає: «Якщо поглянути на звіт, ви побачите низку дуже серйозних злочинів, які були скоєні за два роки в Криму. Серед них – 7 убивств, 15 насильницьких випадків, 90 випадків незаконного утримання під вартою та 39 випадків катування або інших форм негуманного ставлення. Також серед них дуже багато випадків заволодіння державною і приватною власністю та примусове переміщення майже 60 тисяч цивільних осіб, серед яких більшість – кримські татари».

Юрист С. Папуашвілі повідомив: «Ми передали тисячі сторінок доказів злочинів офісу прокурора, і ці дані мають на меті поділитися інформацією з офісом прокурора, яка дасть їм можливість зробити висновок про те, що злочини справді були, і розпочати власне розслідування. Наразі інформація, яку

ми передали, перебуває в департаменті попереднього розгляду» (URL: <http://www.5.ua/polityka/pravozakhysnyky-peredaly-haazkomu-trybunalu-zvit-iz-dokazamy-zlochyniv-proty-liudianosti-u-krymu-131356.html>).

Тобто, як бачимо, однією з першопричин розробки резолюції та як наслідок її подальшого затвердження є проблема дотримання прав людини в окупованому Криму. З початком окупації, з лютого 2014 р., ситуація з правами людини значно погіршилася. Фактично, окупаційна влада почала переслідування «незгідних», використовуючи для цього норми російського законодавства по боротьбі з екстремізмом, тероризмом, порушення територіальної цілісності, тощо. При цьому мають місце масові порушення, включаючи викрадення, незаконні затримання та насильство над журналістами, активістами та кримськими татарами.

Саме кримські татари, а особливо їхні лідери та активні громадяни стали об'єктом таких переслідувань. Уповноважений Президента України у справах кримськотатарського народу М. Джемілев взагалі вважає, що кримськотатарському народу загрожує повне знищення. «У Криму зараз спостерігається висока концентрація російських збройних сил, і початок бойових дій означатиме, передусім, повне знищення корінного кримськотатарського народу й можливе перетворення півострову на мертву пустелю». Він також акцентував увагу на іншому «воєнному злочині» російсько-окупаційної влади на території Криму. «Основна стратегія окупаційної влади, як ми бачимо, спрямована на те, щоб витіснити корінний народ Криму, передусім, кримських татар, та заселити півострів громадянами з внутрішніх областей Російської Федерації», – зазначив кримськотатарський лідер. Він також зауважив, що після окупації півострів залишили близько 50 тис. людей, з них приблизно половина – кримські татари. «Існують оціночні дані, які свідчать, що разом зі збройними силами, які Росія перемістила в Крим, на півострів завезено приблизно півмільйона громадян. А це, відповідно до Женевської конвенції про статус окупованих територій, є воєнним злочином», – підкреслив М. Джемілев.

Також лідер кримськотатарського народу вважає «абсурдом» нещодавнє рішення російської влади щодо оголошення вищого представницького органу – Меджлісу, який обирається безпосередньо самими громадянами, – екстремістською організацією. «Це настільки абсурдно – все одно як оголошувати екстремістським парламент будь-якої країни. Але головна причина, яку окупаційна влада не приховує, це позиція Меджлісу, який не сприймає окупацію та розглядає Крим як неподільну частину України», – наголосив М. Джемілев (URL: <http://www.ukrinform.ua/rubric-krim/2120529-armia-rf-moze-peretvoriti-krim-na-mertvu-pustelu-dzemilev.html>).

Про погіршення ситуації з дотриманням прав людини в окупованому Криму свідчать і результати діяльності моніторингової місії Amnesty International, яка працювала в Криму з 26 по 30 вересня. Дослідник по Україні в Міжнародному секретаріаті організації К. Янков розповів про окремі результати діяльності моніторингової місії. «Ми відвідали засідання суду у

справі заступника голови меджлісу А. Чийгоза (звинувачується в організації заворушень у Верховної Ради Криму 26 лютого 2014 р.) З 20 липня Ахтема не приводять на засідання, він виступає за допомогою відеозв'язку. Чому йому не дають бути присутнім – незрозуміло... При цьому якість відеозв'язку незадовільна: сигнал пропадає, деякі питання взагалі не чути. Зрозуміло, це порушення права Ахтема на повноцінний захист. Ми також поспілкувалися з іншим заступником голови меджлісу кримськотатарського народу І. Умеровим, щодо якого зараз теж порушено кримінальну справу за статтею “Публічні заклики до порушення територіальної цілісності РФ” за виступ на українському телебаченні... Ми вже визнавали І. Умерова в'язнем совісті, коли його в рамках розслідування кримінальної справи помістили в психіатричну лікарню. Є всі підстави вважати, що заарештований правозахисник Е.-У. Куку і журналіст Семена теж переслідуються тільки через свої переконання», – підсумовує К. Янков.

Він також вважає, що тренд придушення інакомислення в Криму посилюється. Це проявляється і в кримінальних переслідуваннях опозиційно-активних громадян, у тому числі лідерів кримських татар, і на прикладі придушення свободи слова. «Зараз в Криму не залишилося місцевих незалежних ЗМІ. У лютому 2015 року був, наприклад, телеканал АТР, який давав незручну для влади республіки інформацію. І йому просто не продовжили акредитацію. Незалежна газета “Авдет” також позбавлена акредитації... А тих журналістів, які дотримуються альтернативної точки зору на те, що відбувається в Криму, – переслідують», – продовжує дослідник.

Що ж стосується кримськотатарського питання, то в цьому аспекті К. Янков говорить: «Я б не став стверджувати, що переслідуванню піддаються кримські татари як народ. Переслідуванню піддаються соціально активні представники кримських татар і соціально активні громадяни в принципі. Якщо подивитися на тих кримчан, хто привернув до себе увагу силових органів, то видно, що це в першу чергу люди, здатні об'єднувати навколо себе інших. Причому вони не завжди широко відомі. Наприклад, затриманий в лютому за підозрою в зв'язках з «Хізб ут-Тахрір» (організація заборонена в РФ як екстремістська) М. Алієв з Алушти або заарештований тоді ж правозахисник Е.-У. Куку. Вони не лідери меджлісу, але вони авторитетні в своїх поселеннях».

Серед іншого, він звернув увагу і на методи, які використовують силовики для тиску на затриманих. Особливо турбують такі факти, переслідування членів родини та навіть психологічного впливу на малолітніх дітей.

К. Янков згадав і про минулорічну зустріч з уповноваженим з прав людини в Криму, яка залишила досить неоднозначні враження. «Ми зустрічалися з омбудсменом Л. Лубіною під час нашої першої поїздки до Криму в минулому році. Хочу відзначити, що вона легко погодилася на розмову, за що спасибі. Але її відповіді на деякі наші запитання особисто я вважаю лукавими. Так, говорячи про проблему масових зникнень кримських татар, вона заявила, що в Криму за період з березня 2014 р. по 1 січня 2015 р.

пропали 333 людини, і кримські татари – не більшість з них. Мовляв, чому ви питаєте саме про кримських татар? Ми запитували про них, тому що саме зниклі кримські татари були найчастіше активістами, які не прийняли “російської весни”. Але у мене з’явився ще одне питання: якщо у вас по людині в день пропадає, що роблять правоохоронні органи взагалі? Зрештою, омбудсмен повідомила, що жоден кримський татарин до неї не звертався» (URL: <http://www.sobytiya.info/public/16/67144>).

І подібних випадків порушення прав людини в Криму досить багато. Серед останніх можна згадати обшук у голови місцевого Меджлісу та його 84-річного батька, який відбувся 14 вересня 2016 р. за вигаданою підставою – зберігання наркотиків, яких у результаті обшуку не виявили. Напад 4 серпня 2016 р. співробітників ФСБ та поліції на офіс кримського адвоката Е. Курбедінова, який у суді захищає інтереси кримських мусульман у справі «Хізб-ут-Тахрір». Також Е. Курбедінов відомий своєю активною громадянською позицією. Під час обшуку, який провели співробітники ФСБ 5 жовтня 2016 р. у будинку кримськотатарського активіста С. Кадірова, у нього вилучили ноутбук і телефон. Обшук проводився на підставі Постанови судді І. Родіонова на проведення огляду в підозрі до закликів щодо невизнання кордонів Російської Федерації і підтримки кримськотатарського батальйону «Аскер» (URL: <http://crimeamap.krymsos.com/ru/list.html>).

І вже після ухвалення згаданої вище резолюції заступник голови Меджлісу І. Умеров повідомив про нові затримання кримських татар. У результаті обшуків у будинках 17 листопада силовики в окупованому Криму затримали двох кримських татар. «Це не схоже на те, як зазвичай відбувається. У Бахчисарайському районі одночасно інформація про три обшуки і затримання двох людей. Один обшук проводився одночасно в Сімферопольському районі, зв'язку між ними провести не можемо. Я, на жаль, не міг виїхати на місце і спілкувався тільки з сусідами і місцевими активістами, які там були присутні», – повідомив І. Умеров. За його даними, обшуки пройшли в селі Відрадне Бахчисарайського району в будинку Ш. Генієва. «В цьому будинку проживає 20-річний брат дружини господаря – Е. Хасанов. Він мусульманин, який дотримується релігійних приписів. Його нібито підозрюють у крадіжці, де на місці злочину був помічений його автомобіль. У підсумку хлопця відвезли у відділення, а машину забрали для експертизи. В ході обшуку шукали як зазвичай ще й наркотики, зброю, заборонену літературу», – написав він у Facebook.

Обшуки й затримання кримських татар на окупованому півострові стали системою. 20 жовтня окупанти провели обшуки в будинках шістьох кримських татар. Згодом суд заарештував їх на два місяці. Правозахисники підозрюють, що затриманим інкримінують «тероризм» та співпрацю з організацією «Хізб-ут-Тахрір» (URL: <http://nv.ua/ukr/ukraine/events/u-krimu-novi-obshuki-okupanty-znovu-zatrimali-krimskih-tatar-276789.html>).

Координатор Кримської правозахисної групи О. Скрипник вважає, що Росія запустила на анексованому півострові Крим цілу репресивну машину

проти кримських татар, оскільки останні відразу активно виступили проти Росії.

«Кримські татари – одна з уразливих груп, які піддаються постійним переслідуванням. Серед таких і кримські журналісти, і проукраїнські активісти, і колишні держчиновники України, які не захотіли співпрацювати з окупаційною владою. Зараз відбуваються переслідування не тільки за етнічною приналежністю, скільки за політичною. До них в будь-який момент можуть прийти під приводом пошуку екстремістської літератури. Заявляються з обшуками в мечеті, медресе. Раз у раз фабрикуються справи. Одна з цілей тих політиків – тримати в страху, щоб не дозволити цим людям організовано виступати проти дій РФ», – повідомила О. Скрипник.

Правозахисниця зазначила, що подальше становище кримських татар залежатиме від політичного становища Росії, тому що за кожен програш на міжнародній арені РФ посилює репресії в Криму (URL: <http://znaj.ua/news/regions/75742/ak-rosiya-terrorizuye-krimskih-tatar-v-krimu.html>).

Думку О. Скрипник про те, що переслідування відбуваються не тільки за етнічною належністю, а й за політичною, яскраво підтверджує справа нових «кримських диверсантів», затриманих 9 листопада в Севастополі. За інформацією адвокатів, затримані Д. Штибліков, О. Бессарабов і В. Дудка всупереч рішенню суду перебувають в ІТТ Бахчисарая. Захисту вдалося побачити тільки В. Дудку. Адвокат О. Попков розповів про те, з якими труднощами зіштовхуються юристи, захищаючи інтереси і права затриманих на півострові. «Ось уже четвертий день я граю в «козаки-розбійники» зі слідством: бігаю за слідчими, зустрічаюся з ними, намагаюся їм телефонувати, щоб вони допустили мене до справи. На третій день, в неділю, мені вдалося вручити слідчому ордер і посвідчення, а також заяву про допуск, але відповіді я на них не отримав і допуск так і не був оформлений. При цьому слідчий, якого я випадково побачив біля будівлі ФСБ, повідомив, що нібито підзахисний Д. Штибліков відмовився від мене. У мене немає підстав вірити слідчому – ніяких офіційних документів про відмову я не бачив... Ми припускаємо, що всі вони знаходяться в ізоляторі тимчасового утримання в Бахчисарай, оскільки сьогодні одному з кримських адвокатів – О. Железняк, яка захищає В. Дудку, – вдалося на короткий час побачити підзахисного. Наскільки вона встигла побачити, у нього був дуже поганий стан здоров'я... Ми бачимо, що слідчі просто ігнорують дії і родичів, і захисників. І не тільки ігнорують, але і протидіють... Суди закривають очі на явні порушення, а інколи навіть допомагають слідству», – говорить адвокат (URL: <http://ru.krymr.com/a/28118869.html>).

Таким чином, всі наведені вище факти є яскравим свідченням того, що в окупованому Росією Криму спостерігається значне погіршення ситуації з дотримання прав людини. Насамперед це стосується кримськотатарського народу, представники якого найбільш активно виступили проти окупанта. Переслідувань зазнають також громадські активісти, правозахисники, які не підтримують політику окупаційної влади. У зв'язку з цим, ухвалення в ООН

ініційованої Україною резолюції «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)» є цілком логічною реакцією з боку України та світового співтовариства на політику РФ. Що ж стосується України, то, враховуючи неможливість силового повернення Криму, вона має й надалі працювати в цьому напрямі, щоб домогтися ще більшої світової підтримки в питанні посилення санкцій і повернення анексованого півострова. Водночас вживати всіх можливих заходів щодо захисту прав тих людей, що не визнають окупаційну владу і зазнають переслідувань через свої переконання.

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Українське питання на тлі обрання нового президента США

У США відбулися вибори президента. За оцінками експертів, виборча кампанія вирізнялася надзвичайним напруженням і певною мірою привела до неочікуваного результату. Обрання відомого бізнесмена-мільярдера Д. Трампа президентом США стало певною несподіванкою для багатьох політиків і експертів не лише в Україні, а й за її межами. Натомість у Росії це викликало значне похвалення й надію на поліпшення відносин із США. Незважаючи на те що поки не ясно, яким чином буде Д. Трамп реалізовувати свої передвиборні пропозиції щодо визнання анексії Криму або пом'якшення санкцій, українське питання, зокрема спроби США інтегрувати українську економіку в західний ринок, може стати каменем спотикання на шляху до зближення між США й Росією. Тим не менше серед тих, хто першим привітав Д. Трампа з перемогою, був саме президент Росії В. Путін.

Деякі експерти вважають, що США й Росія активніше шукатимуть шляхи порозуміння. Як зазначив Я. Бреммер, президент нью-йоркської консалтингової компанії, адміністрація Д. Трампа, найімовірніше, рухатиметься в напрямі відновлення відносин з Росією, зокрема, з питань ситуації в Сирії (URL: <http://www.segodnya.ua/politics/pnews/bloomberg-proanaliziroval-riski-dlya-ukrainy-posle-pobedy-trampa-770521.html>. 2016. 17.11).

Відповідно на це сподіваються і в Росії. Зокрема, колишній президент Радянського Союзу М. Горбачов висловив надію, що перемога республіканця Д. Трампа стане відправною точкою для поліпшення відносин між РФ і США. Він не виключає такої можливості. І висловив переконання в тому, що тепер країнам необхідно «зав'язувати діалог на вищому рівні», що особливо позитивно повинно позначитися на міжнародній політиці. За його словами, Росії й Америці необхідно прийти до діалогу та «не обривати його будь-що, так як від відносин двох країн багато що залежить у світі» (URL: <http://rueconomics.ru/206639-gorbachev-raskryl-chem-horosha-pobeda-trampa-dlya-ru>. 2016. 9.11).

Проте можливе зближення політичних позицій В. Путіна й Д. Трампа не влаштовує українську сторону, адже це може заохотити Росію до подальшої агресії проти України. Але, на думку експертів і багатьох закордонних політиків, не варто перебільшувати можливі негативні наслідки. Реальний перебіг відносин між Росією і США, швидше, буде далеко неоднозначним. Лідери обох країн амбітні політики, і невідомо, чи будуть вони готові йти на поступки в ключових питаннях. Натомість Україна має шукати шляхи порозуміння з новим керівництвом США. Як зазначила віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України І. Климпуш-Цинцадзе, Україна намагатиметься донести до нового керівництва США свої аргументи стосовно необхідності стримування Росії.

На її переконання, США мають досить стійку традицію ухвалення рішень стосовно національних інтересів, виходячи з оцінки загроз і викликів, які постають перед державою. Вона сподівається, що українські політики зможуть донести свої аргументи до нової адміністрації та будуть почутими, адже Д. Трамп представляє Республіканську партію, яка тривалий час дотримується політики підтримки союзників.

І. Климпуш-Цинцадзе впевнена, що дуже швидко прийде розуміння того, що Росію треба стримувати в її намаганнях зруйнувати світовий порядок, який усі разом тяжко вибудовували після Другої світової війни. На її думку, якщо Д. Трамп займе проросійську позицію у своїй зовнішній політиці, то наштотується на спротив законодавців як з Демократичної партії, так і з Республіканської партії.

У свою чергу посол України в США В. Чалий налаштований оптимістично і вважає, що Україна залишиться в топ-10 американських пріоритетів. «Українська діаспора внесла свої конкретні пропозиції, які були сприйняті республіканцями. У нас є чітка позиція багатьох республіканців продовжувати підтримку України. Різні передвиборні заяви, побачимо, як вони будуть втілюватися в конкретну політику. Ті особи, які можуть прийти на посади міністра оборони, державного секретаря, головного радника зовнішньої політики і безпеки, це знайомі нам люди. Вони зі свого великого досвіду знають, що треба робити», – зазначив дипломат (URL: <http://www.capital.ua/ru/news/78445-ukraina-nadeetsya-ostatsya-v-top-10-amerikanskikh-prioritetov-chalyu>. 2016. 10.11).

Разом з тим, на думку В. Чалого, існує проблема, як сьогодні привернути увагу нової адміністрації до питань України. Серед нагальних питань боротьби з тероризмом питання пріоритетів зовнішньої політики США Україна все ж не має залишитися поза увагою США. При цьому дипломат наголосив, що Україна нині концентрується на тому, що робити найближчим часом зі зміною керівництва США. «Що стосується нової американської адміністрації, то вона ще повинна сформулювати свої короткострокові й середньострокові політичні пріоритети. Зараз розглядаються різні питання передачі влади... Також розглядається ряд кандидатур на різні позиції. Я думаю, що ситуація досить динамічна і вимагає активної роботи», – підкреслив В. Чалий. Він переконаний,

що Україна не повинна залишатися в «сірій зоні», вона має приєднатися до системи колективної безпеки й оборони.

Сподівання на хороші відносини США з її партнерами, зокрема і з Україною, підтвердив нині діючий президент США Б. Обама, який запевнив, що Д. Трамп прихильний зобов'язанням у рамках НАТО. «У розмові зі мною обраний президент висловив серйозний інтерес у тому, що стосується підтримки наших стратегічних інтересів. І одне з його послань, яке я можу привести, це його прихильність НАТО», – зазначив Б. Обама (URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/11/15/7126834>. 2016. 15.11).

Він повідомив, що під час свого майбутнього візиту в ряд країн і зустрічей з європейськими лідерами Д. Трамп донесе до них цю інформацію.

Щодо можливих змін у зовнішній політиці США з приходом Д. Трампа, то, за словами Б. Обами, зовнішню політику визначає не тільки президент, а й військові, дипломати, розвідувальне співтовариство. «Це робить нас незамінною державою, коли справа доходить до необхідності підтримувати світовий порядок і забезпечувати процвітання у світі», – наголосив Б. Обама.

Тим часом Д. Трамп уже провів телефонні перемовини з деякими лідерами різних країн і запевнив, що співпрацюватиме із союзниками США. Зокрема, як інформують ЗМІ, президент Франції Ф. Олланд і обраний президент США Д. Трамп провели 11 листопада телефонну розмову, у якій вони домовилися уточнити позиції з таких ключових питань, як Близький Схід і Україна. Вони домовилися про спільну роботу з ряду ключових питань, з тим щоб уточнити позиції щодо «війни з тероризмом», України, Сирії, ядерної угоди Ірану та стосовно паризької угоди щодо клімату.

Експерти, аналізуючи ситуацію, зазначають, що новообраному президенту США не бракуватиме глобальних викликів – від Сирії до ядерних амбіцій Північної Кореї. Але головним зовнішньополітичним пріоритетом має стати Європа. Зокрема, так вважає експерт з питань міжнародної безпеки Е. Ченовет. Вона переконана, що це найважливіший і найбільший стратегічний альянс у світі, який мають Сполучені Штати Америки. «Наступний президент має проводити таку політику щодо Європи, яку ми не бачили з 1990-х років», – зазначила Е. Ченовет.

З нею погоджується експерт з питань національної безпеки консервативного фонду Heritage Д. Карафано, який наголосив, що мир і стабільність у Європі мають стати головним пунктом політики нового глави Білого дому. «Питанням номер один щодо політики США в гарантуванні миру та безпеки лишатиметься російська зовнішня політика в цьому регіоні, байдуже, чи йдеться про енергетику, пропаганду чи то різноманітні види дезінформації, Україну чи будь-яку іншу воєнну активність або загрози від неї», – зазначив експерт (URL: <http://www.dw.com/uk/83/a-36309818>. 2016. 8.11).

На думку деяких експертів, Д. Трамп проводитиме проамериканську політику в тісній співпраці з європейськими партнерами. Щодо проросійської політики, то це не дуже відповідає дійсності. Як зазначив науковий співробітник Канадського інституту Т. Кузьо, президент Д. Трамп може

спробувати перезавантажити відносини з Росією, як це робили два його попередники. Однак після провалу обох ініціатив його власна матиме ще менше шансів на успіх.

Як відомо, під час виборчої кампанії Д. Трамп жорстко критикували за тісні зв'язки з Росією та позитивні висловлювання в бік президента Росії В. Путіна. Разом з тим розвідка США звинуватила РФ у хакерських атаках на передвиборний штаб Г. Клінтон і підігруванні перемозі Д. Трампа. Колишній директор ЦРУ М. Морелл назвав Д. Трампа «несвідомим агентом Росії», а російська Державна дума у свою чергу сприйняла обрання Д. Трампа із захопленням.

Проте, на думку експертів, очікувати покращення відносин між ядерними державами США й Росією не варто. Проти цього працюватиме ряд ключових факторів. Зокрема, між США й Росією надто багато розбіжностей, аби перезавантаження відносин відбулося успішно. Відносини РФ із Заходом різко зіпсувалися після анексії Криму у 2014 р. і звинувачень Росії у причетності до збиття МН17, а також у підбурюванні сепаратизму на Сході України. У 2016 р. погіршення відносин між США й Росією тривало. Крім того, США й Росія мають кардинально різні інтереси в Сирії.

Також варто зазначити, що НАТО й західні розвідки постійно вказують на зростання загрози з боку Росії до такого рівня, який востаннє було зафіксовано напередодні «розрядки» у 1970-х роках. Занепокоєння Заходу зростало у зв'язку з воєнними діями Росії в Україні та Сирії, кібератаками і шпигунством РФ, порушенням російськими кораблями й літаками повітряного та авіаційного простору країн Заходу тощо. Як зазначив генеральний директор Державного відомства британської контррозвідки MI5 Е. Паркер, Росія використовує весь спектр державних органів, аби переслідувати свої зовнішньополітичні цілі в агресивній манері, у тому числі завдяки пропаганді, шпигунству, підривної діяльності та кібератакам. «Присутність Росії помітна по всій Європі та у Великій Британії зокрема. Завдання MI5 полягає в тому, аби перешкодити їй у цьому», – наголосив експерт ([URL: zik.ua/news/2016/11/14/ekspert_nazvav_sim_prychyn_perezavantazhennya_vidnosyn_n_ssha_z_rosiieyu_990507](http://zik.ua/news/2016/11/14/ekspert_nazvav_sim_prychyn_perezavantazhennya_vidnosyn_n_ssha_z_rosiieyu_990507). 2016. 14.11).

Експерти наголошують, що минулі перезавантаження відносин США й Росії зазнавали невдач, оскільки дві сторони розуміють їх по-різному. На думку керівництва Росії, лише США мають змінювати свою поведінку. У Москві переконані, що Росія не зробила нічого поганого, і звинувачують саме США в холодних відносинах між двома державами. З цієї причини і провалилися два перезавантаження, які намагалися здійснити під час свого президентства й Д. Буш-молодший і Б. Обама.

На думку експертів, нова спроба перезавантаження також не спрацює, тому що росіян залякали західною загрозою, а інших впливів на російське суспільство ще не придумали. Поки ціни на нафту й газ були високими, В. Путін міг підвищувати стандарти життя росіян. Після падіння цін на енергоносії та запровадження санкцій Заходу така стратегія неможлива. Тому

В. Путін почав активно використовувати конфронтаційну мобілізацію населення, зокрема за допомогою телебачення, проти зовнішніх ворогів і уявних загроз із Заходу.

Крім того, В. Путін прагне, щоб США сприймали його за рівного, і був обурений тим, що президент Б. Обама назвав Росію «регіональною державою». Президент Д. Трамп з його націоналістичною позицією America First буде ще менш схильний висловлювати повагу до Росії, яку вона намагається отримати від США як світової супердержави.

До того ж, за словами експертів, Д. Трамп буде змушений працювати з республіканськими більшістями в обох палатах Конгресу, представники яких ставляться до Росії традиційно вороже. Зокрема, спікер палати представників республіканець П. Раян зазначив, що «Путін є агресором, який не поділяє наші інтереси», а новообраний віце-президент М. Пенс назвав В. Путіна «дрібним хуліганом».

У свою чергу ще один впливовий американський політик Н. Гінгріч ще під час Ялтинського саміту в Києві у вересні цього року зазначив, що Д. Трамп на посаді президента буде готовий постачати Україні зброю.

Більшість експертів зазначають, що навіть якщо Д. Трамп буде певною мірою симпатизувати Росії, то він не зможе самостійно скасувати санкції проти Росії, адже вони є частиною американського законодавства. Республіканці, які контролюють обидві палати, не підтримають відміну санкцій.

Натомість деякі українські експерти досить обережні у своїх прогнозах. Зокрема, вони вважають, що перемога Д. Трампа вже негативно впливає на економіку України. На їхню думку, в Україні підскочить «сірий» курс готівкового долара після інавгурації нового президента США. Однак потім курс повернеться в колишні рамки протягом декількох днів. Про це сказала президент Асоціації захисту банків К. Назимко. «Ситуація з гривнею дуже плачевна. В Україні економіка занадто політизована. Триваюча криза, руйнування економіки, втрата ключового політичного союзника... Прогноз вкрай негативний! І якщо перший час НБУ вдасться втримати курс гривні адміністративними заходами, то в перспективі нас чекає зростання курсу долара. На жаль, змушені прогнозувати, що курс в 40 грн/дол. може стати реальністю вже цієї зими», – зазначила К. Назимко (URL: <https://ng.pl.ua/2016/11/10.2016.10.11>).

Крім того, за її прогнозами, без підтримки США в довгостроковій перспективі Україну може очікувати дефолт. «Наразі ситуація нейтральна. Але в довгостроковій перспективі ми маємо дуже тривожні прогнози: у 2017–2018 рр. серйозно скоротиться кредитування МВФ. Також Україну чекає урізання кредитування США під наші єврооблігації», – наголошує експерт.

К. Назимко вважає, що на довгій дистанції політика Д. Трампа призведе, скоріше за все, до зміцнення долара й девальвації інших валют у світовій економіці. Крім того, до кінця року очікується підвищення облікової ставки Федеральною резервною системою, що неминуче призведе до девальвації більшості національних валют у тій чи іншій мірі.

Більш оптимістичні прогнози в українських політичних експертів, які вважають, що американський політикум ніколи не відмовиться від підтримки територіального суверенітету й цілісності України. Про це, зокрема, заявив директор Інституту стратегічних досліджень «Нова Україна» А. Єрмолаєв. «Загальний підхід з боку американської влади був заявлений в дуже дипломатичній формі ще у виступі Байдена в парламенті. Те, що було сказано, зараз знайде більш чіткі характеристики», – зазначив він.

За його словами, ішлося про те, що українська влада несе відповідальність за ситуацію в країні, від нас залежить внутрішній діалог, пошук формули, яка збереже нашу країну. «Такий підхід, можливо, в більш чіткій та зрозумілій формі буде характерним для адміністрації Д. Трампа», – наголосив експерт (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2016/11/09/pogljad/polityka/ekspert-rozpoviv-yakuj-pidxid-obere-administracziya-trampa-shhodo-donbasu>. 2016. 9.11).

На переконання А. Єрмолаєва, є зобов'язання міжнародної спільноти щодо підтримки України як держави, а є наші завдання. Політика санкцій і дипломатична підтримка будуть такими ж, але те, що Україна зобов'язана, доведеться зробити. «Д. Трамп неодноразово говорив під час кампанії про більшу відповідальність ЄС у сфері безпеки. Ішлося і про відповідальність у своєму регіоні, і перед партнерами по НАТО. Зараз це може бути на першому місці, тому що конфлікт в Україні – це конфлікт європейський. Він відображає не лише проблему українсько-російських відносин, а й неефективний механізм узгодження інтересів, здатність домовлятися певних осіб», – підкреслив А. Єрмолаєв.

Експерт припускає, що адміністрація Д. Трампа буде жорсткішою в плані термінів. І якщо адміністрація Б. Обама могла собі дозволити витратити час на довгі періоди, то позиція Д. Трампа може бути більш жорсткою в плані прискорення процесів подолання конфлікту в Україні з більшою активністю ЄС і, природно, з урахуванням інтересів РФ.

На думку політолога, за умови збереження суверенітету українським політикам доведеться змінювати своє ставлення до устрою, статусу і формування балансів інтересів. «Якщо з цим не впорається адміністрація П. Порошенка, враховуючи політику останнього року, то ці зміни будуть здійснені шляхом перезавантаження влади», – заявив А. Єрмолаєв.

У свою чергу співдиректор програм зовнішньої політики та міжнародної безпеки Центру ім. О. Разумкова М. Пашков, аналізуючи результати виборів у США, зазначив, що не варто сьогодні зараховувати Д. Трампа до союзників В. Путіна. Він, як і багато інших експертів, наголошує, що в США вирішує не лише президент. Є Конгрес, сенат, сильне лобі громадськості. Президент – це не цар з абсолютною монархічною владою. «Є передвиборні технології, а є офіційна політика. Так, у відносинах Києва і Вашингтона буде менш комфортна ситуація й, можливо, більш проблемна, ніж була б із Клінтон. Не виключено, що нам доведеться шукати ходи, механізми налагодження відносин, але це не союз із РФ. Просто Клінтон була більш прогнозована й зрозуміла для України.

Навряд чи будуть кардинальні зміни та сюрпризи», – наголосив М. Пашков (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2016/11/09/pogljad/polityka/vybir-amerykancziv-i-naslidky-dlya-ukrayiny-chy-var-to-chekaty-soyuzu-trampa-z-putinym>. 2016. 9.11).

Директор Інституту глобальних стратегій В. Карасьов також прогнозує Україні труднощі у відносинах з Д. Трампом. При цьому він наголошує, що Україні потрібно буде провести корекцію своєї внутрішньої та зовнішньої політики й навчитися самостійно розв'язувати свої проблеми. «Не виключаю, що з перемогою Д. Трампа може бути істотна корекція як зовнішньої, так і внутрішньої політики України. Перемога Д. Трампа – це катастрофа для окремих українських політиків, які звикли, що за них хтось щось вирішує, але не для України, адже це шанс, щоб стати мудрішими, дорослішими і сильнішими, відійти від ілюзій, що за нас хтось вирішить наші проблеми», – заявив В. Карасьов.

Він уточнив, що перемога Д. Трампа змусить Україну менше сподіватися на зовнішніх партнерів і самостійно розв'язувати такі ключові проблеми української державності, як територіальна цілісність і національна безпека – «без парасольки Б. Обама». «Нам потрібно бути дорослішими і розраховувати на власні зусилля: немає армії, немає сильної економіки, то потрібно бути гнучкими, іти на певні компроміси, а не розраховувати, що хтось за нас домовиться», – зазначив В. Карасьов (URL: <http://www.ukrinform.ua/rubric-politycs/2117381-karasov-perekonanij-so-tramp-znime-z-rosii-sankcii.html>. 2016. 9.11).

Щодо відносин США з Росією, то політолог переконаний, що це аж ніяк не будуть дружні відносини, хоча санкції з Росії знімуть. Скоріше за все, це буде конкуренція і співпраця на засадах окремих угод. Експерт також наголосив, що перемога Д. Трампа – це кінець американо-центристського світу, який встановився після розпаду СРСР. США зосередяться на розв'язанні своїх внутрішніх проблем і менше займатиметься проблемами інших країн.

В. Карасьов вважає, що світ вступає у фазу, де міжнародні союзи та інституції гратимуть значно меншу роль. Те ж саме стосується міжнародних зобов'язань. «Замість союзів, будуть сильні держави з потужними арміями та сильною зовнішньою політикою. У будь-якому разі повернеться силовий фактор», – підкреслив експерт (URL: <http://freshnews.media/news/publications/world/karasov-peremoga-trampa-shans-dlya-ukrani-podorosljshati>. 2016. 9.11).

Натомість голова правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко має більш оптимістичну точку зору. Щоправда, і він прогнозує певні проблеми у відносинах із США. За його словами, не варто робити апокаліптичних або катастрофічних прогнозів через те, що на виборах у США переміг Д. Трамп. Але потрібно готуватися до «шарахань Д. Трампа у зовнішній політиці».

Разом з тим, за словами експерта, підтримка України – один зі стратегічних пріоритетів США. Резолюцію, яку нещодавно прийняв Конгрес, про підтримку України підтримали і демократи, і республіканці. З точки зору

американської еліти, Конгресу, істеблішменту – ніяких принципових змін не передбачається. Для України нині головне вийти на нову адміністрацію Д. Трампа та знайти там союзників, а в Республіканській партії в Україні завжди було багато друзів. Також важливо наскільки «нашому Президенту вдасться знайти ключик до Д. Трампа».

Щоправда, як зазначає В. Фесенко, Д. Трамп усе ж домовлятиметься з В. Путіним з певних питань. Разом з тим експерт зазначає, що Д. Трамп не такий простий, як здається на перший погляд, і в разі прямого нехтування своєї позиції він може повернутися до критичної санкційної точки. «Усі чекають, що Трамп домовлятиметься з Путіним. Спроба така буде точно. Але, якщо вона не буде вдалою і Трамп побачить, що його позицією нехтують або його намагаються обдурити, тоді він може кинутися в іншу крайність і домовлятися вже про дуже жорстку політику», – заявив В. Фесенко (URL: <http://uapress.info/uk/news/show/150343>. 2016. 10.11).

Разом з тим він переконаний, що Україна не стане розмінною монетою в домовленостях В. Путіна та Д. Трампа, але він не виключає певної пакетної угоди між США й Росією по Сирії, у яку буде включено деякі зобов'язання щодо України. Проте, на думку експерта, нічого особливого не станеться навіть при розвитку подій, за якими лідери США та Росії зможуть дійти згоди щодо України за російським сценарієм. Адже П. Порошенко навряд чи піде на такі поступки, особливо у внутрішньополітичному житті.

Отже, експерти й політики не мають єдиної точки зору щодо подальших відносин України і США та особливо щодо того, що чекає на Україну після приходу до влади Д. Трампа. Сьогодні це спрогнозувати досить важко. Але зміна політичного керівництва в країні, що є ключовим гравцем міжнародної політики, цілком імовірно може відкрити нове вікно можливостей.

Н. Тарасенко, мол. наук. спіроб. СІАЗ НБУВ

Профспілки в Україні як чинник соціально-політичного розвитку: історичний досвід, сучасний стан і перспективи

Професійні спілки є традиційним для більшості країн світу об'єднанням працівників, що забезпечує захист їхніх інтересів. Перші утворення, що мали ознаки професійних об'єднань, з'явилися в стародавньому Римі і мали назву колегії (гетерії, професійні братства, публічні колегії, колегії ремісників). У добу середньовіччя на зміну колегіям прийшли торгові гільдії та цехи ремісників. Ці об'єднання були лише прототипом профспілок сучасності, оскільки існували в рабовласницьких чи феодальних соціально-економічних умовах. Профспілки в модерному вигляді з'явилися у 70–80 роках XVIII ст. в Англії, яка раніше за інші країни стала на шлях капіталізації виробництва. Спочатку вони об'єднували переважно висококваліфікованих робітників однієї професії, згодом відбулося об'єднання на рівні галузей. З часом ці організації

стали називатися професійними спілками – трейд-юніонами (trade – професія, ремесло і union – об'єднання). Їхніми основними вимогами на ранній стадії були загальне виборче право, свобода утворення асоціацій, проведення зборів і право на страйк.

В Англії з ініціативи промислового власника Р. Оуена у 1834 р. була створена Велика національна консолідована профспілка. У 1868 р. було засновано Британський конгрес трейд-юніонів, у 1898 р. Бельгійська робітничка партія заснувала профспілкові комісії Бельгії, у 1906 р. розпочався організований профспілковий рух у Росії. У США робітничі організації були законодавчо визнані лише у 30-х роках ХХ ст. (URL: http://ebk.net.ua/Book/economics/leonenko_ei/part5/502.htm).

На українських теренах розвиток профспілкового руху розпочався на західноукраїнських землях, що перебували у складі Австро-Угорщини. Восени 1817 р. з'явилися перші відомості про організацію, яка прагнула відстоювати соціальні права своїх членів. Ця організація з'явилася через неправомірні утиски, яких зазнавали робітники поліграфічної фірми, що спонукало їх об'єднатися в «Товариство взаємодопомоги членів друкарської справи», а також відкрити касу добровільних пожертвувань для хворих робітників.

У 1848 р. у Львові вийшла перша профспілкова газета «Приватний службовець», де порушувалися проблеми умов праці робітників, невиплат заробітних плат та інші соціальні питання, а 8–9 вересня 1895 р. знову ж таки у Львові відбувся перший загальний з'їзд поліграфістів Галичини, за рішенням якого було утворено загальногалицьку професійну організацію «Вогнище».

На українських землях, що входили до складу Російської імперії, профспілковий рух зародився на початку ХХ ст. Важливим фактом його становлення стало підписання у 1905 р. у Харкові першого колективного договору – між робітниками та власниками паровозобудівного заводу, а також між власниками харківських друкарень і робітниками-друкарями. Колективний договір мав юридичну силу та отримав назву «Протоколи угод».

У 1906 р. були прийняті «Тимчасові правила про професійні товариства, фондовані для осіб, зайнятих у торгових і промислових підприємствах або для власників цих підприємств», які застосовувалися для осіб у торговельних і промислових підприємствах або для власників цих підприємств. Ці правила були внесені до «Зводу законів Російської імперії за 1906 р.», а профспілки мали статус юридичної особи.

Після встановлення влади більшовиків на території колишньої Російської імперії профспілки були підконтрольні правлячій партії. В Україні втручання в незалежність профспілок було розпочато у квітні 1921 р. на Всеукраїнському з'їзді профспілок. Саме з цього періоду починається наступ на їхню нейтральність й нав'язується повна залежність українського профруху від Всесоюзної центральної ради професійних спілок (ВЦРПС) – органу, що здійснював керівництво всією діяльністю профспілок СРСР у проміжках між з'їздами.

З 30-х років у відання радянських профспілок поступово перейшло багато державних функцій: управління бюджетом соціального страхування, контроль над охороною праці та станом техніки безпеки на виробництві, розподілом житла, господарською діяльністю адміністрації тощо. Участь у вирішенні виробничих завдань, таких як організація соціалістичного змагання та економічного навчання, турбота про прискорення науково-технічного прогресу, сприяли зрощуванню зусиль профспілок з діями органів державного урядування та адміністрацією підприємств. У результаті, із середини 60-х до середини 80-х років профспілкові організації остаточно сформували певну модель, яка відповідала радянському суспільству.

XV з'їзд профспілок України, який відбувся в жовтні 1990 р. і за рішенням делегатів став I Установчим з'їздом незалежних профспілок України, ухвалив Декларацію про утворення Федерації незалежних профспілок України, проголосивши незалежність профспілок від державних і господарських органів республіки й СРСР. Декларацію підписали 25 республіканських галузевих профспілок і 24 регіональні міжсоюзні профоб'єднання, які репрезентували на той час 95 % усіх організованих у профспілки працівників в Україні. Прийняття Декларації означало вихід зі складу профспілок СРСР і відмову від діяльності відповідно до Статуту профспілок СРСР. З'їзд також прийняв Положення про Федерацію незалежних профспілок України (ФНПУ), у якому було визначено її правовий статус, організаційну структуру, права та обов'язки, у тому числі й майнові. Положенням, зокрема, передбачалося, що Рада ФНПУ є правонаступником Укрпрофради, а основні фонди, майно, що їй належали і які необхідні для виконання мети та завдань ФНПУ, є власністю федерації та охороняються законом (URL: http://www.psv.org.ua/arts/Vnutrisne_jitia/view-498.html).

Крім майна, що належало профспілкам та їхнім об'єднанням, на території України перебувало майно, яке було у власності ВЦРПС. Президія Ради Загальної конфедерації професійних спілок СРСР 18 листопада 1990 р. ухвалила Постанову «Про затвердження Договору про закріплення прав щодо володіння, користування і розпорядження профспілковим майном», згідно з якою Федерації незалежних профспілок України було передано повне право власності на профспілкове майно, яке належало ВЦРПС та її правонаступнику – Загальній конфедерації праці (ЗКП) на території України.

У листопаді 1992 р. на II (позачерговому) з'їзді Федерацію незалежних профспілок України було перейменовано у Федерацію профспілок України. На з'їзді також було ухвалено Статут та «Програму професійних спілок України». У цій програмі ФПУ визнала, що відносини з державою та роботодавцями профспілки будуватимуть на засадах представництва і захисту прав та інтересів найманих працівників. Основою цих відносин визначено укладення Генеральної, галузевих і регіональних угод і колективних договорів.

За роки незалежності України чисельність ФПУ, як і загальна кількість членів профспілкових організацій, поступово скорочувалася. Від 1992 до 2009 р. вона зменшилася з 25 до 8,6 млн осіб, тобто на 62 %. Утім, тенденція до

зниження чисельності профспілок характерна не лише для України. Подібне явище відбувається в багатьох країнах колишнього Радянського Союзу та Східної Європи. Так, упродовж 90-х років кількість членів профспілок, зокрема, в Естонії зменшилася на 73 %, у Чехії – на 50 %, Польщі – на 45 %. Зовнішніми чинниками такого значного скорочення стали зміна структури зайнятості, зниження чисельності працівників, глобалізація економіки, падіння престижу профспілок. Внутрішні причини полягають у слабкій проінформованості громадян про профспілки, низькому рівні довіри до них (URL: http://psv.org.ua/arts/Do_VI_zizdu/view-223.html).

ФПУ залишається найчисленішим профспілковим об'єднанням в Україні. Станом на 1 січня 2009 р. чисельність первинних профспілкових організацій, що входили до ФПУ, становила 89 424 організацій, загальна кількість членів – 9 208,5 тис. осіб, що становило понад 75 % членів профспілок країни. До складу ФПУ входили 44 галузеві членські організації та 27 територіальних об'єднань (URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Федерація_профспілок_України).

Згідно зі ст. 8 Статуту ФПУ метою діяльності організації є вираження, представлення інтересів і захист прав організацій – членів ФПУ, координація їхніх колективних дій, представництво та захист трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілок в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, у відносинах з роботодавцями, їх організаціями та об'єднаннями, а також з іншими об'єднаннями громадян (URL: <http://www.fpsu.org.ua/pro-fpu/istoriya-fpu>).

Усього в Україні зареєстровано 143 всеукраїнські професійні спілки та 16 всеукраїнських об'єднань профспілок. Існують також обласні, регіональні профспілки та об'єднання профспілок обласного, регіонального статусу, а також місцеві профспілки та об'єднання профспілок місцевого статусу. Найчисленішими серед всеукраїнських профспілок є профспілки агропромислового комплексу та профспілки працівників освіти і науки, членами яких є студентська та учнівська молодь, а також непрацюючі пенсіонери, які не припинили свого членства в профспілках після завершення трудової діяльності.

Профспілкові об'єднання, які входять до ФПУ, часто називають офіційними. Особливістю офіційних профспілок є те, що їхніми членами є не лише наймані працівники, а й власники та нижча управлінська ланка підприємств. За таких обставин профспілки дедалі більше відходять від своєї основної функції – захисту прав найманих працівників, більше того, вони активно лобіюють в органах державної влади інтереси роботодавців. Доволі поширеною є практика, коли первинні організації ФПУ створюють саме під потреби адміністрацій, тобто роботодавця. Членство працівників у ній зазвичай суто формальне. Профспілкові внески бухгалтерія нерідко перераховує навіть без подання людиною заяви про вступ. Масова свідомість «офіційну» профспілку переважно трактує як структуру, що займається суто розподілом пільгових путівок і надає матеріальну допомогу.

Поряд з офіційними в українській профспілковій мережі присутні так звані «вільні» або незалежні профспілки, чисельність яких значено менша. Перші незалежні профспілки в Україні виникли на тлі гострих трудових конфліктів кінця 80-х – початку 90-х років, насамперед у видобувних і транспортних галузях. Саме в цих галузях уже з 1988 р. почалися локальні страйки, а незабаром – і масові виступи, які показали, що старі профспілки непрацездатні в нових умовах. У переговорах зі страйкуючими профспілки брали участь на боці адміністрації. Тому на базі страйкових комітетів й організаційно оформлених центрів робітничого руху розпочалося утворення нових, так званих «незалежних» або «вільних» профспілок та їхніх об'єднань. Найзначнішими серед них стали Всеукраїнське об'єднання солідарних трудівників, Незалежна профспілка гірників України, Солідарні профспілки, Федерація профспілок працівників кооперації та інших форм підприємництва. Із часом почали з'являтися профспілки товаровиробників і підприємців, малого та середнього бізнесу, промисловців і підприємців, органів державної податкової служби, митних органів, банків тощо.

Згодом незалежні (вільні) профспілки об'єднала всеукраїнська організація Конфедерація вільних профспілок України (КВПУ). Вона стала правонаступницею Об'єднання вільних профспілок України (ОВПУ), створеного на установчому з'їзді Вільних профспілок України 12 червня 1997 р. На позачерговому з'їзді ОВПУ, який відбувся 23 грудня 1998 р., організація була перейменована у Конфедерацію вільних профспілок України.

До складу КВПУ входять галузеві організації: Незалежна профспілка гірників України, Всеукраїнська профспілка «Захист справедливості», Вільна профспілка залізничників України, Вільна профспілка освіти і науки України, Вільна профспілка медичних працівників України, Всеукраїнська профспілка «Рідна земля», Вільна профспілка підприємців України, Вільна профспілка працездатних інвалідів, Профспілка-асоціація льотного складу цивільної авіації України, Асоціація автотранспортників України. Територіальні організації КВПУ діють у 15 областях України.

Проголошена КВПУ принципова позиція полягає в тому, що інтереси найманих працівників для організації є «вищими за все». Декларована вільними профспілками ідеологія передбачає свободу від політичних і корупційних інтересів, гласність, прозору діяльність на демократичних засадах. Вільні профспілки наголошують на своїй незалежності від інтересів роботодавців і політиків, відкритості до співпраці та діалогу, підтримці свободи слова, прозорій соціальної політики, гідних економічних і трудових умов життя суспільства.

Головним завданням вільних профспілок є донесення до людини праці ідеології свободи, справедливості, солідарності та зміна з їхньою допомогою свідомості людей найманої праці задля усвідомлення необхідності боротьби за свої права (URL: <http://kvpu.org.ua/uk/about>).

Незначний сектор профспілкового руху займають організації працівників, створені за ініціативою роботодавців – так звані «жовті» або кишенькові

профспілки. Вони перебувають під цілковитим управлінням господарів підприємств і діють лише в їхніх інтересах. Окрему позицію займають корпоративні об'єднання працівників, створювані в межах одного великого підприємства. Їх засновують банківські, страхові та інші приватні фінансові установи, нафтові компанії, торговельні мережі та оператори стільникового зв'язку. Створення кишенькових корпоративних профспілок часто відбувається з метою використання неоподатковуваних профспілкових рахунків для фінансових махінацій, встановлення контролю над кадрами на випадок появи перших спалахів робітничого опору, недопущення витоку назовні інформації про внутрішні проблеми підприємства, систему оплати праці, ухиляння від податків та іншого, що власники бажали б приховати від громадськості й правоохоронних органів.

З метою розв'язання існуючих проблем в економіці та соціально-трудої сфері та для ведення переговорів й укладення Генеральної угоди між КМУ, всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців і підприємців та всеукраїнськими профспілками і профоб'єднаннями, а також забезпечення її виконання та здійснення контролю, профспілкова сторона у вересні 2009 р. створила Спільний представницький орган всеукраїнських профспілок та профспілкових об'єднань (СПО). СПО – це представницький орган профспілкової сторони у взаємовідносинах зі стороною органів виконавчої влади та стороною роботодавців. Головною метою створення СПО є представництво та захист прав і законних інтересів членів профспілок в економічній, соціальній, трудовій та інших сферах, у тому числі в їхніх відносинах з іншими сторонами соціального діалогу.

Право громадян на участь у профспілках гарантоване Загальною декларацією прав людини (1948 р.), Міжнародними пактами (1966 р.) «Про економічні, соціальні та культурні права» і «Про громадянські та політичні права», Конвенцією МОП № 87 «Про свободу асоціації та захист права на організацію» (1948 р.), Конституцією України та Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». Так, згідно зі ст. 36 Основного закону України, громадяни мають право на участь у профспілках із метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Аналогічно право на об'єднання в профспілки на основі вільного волевиявлення без будь-якого дозволу передбачено ст. 6 Закону України від 15.09.1999 р. «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». Закон визначає профспілку як добровільну неприбуткову громадську організацію, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їхньої професійної (трудої) діяльності (навчання). Усі профспілки рівні перед законом і мають рівні права щодо здійснення представництва і захисту прав та інтересів членів профспілки (URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>).

Профспілки мають право на організацію й ведення колективних переговорів, а також укладення колективних договорів та угод. Це право гарантовано Законом України від 01.07.1993 р. «Про колективні договори і угоди» та ратифікованими Україною Конвенціями МОП № 98 «Про

застосування принципів права на організацію і ведення колективних переговорів» (1949 р.) та № 154 «Про сприяння колективним переговорам» (1981 р.). Відповідно до ст. 44 Конституції України, гарантується право громадян на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. Реалізація цього права забезпечується Законом України від 03.03.1998 р. «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)».

Основною функцією профспілок є представництво і захист трудових, соціально-економічних прав та інтересів найманих працівників. Захисна функція профспілок передбачає виконання таких важливих завдань, як відстоювання рівня оплати праці не нижче прожиткового мінімуму, відстоювання своєчасної виплати заробітної плати, відстоювання режимів праці та відпочинку, створення належних умов і забезпечення охорони праці, відстоювання гарантій зайнятості, захист прав працівників, які підлягають звільненню внаслідок реструктуризації або банкрутства підприємства та ін.

Водночас законодавство України, як і багатьох держав світу, забороняє політичну діяльність профспілок: вони не можуть ставити перед собою політичні цілі, висувати політичні вимоги, проводити мітинги, демонстрації, збори та інші заходи на підтримку чи проти політичних партій та кандидатів на виборах тощо. Відповідно до ч. 3 ст. 36 Конституції України, політичні мотиви об'єднання громадян у професійні спілки повністю виключаються.

Попри це, політизація профспілкового руху в Україні простежується у більшій чи меншій мірі протягом усіх років незалежності. Профспілкові лідери ставали членами політичних партій та народними депутатами за партійними списками. У квітні 1997 р. була створена Всеукраїнська партія трудящих, в основу діяльності якої були покладені програма дій та передвиборна платформа ФПУ. Лідером партії став голова Національного форуму профспілок України М. Якибчук. Щоправда, на парламентських виборах 1998 р. ця партія отримала всього 0,8 % голосів виборців. Голова ФПУ у 1992–2005 рр. О. Стоян ставав народним депутатом шість скликань поспіль, спочатку від Блоку В. Ющенка «Наша Україна», потім – від Партії регіонів. Напередодні президентських виборів 2004 р. О. Стоян заявляв, що Федерація профспілок України підтримує кандидата в Президенти України В. Януковича. Голова КВПУ М. Волинець тричі був обраний до парламенту за від Блоку Юлії Тимошенко.

Водночас нечисленні акції протесту, організовані профспілковими об'єднаннями в різні роки, здебільшого не мали політичного забарвлення та висували переважно соціально-економічні вимоги. Наприклад, у 2000-х роках ФПУ лише двічі намагалася мобілізувати своїх членів на національному рівні та стягнути їх до Києва задля протестів проти урядової політики, намагаючись балансувати у стосунку до уряду. Тогочасний голова ФПУ В. Хара – народний депутат і член Партії регіонів – у грудні 2008 р. навіть погрожував урядові Тимошенко, що стягне до Києва десятки тисяч демонстрантів, якщо уряд не дотримається своїх обіцянок і, наприклад, недостатньо підтримуватиме сталеливарну промисловість. Урешті-решт, у листопаді 2009 р. попротестувати проти економічної політики уряду зібралися менш ніж 5 тис. демонстрантів. В

інших поодиноких національних акціях протесту так само брали участь дуже мало людей: лише 15 тис. учасників зібралися на демонстрацію протесту проти уряду Ю. Єханурова.

Значні протести спровокувала спроба уряду та парламенту змінити податковий закон і скасувати певні податкові пільги для підприємців у 2010 р. Серед інших протести організувала Федерація профспілок малих і середніх підприємців. Найбільшою організацією серед учасників протесту була Спілка вільних і малих підприємців та їхніх працівників. Близько 10–25 тис. протестувальників зайняли у листопаді 2010 р. майдан Незалежності у Києві та організували інші протести у більшості інших великих міст країни. Демонстрації, урешті-решт, придушила міліція, але уряд відкликав суперечливий закон та відправив його на доопрацювання. Серед учасників блокування майдану Незалежності та протестів було також багато робітників і купа маленьких профспілок, які представляли інтереси тих, хто працює на дуже маленьких підприємствах, на кшталт продавців на базарах чи самостійних перевізників.

Інша хвиля протесту відбулася роком пізніше, коли держава спробувала скоротити соціальні виплати ветеранам війни в Афганістані, чорнобильцям, шахтарям з інвалідністю, дітям війни тощо (загалом було 16 категорій). У вересні 2011 р. представники цих груп пенсіонерів під час масового протесту намагалися штурмувати парламент, і їм це майже вдалося. Правоохоронці ледве спромоглися їх зупинити, а парламент погодився узгодити кожну зміну законодавства лише після перемовин із організаціями тих, кого ці зміни стосуються.

З 2011 р. по квітень – серпень 2015 р. моніторингом протестів, репресій та поступок Центру соціальних і трудових досліджень в Україні було зафіксовано щонайменше 306 страйків. До листопада 2013 р. відбувалося не більше восьми страйків на місяць, які переважно стосувались заборгованостей із заробітної плати або трудових прав. З початком Євромайдану відбувся різкий стрибок до пікових значень: 35 страйків у грудні та 38 у лютому 2014 р. – це студентські страйки проти уряду Януковича – Азарова, насильства правоохоронців, не підписання угоди про асоціацію з ЄС. У подальшому кількість страйків на місяць зменшується у зв'язку із завершенням Майдану та зростанням частки ідеологічних протестів, для досягнення цілей яких страйк та його зв'язок з виробництвом мав малу значущість (URL: <http://cslr.org.ua/straykuvati-nemozhna-zaboroniti-yak-ukrayinski-robotniki-vikoristovuyut-pravo-na-strayk-ta-yaki-trudnoshhi-u-pravovomu-poli-yih-spitkayut/>).

Крім робітників машино- та авіабудівництва, будівельників, шахтарів, працівників комунальних підприємств і транспортників, найчастіше, а саме 43 рази, до страйку вдавалися студенти. У студентських страйків є помітні особливості. По-перше, практично всі вони відбулися під час Майдану, чим і забезпечили приріст у динаміці страйків у листопаді – грудні 2013 р. По-друге, першочергові вимоги цих страйків стосувалися політичних рішень або питань громадянських прав, і лише згодом – навчального процесу, зокрема прийняття

нового закону «Про вищу освіту». По-третє, статус страйку був сумнівним, попри проголошення студентськими організаціями всеукраїнського загального страйку, він не отримав належної підтримки як на рівні окремих університетів, так і регіонів – основна підтримка ініціативи у вигляді мобілізації відбулася в Західному та Центральному регіонах, водночас як на Півдні та Сході вона була значно меншою. Як наслідок, у деяких вищих навчальних закладах рішення про припинення навчання було ініційоване «згори» адміністрацією та часто вмотивоване другорядними неполітичними причинами.

Крім того, відбуваються і справжні страйки освітян і студентів. Знову набувають актуальність протести проти реструктуризації навчальних закладів. Для прикладу – 10 червня 2015 р. студенти Львівської державної фінансової академії вирішили шляхом страйку висловити невдоволення наміром об'єднання їхнього навчального закладу із Львівським національним університетом ім. І. Франка.

Також у зв'язку з недофінансуванням і заборгованостями страйкували науковці. У різний час повідомляється про страйки журналістів пов'язані як зі звичними трудовими правами та невивплатою зарплат так і цензурою. У 2015 р. з'являються повідомлення про страйки медиків – переважно пов'язаних з недостатнім фінансуванням закладів і затримкою зарплат.

Серед усіх страйків особливе місце займають протести транспортників. Транспортна інфраструктура виконує стратегічну роль у процесі виробництва, починаючи від перевезення сировини та робітників на підприємства, закінчуючи відправкою готових товарів. Не зважаючи на правові обмеження страйків перевізників, пов'язаних з обслуговуванням пасажирів і безперервно діючих виробництв, що передбачені Законом «Про транспорт», було зафіксовано щонайменше 49 страйків.

У 2014 р. 20 із 21 страйків стосувалися підвищення тарифів. Страйки державних і комунальних транспортних підприємств пасажирського перевезення переважно пов'язані із дотриманням трудових прав або ж затримкою заробітної плати – один з найбільших таких страйків відбувся на «Київпаstrансі» наприкінці 2014 р.

Отже, як видно з наведених даних, переважна більшість протестів в Україні пов'язана з висуненням соціально-економічних, а не політичних, вимог, не має характеру масових акцій, охоплюючи відносно невелику кількість працівників окремих галузей, в організації та керівництві якими найбільші профспілкові об'єднання участі не афішують.

Також варто наголосити на нечисленності протестних акцій в Україні порівняно з іншими країнами світу. Наприклад у Франції, яка за територією та кількістю населення співмірна з Україною, у січні 2009 р. на вулиці найбільших міст вийшли понад 2 млн людей. Учасники акцій протесту вимагали від влади соціального захисту та підтримки під час кризи. Характерно, що у Франції до профспілок входять лише 10 % трудящих, але, очевидно, кожен член профспілки – реальний та свідомий борець за власні права, що дає їм можливість збирати мільйонні колони.

Прикладом успішної боротьби профспілок за права є діяльність у Польщі Незалежної самокерованої профспілки «Солідарність» створеної у 1980 р. Під час страйку робітників тракторного та сталеплавильного заводів у Варшаві та верфі в Гданську проти підвищення цін робітники самоорганізувалися у профспілку, яку очолив електрик Л. Валенса. Польський радянський уряд швидко здався і підвищив заробітну плату робітникам. Але рух постійно наростав, перейшовши від суто тактичних економічних вимог до стратегічних антикомуністичних дій.

«Солідарність» згодом об'єднала найрізноманітніші політичні сили: від католицьких клерикалів до лівацьких угруповань. Рух набув такого розмаху, що його відлуння пройшло по всій Європі.

Уряд Соціалістичної Республіки Польща наприкінці 1981 р. ввів військовий стан і вчинив розправу над профспілками. Під час репресій багато профспілчан опинилися у тюрмі, загинуло майже двадцять осіб. Та боротьба «Солідарності» лише розпочалася і в подальшому вплинула не лише на долю Польщі, а й всієї Східної Європи.

Наприкінці 80-х років у Польщі відбулися демократичні вибори, за результатами яких «Солідарність» сформувала уряд, а президентом у 1989 р. був обраний профспілковий лідер Л. Валенса.

В Україні ж, на відміну від Європи, традиція профспілкового руху була знищена в радянські часи, коли держава прагнула стримати протести робітників та уникнути поширення радикальних профспілок шляхом розподілу через профспілкову мережу вибіркового соціальних виплат – доплат на відпустку, обслуговування у медичних і санаторно-курортних закладах, розподілу дешевого житла тощо. Інфраструктура, яка уможлиблює ці соціальні виплати, після проголошення незалежності України була передана державою у власність ФПУ, що робило членство в ній значно привабливішим, ніж у так званих незалежних профспілках. У результаті вони так і не змогли стати достойною альтернативою офіційним.

На думку голови КВПУ М. Волинця, незалежні об'єднання трудящих не можуть нормально розвиватись тому, що «органи влади, організації роботодавців та Федерація профспілок України ведуть системну діяльність, спрямовану на знищення незалежного профспілкового руху. За такого стану речей неможливо вільно розвивати його, а також ефективно представляти й захищати інтереси найманих працівників перед роботодавцями, органами влади та будувати соціальний діалог». М. Волинець називає численні приклади тиску та незаконних звільнень активістів КВПУ, погрози на їхню адресу, згадує випадки побиття. За його словами, ні нинішня влада, ні міжнародні організації не реагують на порушення прав членів профспілок.

Інші пояснення має В. Рой, голова Федерації профспілок працівників малого та середнього підприємництва в Україні. «Саме існування радянського профспілкового майна є якщо не найпершою, то однією з основних причин занепаду відповідного руху в нашій державі». За оцінками В. Роя, власність, передана в управління ФПУ, коштує близько 2 млрд дол. Усіма доходами від її

використання також розпоряджається федерація, що створює нерівні умови для інших профспілок, переконаний він.

Тим часом офіційні профспілки, зокрема ФПУ, продовжують активно співпрацювати з владою. 23 серпня Кабінет Міністрів, Федерація профспілок України та Федерація роботодавців підписали Генеральну угоду, яка регулює основні принципи та норми реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2016–2017 рр. Угоду підписали прем'єр-міністр України В. Гройсман, голова Федерації профспілок України Г. Осовий та виконавчий віце-президент Конфедерації роботодавців України О. Мірошніченко (URL: <https://ukr.media/+4499/273066/>).

«Ми повинні створити відповідні умови праці, ми повинні виробляти конкурентні продукти, ми повинні забезпечити гідну зарплату для українських громадян, я говорив це сьогодні в уряді і повторю це ще раз – праця українських громадян недооцінена», – сказав В. Гройсман під час церемонії підписання угоди. Прем'єр підкреслив, що міністерства повинні поглибити співпрацю з профспілками та роботодавцями.

У свою чергу Г. Осовий зазначив, що підписана угода стала результатом компромісу. Голова Федерації профспілок повідомив, що перші розділи договору присвячені забезпеченню зайнятості. Крім того, підписаний документ передбачає, що мінімальний рівень оплати праці працівників після його підписання має бути підвищений мінімум на 10 % від встановленого законодавством рівня.

«Сукупно це дасть синергію зростання заробітної плати на 18–20 %», – сказав Г. Осовий. Крім того, за словами голови ФПУ, документом встановлено, що фонд оплати праці в бюджетній сфері в наступному році повинен зрости як мінімум на 20 млрд грн.

Як зазначив віце-президент Конфедерації роботодавців О. Мірошніченко, подібна угода в тристоронньому форматі підписується вперше. Він звернув увагу на проблеми з періодичними змінами податкового законодавства, проблеми з відшкодуванням ПДВ бізнесу, перевезенням сировини для металургії, а також купівлею валюти для оплати імпорту.

Як повідомили в прес-службі Кабміну, Генеральна угода складається з трьох розділів (Підвищення конкурентоспроможності національного виробника і забезпечення зростання зайнятості; Оплата, умови, охорона праці і соціальний захист працюючих; Соціальний діалог), загальних, заключних положень і семи додатків.

Економічний блок угоди містить загальні домовленості щодо заходів, спрямованих на розвиток внутрішнього ринку, підтримку вітчизняного виробництва, вирішення проблемних питань економічного розвитку та діяльності бізнесу.

Соціальний блок угоди містить положення, які визначають темпи зростання середньої заробітної плати для підприємств небюджетної сфери, для бюджетної сфери – недопущення збільшення грошового розриву між посадовим окладом (тарифною ставкою) працівника I тарифного розряду

Єдиної тарифної сітки та мінімальної зарплати, її підвищення з урахуванням можливостей бюджету, збільшення фонду оплати праці для державних службовців.

17 листопада ФПУ проведе Всеукраїнську акцію профспілок у формі пікетування парламенту на підтримку ініціативи уряду підвищити мінімальну заробітну плату та виконання інших соціально-економічних вимог профспілок (URL: <http://www.fpsu.org.ua/nasha-borotba/zagalni-novini/11174-nasha-spilna-meta-zakhishchati-prava-lyudini-pratsi>).

Федерація профспілок України категорично не сприймає будь-які спроби згорнути соціальний діалог, який великою працею вдалося відновити з приходом нового уряду, йдеться у повідомленні прес-служби ФПУ. «Підписано Генеральну угоду між роботодавцями, урядом і профспілками, яка стала дорожньою картою подальшого розвитку соціально-трудових відносин і проведення економічних реформ в Україні.

Після зустрічі керівників всеукраїнських профспілок із прем'єр-міністром В. Гройсманом створено окремий урядовий орган з питань промислової політики, працює міжвідомча робоча група з опрацювання пропозицій щодо перегляду цін на газ, переглянуто прожитковий мінімум. ФПУ підтримала ініціативу уряду щодо підвищення мінімальної заробітної плати до реального прожиткового мінімуму 3200 грн у проекті Державного бюджету на 2017 р.

ФПУ не підтримує публічні заяви окремих політичних сил і політиків, які незгодні з підвищення соціальних стандартів, зокрема мінімального рівня зарплати, які висувають ряд додаткових бюджетних вимог пов'язуючи їх із вирішенням цього нагального для майже 4 млн працівників питання. Наша спільна мета – захищати права людини праці», – наголошують у Федерації профспілок України.

Вищенаведений аналіз показує, що профспілки у сучасній Україні є розрізненими та навіть конкуруючими між собою організаціями, офіційна частина яких в особі ФПУ тяжіє до встановлення субординаційних відносин з державою у питаннях захисту прав трудящих, інша частина – так звані вільні профспілки на чолі з КВПУ – намагаються декларувати та реалізовувати принцип незалежності від влади та пріоритетність інтересів найманих працівників. Відсутність узгодженої тактики діяльності щодо захисту інтересів людини праці, низький рівень взаємопідтримки під час акцій протесту, що проводяться окремими профспілками, знижують рівень довіри населення до профспілок, що зменшує ймовірність участі широких мас у профспілкових акціях протесту.

Утім, попри наявні проблеми, профспілки сьогодні все ще залишаються доволі впливовими та структурованими громадськими організаціями і представляють собою, з огляду на масовість їх членства, значний електоральний ресурс. Нинішні соціально-політичні обставини, що характеризуються загостренням невдоволення в суспільстві через різке підвищення житлово-комунальних тарифів, з одного боку, та прагненням окремих політичних сил наблизити дострокові парламентські вибори з іншого,

можуть спонукати деяких політтехнологів до використання потенціалу професійних спілок у політичних цілях. Прогнозувати ймовірність і можливий результат таких процесів у край важко, тому, з огляду на чимдалі більшу інтегрованість України у світові економічні та політичні процеси, яка уподібнює проблеми та завдання профспілок до тих, що існують в інших країнах, доводиться розраховувати на адекватне сучасним політичним і соціально-економічним реаліям самовизначення цих організацій.

На шляху реформ

І. Рудь, мол. наук. співроб. ФПУ НБУВ

Створення Офісу впровадження реформ у контексті проблеми державного реформування в сучасній Україні

На сьогодні в Україні питання реформування державної системи є актуальним як ніколи. Українське суспільство ставить вимоги модернізації країни, яка не можлива без модернізації її державної системи: прозорого механізму прийняття рішень, справедливого розподілу бюджетних коштів, декларування доходів можновладців, змін у системі оподаткування тощо.

На початку 2016 р., Європейський банк реконструкції та розвитку спільно з ЄС анонсували створення команди підтримки реформ при Міністерстві фінансів, Міністерстві економічного розвитку і торгівлі, Міністерстві аграрної політики і продовольства та Міністерстві інфраструктури України. Водночас ЄБРР і ЄС висловили готовність профінансувати створення нової структури – Офісу впровадження реформ при Кабміні. Основним напрямом діяльності новоствореного офісу, за задумом організаторів, має стати координування процесу державних змін.

На презентації оновленої структури підтримки реформ та стратегії реформування державного управління України на 2016–2020 рр. за участі Прем'єр-міністра України В. Гройсмана ряд важливих заяв зробив посол Євросоюзу в Україні Х. Мінгареллі. Дипломат розповів, що спершу іноземні експерти допоможуть чотирьом міністерствам – Мінфіну, Мінекономіки, Мінінфраструктури й Мінагрполітики. Як наголосив Х. Мінгареллі, для цих ініціатив європейські партнери готові надати своїх експертів у команду. Ключові дві мети експертів – допомагати у впровадженні секторальних стратегій реформ, що вже були ухвалені найважливішими міністерствами, та допомога урядовим міністерствам у реформуванні їх структури для збільшення ефективності роботи.

Крім того, посол ЄС додав, що європейські партнери розпочнуть роботу з Міністерством фінансів, Міністерством економічного розвитку й торгівлі, Міністерством інфраструктури й Міністерством аграрної політики та продовольства. За умов успішної співпраці цей експеримент буде розширено

також на інші міністерства, за умови їх готовності. Згадав посол ЄС і про групу стратегічних радників при вищих державних органах України, які мають очолити автор польських реформ початку 90-х Л. Бальцерович та словацький реформатор І. Міклош (URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/10/17/7123886/>. 2016. 17.10).

Аналізуючи тези, викладені в Положенні від 11 жовтня 2016 р. «Про утворення офісу реформ», серед його головних завдань слід назвати такі: організація та координація впровадження реформ; проведення моніторингу стану виконання міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади завдань; проведення аналізу результатів діяльності міністерств та відомств.

Відповідно до названих завдань структура Офісу впровадження реформ (далі – Офіс) планує у своїй діяльності зосередити увагу на таких ключових напрямках: підготовка пропозицій щодо планування реформ у відповідних сферах та подавати їх на розгляд Прем'єр-міністра України; розробка проектів нормативно-правових актів з питань впровадження реформ; моніторинг та аналіз стану здійснення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади заходів із впровадження реформ у відповідних сферах; формулювання пропозицій та рекомендацій з питань визначення механізмів здійснення заходів із впровадження реформ, які подаються міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади; аналіз практики застосування законодавства, та пропозиції щодо його вдосконалення тощо.

Варто згадати і про заплановану структуру Офісу впровадження реформ. Так, планується, що до складу Офісу входитимуть голова, виконавчий директор та його заступники, проектні менеджери реформ.

Голова Офісу за посадою має бути міністр Кабінету Міністрів України. Безпосередньо йому буде підпорядковуватися виконавчий директор. Виконавчий директор підпорядковується голові Офісу. Заступники виконавчого директора та проектні менеджери реформ підпорядковуються виконавчому директору Офісу. Заступники виконавчого директора зможуть за планом виконувати функції проектних менеджерів реформ.

За результатами відкритого конкурсу будуть затверджуватися виконавчий директор, його заступники та проектні менеджери. Кінцевий персональний склад Офісу затверджує голова Офісу, який має право вносити до нього зміни. (URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/768-2016-%D0%BF>. 2016. 11.10)

Офіс впровадження реформ при Кабінеті Міністрів України, створений за фінансової та консультаційної участі європейських партнерів України, очолив міністр Кабінету Міністрів О. Саєнко. Офіс впровадження реформ розпочав свою роботу з 1 листопада поточного року.

(URL: http://zaxid.net/news/showNews.do?ofis_pidtrimki_reform_pri_kabmini_ocholit_ole_ksandr_sayenko&objectId=1406840. 2016. 17.10).

Як відомо, О. Саєнко має прямий зв'язок з нинішнім Прем'єр-міністром України і фактично є його креатурою. Із січня по березень 2015 р. О. Саєнко

був помічником-консультантом народного депутата України В. Гройсмана, а в березні 2015 р. очолив Секретаріат Голови [Верховної Ради України](#), спікером якої на той час був В. Гройсман. Подібний зв'язок може мати як позитивні, так і негативні наслідки для подальшої роботи новоствореного органу.

У своїй першій заяві на новій посаді О. Саєнко повідомив: «В Офісі Реформ працюватиме 18 осіб, які будуть закріплені за напрямками. Ми попередньо проговорили можливість розділити його на три структури, але очолить його міністр Кабінету Міністрів». Крім того, одразу було оголошено про початок конкурсного відбору до Офісу реформ при Прем'єр-міністрові України. Декларується необхідність пошуку 20 висококваліфікованих фахівців, які забезпечуватимуть надання адресної технічної підтримки Секретаріату Кабінету Міністрів України та міністерствам у розробці і реалізації галузевих стратегій та пріоритетних реформ (URL: <http://www.prostir.ua/?jobs=konkursnyj-vidbir-do-ofisu-reform-pry-premjer-ministrovi-ukrajiny>. 2016. 8.11).

Давати оцінки органу, який лише розпочав свою роботу, доволі складно, однак, аналізуючи досвід попередніх подібних утворень, у їх діяльності завжди виникав контраст між деклараціями і реальним результатом. Все це викликає скепсис у суспільстві щодо можливостей будь-якого державного реформування.

Так, згідно з даними соціологічного дослідження, здійсненого наприкінці літа Центром «Соціальний моніторинг» і Українським інститутом соціальних досліджень спільно з Інститутом економіки та прогнозування НАН України, поки що жоден з напрямів реформ українці не вважають до кінця успішним. Більш-менш позитивною громадяни вважають лише реформу правоохоронної системи, а всі інші напрями за 10-бальною шкалою отримали оцінки від 2 до 3. (<https://apostrophe.ua/ua/article/politics/government/2016-10-25/a-skolko-byilo-idey-natssovet-po-reformam-vse-chasche-vspominayut-v-anekdotah/7949>. 2016. 25.10.)

Основними причинами повільного проведення реформ є не послідовність рішень, корупція, очевидна масштабність і складні обставини цього процесу. Варшавський Центр східноєвропейських досліджень оцінив специфічні виклики реформування України таким чином: модернізація України є особливою, враховуючи розміри країни, радянське минуле і масштаби існуючих проблем. На сьогодні внаслідок відсутності системних змін, Україна стикається з проблемою необхідності реформування майже всіх ключових областей своєї державної системи.

Серед засобів, які відомі у світовій практиці і можуть використовуватися державою для системного перегляду застарілого й недосконалого законодавства, експерти виокремлюють кілька таких, що вже довели свою ефективність і успішно використовуються в різних країнах світу.

Метод застосування моделі виміру адміністративного тягаря (так звана модель виміру стандартних коштів) (SCM), адміністративний тягар, що лягає на бізнес унаслідок запровадження правил. В основі такої моделі лежить принцип передпідрахунку кількості суб'єктів, які подають звіти до державних органів, реєструють свою діяльність, проходять перевірки своєї діяльності різними

контролюючими структурами тощо, відповідно до цього обраховується сума грошових витрат, дій пов'язаних з виконанням правил. Основна ціль цього методу – визначення найбільш обтяжливих законів, якщо необхідно їх перегляд. Створений таким чином масив інформації дає змогу державі ставити вимірювані цілі, контролювати бюрократичні витрати підприємців максимізувати досягнення.

Метод перевірки законодавства за критеріями (так званий метод гільйотини (guillotine)). При його застосуванні кожен державний орган мусить довести спеціально створеній комісії (комітетові, групі експертів) необхідність кожного наявного засобу державного регулювання бізнесу, а якщо йому це не вдається зробити, такий акт підлягає скасуванню.

Найчастіше метод перевірки законодавства використовувався для перегляду системи дозволів і ліцензій регулювання підприємницької діяльності. Варто підкреслити, що цей метод зазвичай не є самодостатнім механізмом. У країнах, що стають на шлях реформування, такий метод лише початковий і сприяє очищенню законодавства та створенню передумов для використання інших механізмів удосконалення правової системи.

Для оптимізації проходження державних процедур використовують метод так званого реінжинірингу процесів (process re-engineering). Відповідно до цього методу наявні процедури спочатку описуються й аналізуються, а після проведення аналізу вдосконалюються шляхом скасування зайвих етапів, зменшення переліку необхідних документів, часто для цього застосовуються новітні методи – ІТ технологій. Принцип «єдиного вікна» – є кінцевою метою реінженірингу, приклади його використання є в багатьох розвинутих країнах та країнах, що розвиваються (включно з Україною) (URL: <http://gazeta.dt.ua/internal/kamasutra-reform-.html>. 2016. 11.06).

Вкрай невигідним для України виглядає і контекст, у якому проводяться реформи – війна Росії з Україною, спрямована на запобігання успіху її модернізації, а також перманентна економічна криза в країні.

Очевидно, що Україна здійснювала б своє реформування останніх двох років набагато успішніше, якби не стала жертвою тривалої та багатовимірної російської «гібридної війни» та її соціальних і економічних наслідків (проблема переселенців, втрата територій та їх економічного потенціалу, різке збільшення витрат на оборону, розрив транспортних та транзитних зв'язків) (URL: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/>. 2016. 15.03).

Останнім часом компетентні коментари щодо певних досягнень у реформуванні післяреволюційної України мають песимістичні або саркастичні тони. Така надмірно гостра реакція відображає як очевидні невдачі в процесі реформ, так і нереалістичні очікування щодо реальних можливостей політиків і партій.

Представники громадянського суспільства України та міжнародні інститути у світлі вищезгаданих дилем здійснюють тиск на український уряд, (одним з результатів якого і стала поява Офісу впровадження реформ) з метою інтенсифікації змін у державі та їх результативності.

Ефективні реформатори у вищих ешелонах української влади наразі перебувають у меншості. Сьогодні їм протистоять впливові групи, які експлуатують надзвичайний стан війни на Донбасі у власних цілях.

Українські нові еліти, які прагнуть прозорих правил гри та державних перетворень, стикаються з принципово антиреформаторськими представниками старого режиму (олігархами, залежними політиками, корумпованими чиновниками), які відомі й небезпечні як противники змін.

Отже, в Україні для майбутніх справжніх системних реформаторських змін буде потрібно створити достатню противагу затримкам або фальсифікаціям, ініційованим противниками реформ. Одним із засобів, що може гарантувати стійкі перетворення та забезпечити успішність і поступальність розвитку нашої держави, є Офіс впровадження реформ. Наразі давати однозначну оцінку його діяльності зарано, але можна стверджувати, що новий орган сприятиме посиленню діалогу між державними органами і суспільством.

До нових стандартів самоврядування

В. Пальчук, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Законодавче регулювання процесу об'єднання територіальних громад: терміново і необхідно

Реформа адміністративно-територіального устрою України, яка відбувається одночасно з децентралізацією влади, зумовила внесення концептуальних коректив у законодавче регулювання процесу об'єднання територіальних громад. Мова йде про законопроекти № 4676 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов зміни меж районів у процесі добровільного об'єднання територіальних громад» та № 4772 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо добровільного приєднання територіальних громад)».

На сьогодні процес формування спроможних об'єднаних територіальних громад відбувається на підставі дії положень Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Так, впродовж 2015 р. утворено 159 об'єднаних територіальних громад, у яких відбулися перші місцеві вибори.

Водночас подальший процес об'єднання територіальних громад (ОТГ) зумовив виникненню проблем із призначенням у них перших виборів. З такими проблемами стикаються ті об'єднані територіальні громади, які об'єднали території різних районів, або громади об'єдналися навколо міста обласного значення. Як відомо, ЦВК відмовила в проведенні виборів 28 ОТГ, які пройшли всі процедури створення. «Наприклад, громади об'єдналися навколо міста обласного значення – це, зокрема, Бахмут, Гола Пристань, Славута, Нетішин. Або громади, які створили об'єднану громаду, розташовані на території суміжних районів. Яскравий приклад – місто та село Помічні (Кіровоградська

область): місто розташовано в Добровеличківському районі, а село, яке з ним межує, – у Новоукраїнському. Проте ЦВК відмовила обом в об'єднанні тільки на підставі того, що вони розташовані на території різних районів. І таких прикладів по Україні – 24», – зазначив І. Лукеря, експерт Реанімаційного пакета реформ.

Як зазначають автори законопроекту № 4676 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов зміни меж районів у процесі добровільного об'єднання територіальних громад», на сьогодні продовжують виникати питання щодо порядку утворення об'єднаних територіальних громад у разі розташування територіальних громад, що об'єдналися на територіях різних районів, а саме визначення черговості процесів призначення в цих територіальних громадах перших місцевих виборів та зміни меж таких районів. Відповідно, у законопроекті пропонується внести зміни до ст. 7 та 8 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», а також Земельного кодексу України щодо умов зміни меж районів у процесі добровільного об'єднання територіальних громад.

Більше того, перепоною для призначення таких виборів в інших об'єднаних територіальних громад стало положення чинної на той час ч. 9 ст. 7 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Цією частиною було визначено, що якщо до складу об'єднаної територіальної громади передбачалося входження територіальної громади, розташованої на території суміжного району, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласна рада мала звернутися з поданням до Верховної Ради України щодо зміни меж відповідних районів у порядку, визначеному законом. У такому разі питання про утворення об'єднаної територіальної громади розглядалося Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласною радою протягом 30 днів з дня набрання чинності рішенням Верховної Ради України про зміну меж відповідних районів.

Крім того, на сьогодні існує думка щодо необхідності зміни меж району в процесі добровільного об'єднання територіальної громади міста обласного значення з територіальними громадами інших сіл, селищ, міст. У зв'язку з цим, автори законопроекту звертають увагу, що не враховується той факт, що статус «місто обласного значення» визначає лише організаційні зв'язки з точки зору адміністративного підпорядкування органів влади та бюджетних відносин, а територіально місто обласного значення розташоване в межах району.

Комітет Верховної Ради України з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування ВРУ, розглянувши законопроект № 4676, окреслив його мету і завдання. Зокрема, метою законопроекту є:

– визначення чіткої послідовності дій у процесі призначення перших місцевих виборів у територіальних громадах, утворених у результаті об'єднання територіальних громад різних районів, та зміни меж таких районів;

– передбачення можливості утворення об'єднаних територіальних громад, суб'єктом утворення яких є, зокрема, територіальні громади міст обласного значення без зміни меж районів.

У свою чергу Головне науково-експертне управління (ГНЕУ) Апарату Верховної Ради України вважає, що практика об'єднання територіальних громад, розташованих на території різних районів (областей) України, не може і не повинна бути поширеним явищем, оскільки таке «об'єднання» може породжувати ряд проблем адміністративного, економічного та правового характеру. До того ж ГНЕУ не рекомендує запроваджувати практику постійного перекроювання меж районів. Тому таке об'єднання громад має бути винятковим явищем і допускатись лише у певних чітко визначених у законі випадках. При цьому якщо в таких випадках існує згода громад на об'єднання, і пропозиція про об'єднання підтримується відповідними органами виконавчої влади, ГНЕУ радить встановити спочатку механізм вирішення питання про зміну меж районів (з тим, щоб після прийняття відповідного рішення громади, що об'єднуються, уже знаходились на території одного району), а вже потім проводиться фактичне об'єднання громад.

Свою позицію в цих зауваженнях ГНЕУ пояснює тим, що існуюча практика об'єднання територіальних громад допускає об'єднання громад, що розміщені на території різних районів і навіть різних областей України. У зв'язку з цим необхідно мати механізм зміни меж районів у процесі добровільного об'єднання територіальних громад, на створення якого й спрямовані положення законопроекту. Зокрема, новою ч. 10 ст. 7 Закону пропонується передбачити, що Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласна державна адміністрація одночасно із зверненням до Центральної виборчої комісії щодо прийняття рішення комісією про призначення перших виборів депутатів сільської, селищної, міської ради та відповідного сільського, селищного, міського голови, звертається до Кабінету Міністрів України з пропозиціями щодо зміни меж відповідних районів. Кабінет Міністрів України відповідно до таких пропозицій звертається з пропозиціями щодо зміни меж відповідних районів до Верховної Ради України. Тим самим буде усунута прогалина в законодавстві, яка виникла внаслідок виключення (Законом № 835-VIII від 26.11.2015 р.) положення ч. 9 ст. 7 Закону, якою передбачалося, що в разі, коли до складу об'єднаної територіальної громади передбачається входження територіальної громади, розташованої на території суміжного району, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласна рада звертається з поданням до Верховної Ради України щодо зміни меж відповідних районів у порядку, визначеному законом.

У зв'язку з цим, ГНЕУ звертає увагу, що автори законопроекту іншого законодавчого механізму зміни меж районів замість передбаченого у виключеному положенні не запропонували.

У своїх висновках ГНЕУ також неодноразово висловлювало думку про те, що відповідно до положень частини першої статті 133, частин першої і третьої статті 140, статті 141, частини першої статті 143 Конституції України в

Україні, як і в більшості держав світу, система місцевого самоврядування (первинним суб'єктом якого є територіальна громада) будується відповідно до системи адміністративно-територіального устрою (а не навпаки), яка передбачає поділ цілісної території держави на адміністративно-територіальні одиниці, які є просторовою основою для формування територіальних громад та утворення органів місцевого самоврядування.

ГНЕУ пояснює, що на сьогодні за Конституцією України система територіальних громад та утворених ними органів місцевого самоврядування перебуває в нерозривному зв'язку із встановленою у ч. 1 ст. 133 цілісною системою адміністративно-територіальних одиниць, до якої належать АРК, області, райони, міста, райони в містах, селища і села. ГНЕУ дотримується вже діючого законодавчого механізму, коли за змістом відповідних положень Конституції України (пункт 13 частини першої статті 92) порядок вирішення питань територіального устрою, включаючи порядок утворення, ліквідації адміністративно-територіальних одиниць та параметри, яким вони мають відповідати, має визначатися спеціальним законом України про територіальний устрій, а не законом про добровільне об'єднання територіальних громад.

Значну увагу ГНЕУ зосереджує на неоднозначному і недостатньо зрозумілому змісті положень запропонованої нової частини 13 ст. 8 Закону (пп. 2 п. 2 розділу I проекту). Мова йде про автоматичну передачу спільної власності територіальних громад районів іншим районам у випадках місцезнаходження об'єктів цієї власності на території громади, яка добровільно об'єдналась з територіальними громадами іншого району. «По-перше, видається, що такий підхід є некоректним щодо прав власності інших територіальних громад району, які є співвласниками таких об'єктів. По-друге, згідно з п. 10 Розділу V «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (від 21 травня 1997 року №280/97-ВР) «майно, передане до комунальної власності областей і районів, а також набуто на інших законних підставах, є спільною власністю територіальних громад сіл, селищ, міст, управління яким відповідно до Конституції України здійснюють районні та обласні ради або уповноважені ними органи. Відчуження зазначеного майна здійснюється лише за рішенням власника або уповноваженого ним органу», – зазначається у висновку ГНЕУ.

Водночас, попри значні зауваження ГНЕУ, більшість експертів, профільних органів державної влади підтримують законопроект № 4676 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов зміни меж районів у процесі добровільного об'єднання територіальних громад». Так, спеціальний радник уряду України з питань децентралізації, Рада Європи, Д. Попеску у своєму висновку зазначає, що законопроект може бути прийнятий, хоча і містить ряд недоліків у частині не узгодження з районними радами зміни меж районів та не врахування можливих бюджетних наслідків таких змін.

Всеукраїнська асоціація органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України» також закликає ВРУ підтримати прийняття зазначеного

законопроекту. Разом з тим вона вважає, що законопроект доцільно доповнити положеннями щодо передачі частини спільної власності територіальних громад району у власність об'єднаної територіальної громади міста обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення, а також продовження фінансування бюджетних установ з районного бюджету до завершення процесу їхньої передачі територіальній громаді.

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України вважає, що прийняття зазначеного законопроекту в короткостроковій перспективі сприятиме розвитку місцевого самоврядування та вдосконаленню територіальної організації влади.

Зважаючи на те, що досі не вирішено питання призначення виборів в об'єднаних територіальних громадах, які об'єдналися навколо міст обласного значення та громад, які входять до різних районів, ряд експертів висловлюють думку про необхідність підтримки запропонованого законопроекту № 4676. Як зазначив І. Лукеря, експерт Реанімаційного пакета реформ, системне рішення цієї проблеми – це ухвалення законопроекту щодо умов зміни меж районів у процесі добровільного об'єднання територіальних громад.

Комітет Верховної Ради України з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування ВРУ рекомендує прийняти в другому читанні законопроект № 4772 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо добровільного приєднання територіальних громад)». Необхідність внесення змін до законодавчих актів зумовлена виникненням ряду ризиків під час проведення добровільного об'єднання територіальних громад (ОТГ), а також доцільністю запровадження механізмів нарощування території ОТГ до меж, які відповідають Перспективному плану спроможної територіальної громади, шляхом приєднання територіальних громад.

Як стверджують експерти з Реанімаційного пакета реформ, проблема в тому, що наразі переведення об'єднаної територіальної громади на прямі міжбюджетні відносини, надання державної підтримки можливо виключно за умови, якщо до складу ОТГ увійшли всі територіальні громади, які передбачені Перспективним планом. Так, за словами І. Лукері, є частина громад, які об'єдналися не відповідно до Перспективного плану, оскільки одна чи дві громади не захотіли входити до ОТГ. «З іншого боку, така громада за всіма фінансовими, інфраструктурними, інституційними показниками повністю є спроможною. І таких спроможних громад, вибори до яких відбулися або відбудуться у грудні 2016 року, близько ста», – пояснює експерт.

Відсутність законодавчої бази щодо приєднання інших населених пунктів до вже існуючих ОТГ стало перешкодою до подальшого проведення адміністративно-територіальної реформи. Якщо користуватися винятково Законом «Про добровільне об'єднання громад», всю процедуру треба починати спочатку. А вона передбачає проведення громадських слухань, обговорень, рішення сесій міських, селищних, сільських рад, проведення чергових виборів

Відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», об'єднана територіальна громада отримує прямі міжбюджетні відносини виключно за умови об'єднання всіх передбачених Перспективним планом територіальних громад. Проте, для того, щоб надати об'єднаній територіальній громаді прямі міжбюджетні відносини, обласні ради та обласні державні адміністрації вносять зміни до Перспективних планів відповідно до реальної конфігурації об'єднання. Таким чином, на думку авторів законопроекту, порушується Методика формування спроможних територіальних громад та ідея формування Перспективного плану.

З іншого боку, ряд об'єднаних територіальних громад, які об'єдналися не в межах, визначених Перспективним планом, за своїми інфраструктурними, матеріальними та фінансовими параметрами цілком спроможні виконувати ряд соціальних програм, передбачених для районів чи міст обласного значення. У випадку, якщо такі об'єднані територіальні громади не отримують додаткові повноваження та ресурси на рівні з містами обласного значення, як зазначають у пояснювальній записці автори законопроекту, це призведе до зниження довіри до реформи місцевого самоврядування.

Також автори законопроекту звертають увагу, що процес об'єднання територіальних громад, що передбачає проведення нових виборів щоразу при додаванні наступної територіальної громади, має високу вартість і є політично неприйнятним.

Інший важливий факт, який враховується в законопроекті – це перехід у нову якість для об'єднаної територіальної громади, який має відбуватися після досягнення нею параметрів, які свідчать про її фактичну спроможність, та є політично виправданим. У Законі «Про добровільне об'єднання територіальних громад» визначаються параметри, після досягнення яких новостворена територіальна громада може вважатись Кабінетом Міністрів України спроможною. Така громада повинна бути створена навколо центру, визначеного Перспективним планом територіальних громад, і в ній повинно проживати не менше половини мешканців від кількості, передбаченої Перспективним планом. Одночасно, після досягнення таких параметрів, кожна наступна територіальна громада об'єднується з цією громадою за спрощеними процедурами. Також у цих територіальних громадах проводяться додаткові вибори депутатів ради об'єднаної громади за округами, створеними відповідно до законодавства про місцеві вибори, у той час як вибори голови об'єднаної територіальної громади не проводяться. Таким чином, пояснюється, що в раді новоствореної громади будуть представники від усіх територій. Для авторів законопроекту політично такий підхід теж виправданий, оскільки додавання нових депутатів до вже сформованої ради істотно не змінює політичну конфігурацію.

Законопроект також пропонує внести зміни до законів України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про місцеві вибори» та встановити порядок добровільного приєднання територіальних громад до об'єднаних територіальних громад, особливості діяльності органів та посадових

осіб місцевого самоврядування територіальних громад, що приєдналися, у період після приєднання до набуття повноважень новообраною радою об'єднаної територіальної громади на чергових місцевих виборах, а також удосконалити механізм державної підтримки добровільного об'єднання територіальних громад та приєднання до об'єднаних територіальних громад.

Крім того, законопроект визначає, що додаткові вибори депутатів сільських, селищних, міських рад проводяться за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах, на які поділяється територія територіальної громади, що приєдналася до об'єднаної територіальної громади в порядку, визначеному Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Такі вибори призначаються Центральною виборчою комісією в порядку, визначеному законом.

У висновку спеціального радника уряду України з питань децентралізації Ради Європи Д. Попеску вказується, що зазначений законопроект повністю відповідає міжнародним зобов'язанням України та іншим європейським стандартам, прийняття якого стане важливим кроком на шляху до усунення перешкод, які виникають під час процесу добровільного об'єднання територіальних громад. Разом з тим, на думку експерта, законопроект потребує доопрацювання шляхом внесення технічних удосконалень та уточнень.

Експерти громадської платформи Реанімаційний пакет реформ зазначають, що законопроект сприятиме формуванню справді спроможних об'єднаних громад, відповідно до затверджених Перспективних планів без порушення Методики формування таких громад.

У свою чергу Всеукраїнська асоціація органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України» вважає, що законопроект потребує доопрацювання, зокрема, у частині надання повноважень Кабінету Міністрів України визнання об'єднаної територіальної громади спроможною, проведення довиборів депутатів від приєднаної територіальної громади до сільської, селищної, міської ради за мажоритарною системою відносної більшості тощо.

Більшість експертів підтримують законопроект № 4772 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо добровільного приєднання територіальних громад)». За їхніми словами, на сьогодні немає правового механізму визнання таких громад спроможними та переведення їх на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом. Рішення – термінове внесення до сесійної зали та голосування за законопроекти щодо добровільного приєднання територіальних громад, які вже прийняті в першому читанні 20 вересня 2016 р.

Експерти пояснюють, що з прийняттям цих законодавчих ініціатив ОТГ можуть бути визнані спроможними рішенням уряду за умови, що кількість населення такої громади становить не менше половини кількості населення територіальних громад, які мали увійти до такої об'єднаної територіальної громади відповідно до Перспективного плану. Тим самим усувається бар'єр для визнання громад спроможними, створюється можливість надати всю державну підтримку та перевести їх на прямі міжбюджетні відносини.

Зокрема, будуть розв'язані руки у великих містах, які зможуть без повного перезавантаження міських рад приєднувати до себе навколишні сільські ради згідно перспективних планів. Відразу розблокується ситуація навколо м. Суми, м. Шостки та інших, депутати яких ніколи не пішли б на створення нових громад через високу політичну ціну такого кроку. Скоріше за все, у Кролевецькому, Тростянецькому та Лебединському районах Сумської області будуть створені ще добровільно об'єднані громади, оскільки легше буде домовитися містам для початку хоча б з половиною сільських рад. Тих же, хто не зможе скористатись і такими можливостями, уряд рано чи пізно об'єднає адміністративним способом.

Подібна ситуація склалася і в населених пунктах інших регіонів України, які вже готові приєднатися до створених ОТГ. За словами голови Вашковецької об'єднаної територіальної громади Чернівецької області В. Романенка, є ряд населених пунктів, які готові приєднатися до його громади. Мова йде про села Селище, Братанівка, Олексіївка та Нова Олексіївка – вони межують з уже існуючою територіальною громадою.

З прийняттям Верховною Радою України розглянутих законопроектів, які врегулюють питання приєднання територіальних громад та питання зміни меж районів в процесі добровільного об'єднання громад, робота з об'єднання набере ще більших масштабів. Такий прогноз надають провідні експерти з децентралізації та профільне міністерство. Зокрема, 2017 рік називають останнім для добровільного об'єднання територіальних громад в Україні. Про це зазначив перший заступник міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства В. Негода.

У свою чергу експерт з питань реформи місцевого самоврядування Ю. Ганущак переконаний, що з прийняттям проекту закону щодо добровільного приєднання територіальних громад (№ 4772) буде пройдено рубікон реформи. «ЦВК розраховує на 550 нових громад у 2017 році. Якщо додати вже створені громади – вийдемо десь на цифру 900 (...) Це означає, що на листопад буде закрито питання об'єднання громад. Це цілком можливо. Бо дозрівання на місцях йде достатньо швидко. Звичайно, спротив існує, але з прийняттям цього закону (№ 4772) рубікон буде пройдений», – переконаний експерт.

Таким чином, порядок денний з питань адміністративно-територіальної реформи та децентралізації для парламенту – це термінове прийняття законопроектів щодо добровільного приєднання територіальних громад, а також проекту закону щодо умов зміни меж районів у процесі добровільного об'єднання територіальних громад. Законопроекти про умови зміни меж районів у процесі добровільного об'єднання громад та про добровільне приєднання громад удосконалюють процедуру створення спроможних громад. Зокрема, вони вирішують питання проведення виборів в об'єднаних та приєднаних громадах. У подальшому ці законодавчі ініціативи сприятимуть зменшенню рівня конфліктності під час дооб'єднання процесу ОТГ, а також закладають законодавчі механізми щодо проведення додаткових виборів

депутатів сільських, селищних, міських рад (*Матеріал підготовлено за інформацією таких джерел: Верховна Рада України (rada.gov.ua); Урядовий портал (<http://www.kmu.gov.ua/>); Мінрегіон України (<http://www.minregion.gov.ua>); Погляд (<https://pogliad.ua>); Новое время (<http://nv.ua>); Децентралізація влади (<http://decentralization.gov.ua>).*

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Економічна складова гібридної війни Росії проти України

(Закінчення. Початок у № 20, 21)

4. Фінансові відносини як поле гібридної війни

Логіка ескалації російської гібридної агресії проти України закономірно поширила її також і на сферу фінансів, яка, до речі, надзвичайно вразлива як до військових дій та соціально-політичної дестабілізації, так і до впливу інформаційно-психологічних операцій. Причому одним із ключових напрямів гібридної війни у сфері фінансових відносин стала проблема, так званого, «боргу Януковича». Погляди України та Росії з приводу можливості й порядку реструктуризації кредиту, отриманого українською стороною від Росії в грудні 2013 р., не збіглися. Зокрема, Росія не погодилася з рішенням української сторони реструктуризувати цей кредит на тих же умовах, що й комерційні кредити, які Україна узгодила з іншими кредиторами у 2015 р. Тому Україна оголосила мораторій на виплату всіх боргів перед РФ, включаючи борг, взятий урядом Азарова у 2013 р. в обсязі 3 млрд дол., а також борги держхолдингу «Укравтодор» і Конструкторського бюро «Південне» перед російськими банками. Зі свого боку Росія подала позов проти України до Високого суду Лондона щодо стягнення боргу в 3 млрд дол.

Однак, попри те, що вирішення цього боргового питання перейшло в судову площину, Росія та Україна не відмовились (принаймні декларативно) від спроби вирішити це питання через мирову угоду. Зокрема, у вітчизняному Міністерстві фінансів повідомили, що Україна впевнена у своїй правовій позиції в судовому спорі з Російською Федерацією в англійському суді стосовно 3 млрд дол. боргу за єврооблігаціями, однак залишається відкритою для можливості мирного врегулювання спору, якщо для цього будуть знайдені прийнятні підстави. «Відповідно до зобов'язання України за умовами поточної програми МВФ, а саме – щодо “сумлінного” проведення переговорів з РФ з цього заявленого боргу, Україна готова вступити в подальші переговори про можливе вирішення спору», – зазначили в Міністерстві фінансів України. Підкресливши при цьому, що «будь-які такі переговори, які можуть статися у

відповідний час, жодним чином не перешкоджають позиції України в цьому судовому провадженні». Ця заява з'явилась у ЗМІ після повідомлення про перенесення очікуваної у Вашингтоні російсько-української зустрічі з цього питання.

Зі свого боку міністр фінансів РФ А. Силуанов раніше повідомляв, що розраховує зустрітися зі своїм українським колегою О. Данилюком після осінньої сесії МВФ і Світового банку, можливо, на території Німеччини. Причини, з яких зазначена зустріч не відбулась, у ЗМІ не оприлюднювались. Є підстави вважати, що така демонстрація готовності до переговорів з проблеми означеного боргу із широким залученням ЗМІ здійснюється російською стороною в контексті судового процесу, що відбувається у Лондоні, і є складовою в системі заходів російсько-української гібридної війни. Тому, хоча на ухвалу суду з боргового питання, а отже, і наступного кроку з вирішення цього конфлікту можна очікувати, мабуть, не раніше середини наступного року, однак, інформаційна війна з цього приводу в рамках російсько-української гібридної війни не припиняється й нині.

Полеми битви гібридної війни стали також національні банківські системи України та Росії. Враховуючи, так би мовити, різні «вагові категорії» російської та української фінансових, і зокрема банківських, систем, обидві сторони об'єктивно мають дотримуватись різних стратегій та орієнтуватись на досягнення різних конкретних цілей гібридної війни у фінансовій (банківській) сфері. Цілком імовірно, що головна мета Росії у цьому випадку – радикальне посилення свого впливу на українську фінансову, і зокрема банківську, систему з тим, щоб зробити її якомога більш підконтрольною можливості досягнення основних цілей російської гібридної агресії проти України. Завдання ж України полягає у створенні таких умов функціонування вітчизняної фінансової (в т. ч. банківської) системи, за яких Росія не змогла б реалізувати свої плани в цій сфері без надто великих втрат для власної економіки. Така стратегія не виключає, а навпаки, передбачає використання Україною не лише національних, а й міжнародних правових норм для досягнення своїх цілей.

Послаблення й дестабілізація банківської системи тягне за собою цілий ланцюг економічних, соціальних і політичних проблем для кожної зі сторін цієї гібридної війни. Звичайно, російська банківська система потужніша за українську, однак на її функціонуванні сильно позначаються західні санкції. Це викликає негативну ланцюгову реакцію в російській економіці та обмежує простір для використання Росією банків як інструментів гібридної війни проти нашої держави. При тому, що частка російського капіталу в українській банківській системі дуже висока. Це закономірно викликає стурбованість у деяких верствах українського суспільства. Зокрема, свого часу в експертів з'явилися доволі обґрунтовані підозри щодо того, що в розпал кризи російські банки отримували великі обсяги рефінансування, і могли використовувати цю ситуацію для спекулятивного розкручування курсу долара та послаблення української національної валюти.

Тому цілком закономірно, що, як зазначається в ЗМІ, з початку агресії проти України з боку РФ у Верховній Раді вже неодноразово висувалися ідеї закрити банки з російським капіталом. Але досі жодну з цих пропозицій законодавцями не було підтримано. Однак тепер ситуація змінилася завдяки набуттю чинності змін до Закону України «Про ліцензування господарської діяльності», згідно з яким фінансові компанії, істотна участь у капіталі яких належить російським структурам, повинні позбутися ліцензій. Але ця норма стосується всіх установ, крім банків. У результаті російські акціонери українських страхових компаній та фондових бірж вже продали ці активи іншим інвесторам.

Так, наприкінці жовтня у Верховній Раді було зареєстровано відповідний законопроект, який пропонує заборонити роботу російських банків в Україні. Його подали в парламент шість депутатів, які не входять до складу будь-якої фракції. Вони пропонують зобов'язати Національний банк України відкликати ліцензії у всіх банків, акціонери яких пов'язані з країною, що здійснює збройну агресію проти України (тобто з Росією). Також НБУ повинен буде відмовляти в наданні банківських ліцензій усім особам, які пов'язані з Російською Федерацією. Автори законопроекту вважають вплив російських банків на українську економіку занадто великим. Це робить залежним весь український бізнес і громадян від країни-агресора, створює загрозу національній безпеці України.

Оглядачі деяких ЗМІ наголошують, що на сьогодні в Україні зареєстровано шість банків з російським капіталом. Три з них – це великі установи, що належать державі: Промінвестбанк, Сбербанк і ВТБ Банк. Крім того, існує БМ Банк, що належить російському Банку Москви, ВиЕс Банк, контрольований російським Сбербанком, і Банк Форвард, що належить банку «Російський Стандарт». Також громадяни Російської Федерації є серед міноритарних акціонерів «ПриватБанку», «Альфа-банку», банків «Траст» і «Народний капітал». Тільки за цей рік російські акціонери докапіталізували свої українські дочірні банки на загальну суму 33,2 млрд грн: Внешекономбанк вніс 20 млрд грн у капітал Промінвестбанку, ВТБ надав своєму дочірньому українському банку 8,9 млрд грн, а Сбербанк – 4,3 млрд грн.

За даними Національного банку України, нині частка всіх російських банків в Україні за активами становить близько 9 % (112,3 млрд грн) від їх загальної суми українській банківській системі. А сукупна сума зобов'язань російських банків перед українськими клієнтами сягає 38,5 млрд грн, з яких громадяни довірили їм 22,9 млрд грн. Саме на цій підставі деякі експерти оцінюють вплив згаданого вище законопроекту на українську економіку як дуже негативний, і сподіваються, що його не буде ухвалено Верховною Радою. «Якщо відкликати у них ліцензії, це буде нове навантаження на Фонд гарантування вкладів, велика інфляція і новий виток девальвації гривні, – говорить член виконавчого комітету Українського товариства фінансових аналітиків В. Шапран. – Крім того, банки з російським капіталом створюють робочі місця для наших громадян, кредитують наші компанії, і як-ніяк

виступають самі заручниками конфлікту між Росією і Україною. Дуже нерозумно позбавляти їх можливості все це робити для України».

Однак в українському парламенті наполягають на більш рішучих діях з наглядом за російськими банками. «Потрібно більш ретельно контролювати роботу банків з російським капіталом нашим контролюючим і правоохоронним органам. І до цього мають бути залучені різні структури – від Національного банку до Служби безпеки України і Служби фінансового моніторингу», – вважає голова Комітету Верховної Ради з питань фінансової політики та банківської діяльності С. Рибалка. Також він повідомив, що за результатами спільного засідання комітету з питань фінансової політики та банківської діяльності нашого фінансового комітету з антикорупційним комітетом парламенту було направлено лист-звернення щодо з'ясування можливих загроз з боку російського банківського капіталу нашій державі до Ради національної безпеки і оборони України (URL: <http://ua.112.ua/statji/finansova-ahresiiia-v-ukraini-proponuiut-zaboronyty-rosiiski-banky-348621.html>).

Тим часом деякі банки з російським капіталом, материнські структури яких належать російській державі, а отже, підпадають під санкції, скаржаться на проблеми, з якими вони стикаються в Україні. Зокрема, за інформацією українського сайту «Новое время», фінансова група ВТБ повідомляє про проблеми, з якими вона стикається на українському банківському ринку. Своїй дочірній структурі в Україні ВТБ Банк не може знайти інвестора, а для БМ Банку – гроші на докапіталізацію. Так, згідно з заявою члена наглядової ради ВТБ Банку С. Дубініна, російська група ВТБ робила спробу продати однойменний український банк, але покупця знайти не вдалося. «Якщо і надалі не вийде реалізувати українські дочки, вони перетворяться з активу на збиток», – зазначив він. І повідомив, що група ВТБ вже сформувала резерви під такі збитки, а отже, українські структури більше не є стратегічно важливою частиною бізнесу групи.

Відтак, фінансова група ВТБ прийняла рішення відтермінувати докапіталізацію іншої своєї структури – БМ Банку. Згідно з даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України, відбулася, так звана, нульова емісія акцій цієї фінансової установи, тобто в процесі приватного розміщення акціонери банку не придбали акції додаткової емісії. Таким чином, збільшення статутного капіталу банку не відбулося. При цьому оглядачі згадують, що ще у вересні цього року акціонери БМ Банку прийняли рішення збільшити статутний капітал на 1,75 млрд грн до 3,4 млрд грн.

А російський Внешекономбанк (ВЕБ), як заявив його голова С. Горьков, очікує продаж дочірнього українського Промінвестбанку (ПІБ) ще до кінця цього року. Він зазначив, що вже є три стійкі зацікавлені особи й, можливо, додасться четвертий, уточнивши, що мова йде як про українських, так і міжнародних інвесторів.

Таким чином, ситуація з російською групами ВТБ і ВЕБ в Україні може свідчити про те, що російська влада, принаймні на нинішньому етапі, змінює

тактику використання російських державних банків, як інструментів гібридної війни проти нашої держави.

Схоже, що Росія відмовилась, можливо тимчасово, від використання обсягу свого державного банківського капіталу в нашій державі як засобу прямого впливу на процеси відтворення в українській економіці. А виводячи з України дочірні структури своїх державних банків або принаймні заморожуючи їх діяльність в Україні, російська сторона таким чином може стимулювати дефіцит кредитних ресурсів в українській економіці. Наслідком же цього може бути бажане для Росії загострення соціально-політичних проблем в українському суспільстві. Поряд з цим згадане вище визнання наявності проблем у російської банківської групи ВТБ в Україні її посадовцями свідчить про те, що пряме використання російською стороною фінансових важелів у гібридній війні проти України за певних обставин може завдавати відчутної шкоди російській економіці та російському суспільству в цілому.

Специфіка застосування прийомів гібридної війни у сфері фінансових відносин полягає в тому, що тут відносно легко можна отримати своєрідний «ефект бумерангу». Зокрема, для України це означає, що вибір ефективної стратегії й тактики гібридної війни з Росією в галузі фінансів узагалі й у банківській сфері, зокрема, не може базуватися лише на категоричних позиціях за принципом «все або нічого». Адже проблема дефіциту капіталу, притаманна українській банківській системі, у результаті російської окупації Криму та збройної агресії на Донбасі останнім часом лише загострилась. Це обмежує можливості економічного розвитку України та послаблює позиції нашої держави у гібридній війні з Росією.

За таких обставин органам державної влади і управління доводиться ухвалювати рішення, спрямовані на підвищення рівня капіталізації та ліквідності української банківської системи. Хоча при цьому не можна виключати ймовірності прояву тих чи тих рецидивів гібридної війни у сфері фінансів. Потенційна можливість появи таких загроз пов'язана з надзвичайно високою мобільністю фінансового капіталу і фінансових відносин узагалі. Тим більш, що після останньої глобальної фінансової кризи протягом 2010–2013 рр. в іноземному за своїм походженням капіталі української банківської системи замість європейського почав переважати російський капітал. А у деяких випадках навіть важко однозначно ідентифікувати реальну належність капіталу тієї чи тієї фінансової установи.

І ситуація з «Альфа Банком» в Україні наочно це доводить. 12 жовтня 2016 р. Національний банк України погодив власникам АВН Holding SA М. Фрідману, Г. Хану, П. Авену та О. Кузьмічову опосередковане придбання істотної участі в Укрсоцбанку. А 31 жовтня АВН Holdings S. A. (АВНН), яка опосередковано володіє 100 % акцій «Альфа-Банку» Україна (через холдингову компанію АВН Ukraine Limited (АВНУ)), та UniCredit Group (UCG) оголосили про завершення операції з передачі 99,9 % Укрсоцбанку, активу UCG в Україні, в обмін на міноритарну частку володіння в АВНН у розмірі 9,9 %. Про це «Альфа-Банк» повідомив у своєму прес-релізі.

Відзначається також, що в результаті операції присутня в 17 країнах італійська банківська група UniCredit Group стала міноритарним акціонером AVH Holdings S. A., інвестиційної холдингової компанії Альфа-Груп зі штаб-квартирою в Люксембурзі.

Як наголошує голова наглядової ради міжнародного консорціуму «Альфа-Груп» М. Фрідман, український ринок для «Альфа-Груп» має стратегічне значення. У неї є бізнес і в країнах Європи, але основні її активи розташовані в Україні, Росії, Білорусі та Казахстані. Фрідман, який походить зі Львова, запевняє, що зв'язки групи з Україною тісні і мають природний характер у силу походження: «Тому ми завжди шукали і шукаємо можливості для роботи в Україні». Причому об'єднання активів з Укрсоцбанком дасть змогу «Альфа-Банку» увійти в п'ятірку найбільших кредитних установ країни. «Може банку і не вдасться стати найбільшим за обсягом активів. Але з точки зору ефективності, “Альфа-Банк” повинен бути лідером в Україні», – каже головний акціонер «Альфа-Груп». «Бенефіціарні власники підтвердили наміри виконання покладених на обидва банки зобов'язань, затверджених у програмах реструктуризації обох банків у рамках діагностики банківської системи», – ідеться в повідомленні.

Утім, навіть теоретично не можна відкидати потенційну можливість появи в міжнародному консорціумі «Альфа-Груп», якому належить й «Альфа Банк», того чи того конфлікту інтересів, обумовленого хоча б його комерційною діяльністю на вельми суперечливому (в геоекономічному та геополітичному плані) пострадянському просторі за одночасно надзвичайно тісних ділових зв'язків з фінансовою та правовою системами Заходу.

Тому об'єктивно зростають вимоги до органів державної влади і управління, насамперед Міністерства економічного розвитку і торгівлі, НБУ, СБУ, з проведення моніторингу загроз економічній безпеці України й аналізу ймовірних джерел, чинників таких загроз в умовах гібридної війни з Росією. А особлива увага, якої потребує в цьому контексті банківський сектор України, обумовлена його стратегічним значенням для соціально-економічного розвитку нашої держави, значним динамізмом та надзвичайно високою вразливістю до інформаційних операцій та війн.

Однією з таких загроз вітчизняній банківській системі, що вимагають свого розв'язання, є проблема безнадійних банківських кредитів в окупованих Росією Криму та районах Донбасу. Тому, за повідомленнями ЗМІ, власники українських банків, що мали бізнес у Криму до його анексії та на території зони АТО, на початку жовтня цього року попросили міністра фінансів О. Данилюка підтримати їхню ініціативу щодо перегляду порядку оподаткування безнадійних кредитів на тимчасово окупованих територіях. Причина такого прохання проста – банки не можуть списати безнадійну заборгованість позичальників, зареєстрованих на окупованих територіях, оскільки це не передбачено чинним Податковим кодексом. Це вкрай обтяжує баланси банків, змушуючи формувати під них додаткові резерви. Зазначена проблема є вельми

складною з точки зору вибору механізмів її практичного розв'язання, і ЗМІ поки не повідомляли щодо перспектив задоволення цього прохання.

Одним з інструментів російсько-української гібридної війни є санкції, які накладають одна на одну сторони цього конфлікту. А 31 жовтня набрав чинності Указ Президента України № 467/2016, яким вводиться в дію рішення РНБО про продовження на рік раніше запроваджених санкцій, а також про введення на рік додатково санкцій проти ряду юридичних і фізичних осіб. Згідно з Указом у сфері фінансів Україна обмежила діяльність ряду російських платіжних систем. Зокрема, у документі зазначено, що вводиться заборона на здійснення діяльності в Україні і скасовується реєстрація договорів резидентів України про участь у ряді міжнародних платіжних систем за участю російського капіталу. З огляду на застосовані санкції, Національний банк України зобов'язав банки та небанківські установи України припинити надання послуг міжнародних платіжних систем, створених резидентами Російської Федерації, завершити взаєморозрахунки за здійсненими операціями та повернути до НБУ свідоцтва про реєстрацію договорів / змін до договорів про участь у таких міжнародних платіжних системах.

У ЗМІ зазначається, що під українськими санкціями з 2014 р. перебувають десятки банків Росії, у тому числі «Газпромбанк», банк «Росія», СМІ банк, «Россельхозбанк». У жовтневий список 2016 р. увійшли також платіжні системи: «Центр міжнародних розрахунків», «Колібрі» (управляється «Сбербанком»), «Платіжний центр», «Юністрім», «Лідер», «Анелік» та ін. Від нових українських санкцій може постраждати «Сбербанк». Професор фінансів Російської економічної школи О. Шибанов зазначає, що частка українського ринку для перерахованих систем не дуже велика. «Втрати складуть не більше 10%, хоча і це, звичайно, в умовах кризи не так мало», - заявив він Deutsche Welle (DW). Однак, оскільки Україна в питанні застосування санкцій до РФ діє відповідно до аналогічних дій Європейського Союзу та США, то загальні фінансові втрати російської сторони від таких санкцій, особливо в стратегічному плані, будуть значно більшими.

Однак у ЗМІ з'явилися повідомлення, що російські платіжні системи, які опинилися під санкціями, шукають інші способи роботи в Україні. Принаймні деякі з них, по суті, продовжують працювати з українськими клієнтами через своїх іноземних партнерів. Так, за інформацією деяких російських ЗМІ, російська платіжна система «Золота корона» робить перекази в Україну через свого партнера IntelExpress. Отримати відправлений через «Золоту корону» переказ, стверджують кореспонденти, можна в шістьох банках в Україні. Серед них і найбільший державний – Ощадбанк. За даними НБУ, IntelExpress зареєстрована в Грузії. Представник «Золотої корони» від коментарів відмовився, а представники IntelExpress на запит не відповіли. Представники деяких інших російських платіжних систем визнали, що перекази в Україну поки можливі тільки на міжнародні карти Visa і MASTERCARD.

З іншого боку, на початку листопада до Державної думи РФ депутат фракції «Єдина Росія» В. Резник вніс законопроект, який може обмежити

грошові перекази з території Росії на територію України, що здійснюються за допомогою іноземних платіжних систем. Згідно з текстом пояснювальної записки, документ спрямований на усунення негативних наслідків заборони на діяльність російських платіжних систем на території України. Якщо таке станеться, то грошові перекази з Росії в Україну надходитимуть через треті країни (як це робиться нині деякими російськими платіжними системами в Україні). Цілком можливо, що зазначена новація спрямована, по суті, на українських заробітчан у Росії з метою спровокувати їх невдоволення українською владою. Хоча не виключено, що в цій ситуації об'єктом невдоволення українських заробітчан може виявитися влада Росії.

А безсумнівним результатом гібридних російсько-українських «бойових дій» у сфері функціонування платіжних систем буде подорожчання послуг тих чи тих платіжних систем, що, урешті-решт, може призвести до переходу клієнтів від послуг одних платіжних систем до інших.

Принагідно зазначимо, що ефективність російської гібридної атаки на українську банківську систему останнім часом явно знизилась. Так легко стимулювати панічні настрої бізнесу та населення України, як це було у 2014–першій половині 2015 р., Росії вже не вдається. Наприклад, нині українці більш зважено ставляться до функціонування української банківської системи. Наочним підтвердженням справедливості цього твердження є зростання обсягів депозитів населення в українських банках, яке з початку цього року становило 12 млрд грн. Про це в ефірі телеканалу «Україна» заявила голова НБУ В. Гонтарева.

Зміцнюються й міжнародні позиції української банківської системи. Зокрема, ЗМІ, із посиланням на дані НБУ, повідомляють, що міжнародні резерви України станом на початок жовтня становили 15,5 млрд дол., що на 9,9%, або на 397 млрд дол. перевищує значення попереднього місяця. Відзначається, що зростання обумовлене отриманням траншу Міжнародного валютного фонду та коштів від розміщення облігацій під гарантію США. Правда, у жовтні, вперше за останні півроку, міжнародні резерви України знизилися на 74 млн дол. і на 1 листопада становили 15,514 млрд дол. США (в еквіваленті). Утім, таке скорочення міжнародних резервів несуттєве для вітчизняної фінансової системи. Всього за останні 12 місяців вони збільшилися на 20 %. На початок листопада обсяг міжнародних резервів України покриває 3,7 місяці майбутнього імпорту і є достатнім для виконання зобов'язань, поточних операцій уряду і Національного банку, відзначає НБУ. Водночас у НБУ прогнозують, що завдяки подальшій співпраці з МВФ і надходження іншого пов'язаного фінансування міжнародні резерви до кінця 2016 р. зростуть до 17,58 млрд дол.

З іншого боку, у середині листопада голова НБУ В. Гонтарева заявила, що Україна ризикує не дочекатися траншу МВФ на суму в 1,3 млрд дол. через гальмування реформ у парламенті. Якщо таке станеться, то міжнародні резерви України, за її словами, почнуть «танути на очах». І це вже в наступному році поставить під загрозу ледь досягнуту нині економічну і фінансову стабільність.

Зі свого боку офіційний представник МВФ Дж. Райс заявив, що Міжнародний валютний фонд збирається визначити часовий графік надання Україні четвертого кредитного траншу в рамках програми EFF лише за підсумками роботи своєї місії в Києві, яка прибула в Україну 3 листопада. За його словами, місія МВФ «проводить консультації щодо майбутніх викликів і необхідних у подальшому заходів для прискорення структурних реформ і трансформації економіки». Тому на той час заяву голови НБУ В. Гонтаревої можна було розглядати як спробу впливу на Верховну Раду в питаннях формування міжнародних резервів України. За наслідками роботи місії МВФ в Україні в оприлюдненому повідомленні зазначено: «Особливо рішучих дій вимагає боротьба з корупцією, яка залишається найбільш часто згадуваною перешкодою на шляху ведення бізнесу в Україні. Незважаючи на досягнуті успіхи у створенні нових інститутів – Антикорупційного бюро, системи електронного декларування активів, до винесення вироків та притягнення до відповідальності корумпованих чиновників високого рівня та повернення доходів, одержаних внаслідок корупційних дій, справа поки не дійшла». Тож отримання нового траншу від МВФ буде залежати від дій української влади у напрямі реальної боротьби з корупцією і залучення до відповідальності високопоставлених чиновників, викритих у корупції.

Таким чином, підсумовуючи все наведене вище, можна зробити висновок, що у фінансовому сегменті російсько-української гібридної війни позиції України поступово зміцнюються, а Росія зазнає втрат, які негативно позначаються і на її економіці. Адже, за інформацією Міністерства фінансів РФ, валовий внутрішній продукт (ВВП) Росії у 2015 р. скоротився на 3,8 %. А за підсумками цього року російський ВВП може зменшитись ще на 0,8 %.

5. Взаємозв'язок економічних і соціально-політичних компонентів гібридної війни

Економічна складова гібридної війни найтіснішим чином пов'язана з її соціально-політичним компонентом, оскільки саме соціально-політична дестабілізація в державі-об'єкті агресії дає державі-суб'єкту агресії досягти мети розпочатої ним гібридної війни. Водночас ефективний вплив на соціально-політичну сферу противника важливий і для держави-об'єкта гібридної агресії, оскільки дає їй вагомні шанси на перемогу в цій гібридній війні. Економіка держав-учасниць гібридної війни в цьому випадку виступає, по суті, вагомим засобом впливу на їх соціально-політичну сферу. І нинішня російсько-українська гібридна війна не є винятком із цього правила. При цьому слід брати до уваги, що взаємозв'язок економічної та соціально-політичної сфери суспільства має не лише безпосередній характер, а й дуже часто опосередковується потужною дією інформаційного фактору. Тобто взаємодія зазначених сфер суспільства може бути посилена чи послаблена завдяки формуванню відповідної змістовної структури повідомлень в інформаційному просторі тієї чи тієї держави. Причому при визначенні напрямів і характеру

впливу інформаційного чинника на трансмісію відомостей про стан національної економіки на розвиток соціально-політичної ситуації в конкретній державі слід зважати на різницю в характері політичних систем України (демократичної за своєю природою) і Росії (тоталітарної).

Тому, спираючись на проведений вище аналіз, розглянемо взаємозв'язок економічних і соціально-політичних компонентів російсько-української гібридної війни. Спочатку зупинимось на чинниках і механізмах потенційної дестабілізації соціально-політичної ситуації в Україні, так чи інакше пов'язаних з функціонуванням вітчизняної економіки. У цьому контексті можна виділити такі напрями потенційних збурень. Перш за все, це – рівень добробуту громадян України, оскільки розглянуті вище різноманітні аспекти російсько-української гібридної війни відчуються населенням безпосередньо крізь призму його доходів і витрат. При цьому надзвичайно важливе значення мають інформаційно-психологічні механізми сприйняття та інтерпретації населенням економічної реальності. В останньому випадку велике значення має діяльність ЗМІ, особливо в доволі демократичному українському суспільстві.

Так, за інформацією телевізійної програми Перша шпальта, оприлюдненої в середині жовтня 2016 р., за останній рік кількість українців, які, згідно зі стандартами ООН, живуть за межею бідності, зросла з 28 % до 58 %. А за словами начальника аналітичного відділу ІК Concorde Capital О. Парасія, реальні доходи населення порівняно з 2013 р. знизилися на 18 %, а реальні зарплати на 11 %.

Однак аналіз даних Державної служби статистики (Держстату) України показує, що у 2016 р. соціально-економічна ситуація в Україні в цілому краще, ніж у 2014–2015 рр. У 2015 р. реальна заробітна плата в Україні становила приблизно 75 % від рівня аналогічного показника за 2013 р. (тобто до початку відкритого розгортання російської гібридної війни із застосуванням військової сили). І хоча офіційних даних Держстату України про реальну заробітну плату в нашій державі у 2016 р. ще немає, але порівняння офіційних даних про динаміку номінальної заробітної плати та динаміку індексів споживчих цін за січень – вересень 2016 р. дає вагомі підстави для припущення, що за підсумками цього року реальна заробітна плата в Україні може зрости на 10–15 % порівняно з 2015 р. І хоча таке зростання є доволі вагомим, але за показником середньої реальної зарплати досягнути рівня 2013 р. у 2016 р., вочевидь, не вдасться. У 2016 р. в Україні і споживча інфляція буде нижчою, ніж у 2014–2015 рр. Також меншою буде і девальвація гривні. Поступово зростає економіка і поліпшується ситуація на вітчизняному ринку праці.

Проблема за умов нинішньої російсько-української гібридної війни, однак, полягає у тому, що через специфіку соціально-психологічних механізмів сприйняття інформації вагома частина населення України може й не усвідомлювати означених вище позитивних змін в економіці. Особливо за умов потужної російської інформаційно-психологічної війни проти України. Тому, задля збереження стабільності в нашій державі, було б надзвичайно важливо, щоб українська влада ефективно відреагувала на такі резонансні суспільні

проблеми, як підвищення мінімальної заробітної плати й пенсій та дієвий контроль і вилучення тіньових доходів і нагромаджень, у тому числі й у контексті загальнодержавного е-декларування, яке нещодавно завершилось. Адже це – саме ті «больові точки» українського суспільства, на які робить або може зробити ставку Росія у гібридній війні проти України.

Що ж стосується Росії, то її нинішнє глобальне (проти Європи й США) і локальне (проти України) протистояння негативно позначилось і на її економіці. Падіння цін на нафту й газ, які є головними продуктами російського експорту, в поєднанні з антиросійськими санкціями мали тяжкі наслідки для російського господарства. Як зазначалось вище, за інформацією Міністерства фінансів РФ, валовий внутрішній продукт Росії у 2015 р. скоротився на 3,8 %. А за підсумками цього року російський ВВП може зменшитись ще на 0,8 %. Це, як наголошує директор Національного інституту стратегічних досліджень В. Горбулін, призводить і до падіння прямих іноземних інвестицій у Росію – у 2015 р., на тлі загальносвітового зростання, у Росії цей показник скоротився на 92%.

Як повідомляють деякі російські ЗМІ, з посиланням на дані офіційної російської статистики, доходи громадян Росії у липні цього року скоротилися на 7 % у річному обчисленні. А за два роки кризи вони зменшилися приблизно на чверть. Хоча, за словами відомого російського економіста, директора Центру дослідження постіндустріального суспільства та професора Вищої школи економіки в Москві В. Іноземцева, росіяни цілком спокійно переживають скорочення доходів. З 2014 р., за його підрахунками, доходи росіян реально впали приблизно на 12–15 %. Однак це падіння доходів населення відбувається повільно. У Москві, наприклад, споживачі можуть відмовлятися від більш дорогих товарів і магазинів і переходити до їх відносно дешевших аналогів або відмовлятися від не першорядних потреб. За словами В. Іноземцева, це більше падіння самооцінки, ніж рівня споживання. А, оскільки ніхто не голодує, то й «свідомість росіян не перевертається» (*Новое время. 2016. № 40. С. 56–57*). Щоправда, оцінки В. Іноземцева стосуються переважно Москви та, можливо, деяких інших великих російських міст. Тоді як наприклад, за результатами соціологічного опитування, проведеного Фондом «Общественное мнение» навесні цього року, близько 80 % опитаних росіян зізналися, що їм не вистачає грошей до зарплати. Не відчувають проблем із грошима від зарплати до зарплати тільки 19 % опитаних, 39 % з подібною проблемою стикаються рідко, а 41 % респондентів, навпаки, часто. А зазначений фонд проводить соціологічні опитування по всій Росії і його соціологічні вибірки цілком репрезентативні за всіма соціальними параметрами. При цьому в Росії зростає безробіття, особливо в сільській місцевості.

Водночас ЗМІ звертають увагу на різні, іноді діаметрально протилежні, оцінки експертів щодо перспектив розвитку російської економіки. Так, директор аналітичного департаменту фірми «Альпарі» О. Разуваєв вважає, що найімовірніше у 2017 р. російська економіка зросте на 1–2 % і при цьому до 4–5 % знизиться інфляція (проти 7% – зараз). В цьому випадку зростання доходів

населення може сягнути 3–4 %. З іншого боку внутрішні (а не офіційні) прогнози Міністерства фінансів РФ на подальше майбутнє теж надто втішні. Починаючи з 2017 р. і протягом наступного десятиріччя очікується зростання російської економіки в межах 1,0–1,4 %, при цьому дещо знизиться інфляція (до 2,6–4,0 %). Приріст реальної заробітної плати в Росії у 2017 р. становитиме 0,2 % і в подальшому щорічно становитиме 1,4–1,9 %. Однак у майбутньому поступово, але стабільно падатиме курс російського рубля до долара США, а середньорічна ціна нафти лише у 2028 р. дещо перевищить позначку 50 дол. США/барель. Утім, директор Національного інституту стратегічних досліджень В. Горбулін нагадує, що Міністерство економічного розвитку РФ прогнозує, що згідно з оптимістичними оцінками реальні доходи росіян вийдуть на рівень 2013 р. тільки у 2021 р.

Також, зазначає згадуваний вище В. Іноземцев, Росія має доволі серйозні проблеми з виконанням державного бюджету. Його дефіцит у 2016 р., мабуть, становитиме близько 2,5 трлн р., що пов'язано насамперед з падінням світових цін на нафту. Для закриття дефіциту державного бюджету в Росії існують два резервні фонди. «Це власне Резервний фонд, в якому залишилось 4 трлн р., і Фонд національного добробуту (ФНД), у якому формально 7 трлн р. ...», але близько 2,5 трлн р., на його думку, вже вкладено в різні проекти. Ці вкладення були зроблені раніше, коли економічна ситуація в Росії була більш сприятливою. Тому у двох зазначених фондах нині сконцентровано близько 9 трлн р. (близько 140 млрд дол.). Цих фінансових ресурсів, на його думку, може вистачити на фінансування дефіциту державного бюджету приблизно протягом наступних 2,5 (двох з половиною) років. Однак, якщо протягом означеного періоду внутрішні фінансові ресурси з двох зазначених вище фондів вичерпаються, а надходження вільноконвертованої валюти в Росію не зростатиме, то може виникнути серйозна загроза великих спекулятивних атак на російський рубль. Це, своєю чергою, може серйозно дестабілізувати російську економіку, і Росія буде значно більш вразливою у гібридній війні.

Таким чином, економічна ситуація в Росії останні два з лишком роки погіршувалась. Причому, якщо в Україні цього року намітилася тенденція до поліпшення економічної ситуації, то в Росії, схоже, поки зберігаються негативні тенденції. Однак, поза всяким сумнівом, до президентських виборів, які повинні відбутися навесні 2018 р., російська влада мобілізує наявні у неї ще вельми значні фінансові ресурси якщо не для вирішення, то хоча б для «косметичного ремонту» соціальних проблем Росії. Поряд з цим можна не сумніватись у посиленні пропаганди для подальшого утримання в російській суспільній свідомості символів та образів («образ ворога», «Росія – обложена фортеця» тощо), потрібних російській владі.

Однак соціально-економічна реальність, за умови використання належних механізмів інформаційно-психологічного впливу (звичайно, підтримана відповідними дипломатичними, політичними й іншими зусиллями української сторони), може зробити чутливі проломи в пропагандистській оболонці російського суспільства. Ідеться, зокрема, про подальше посилення

вже існуючих у російському суспільстві цілком правильних уявлень про окуповані українські території – Крим і, особливо, частину Донбасу, як «валізи без ручки» для Росії. І, чим більшими будуть витрати Росією своїх матеріальних і фінансових ресурсів для будівництва мосту через Керченську протоку, енергомосту, трубопроводів для постачання прісної води з Північного Кавказу в Крим, на забезпечення життєдіяльності окремих окупованих районів Донбасу тощо, тим важчими і об'єктивно, і у свідомості росіян будуть ці «валізи без ручки».

Враховуючи тотальний контроль влади над ЗМІ в Росії, доволі ефективними каналами поширення вигідної інформації для України в цій державі можуть бути Інтернет і, так зване, «сарафанне радіо». Українській стороні потрібно також у своїх інтересах належним чином використовувати контексти і канали поширення повідомлень різних російських та інших іноземних ЗМІ, супроводжуючи їх українським тлумаченням та інтерпретацією суті подій. А у населення окупованих Росією Криму й окремих районів Донбасу доцільно підтримувати цілком об'єктивні уявлення, що ці регіони, внаслідок російської окупації матимуть перспективу лише, так званих «сірих зон», тобто усталено депресивних регіонів, життя в яких позбавляє їх населення можливості отримати пристойну освіту та роботу, зробити хорошу кар'єру тощо. Таким чином, ефективно використовуючи асиметричний характер гібридної війни, Україна протягом кількох найближчих років може досягти суттєвих успіхів у соціально-економічній сфері гібридної війни з Росією, а можливо – і у відновленні українського суверенітету над фактично окупованими нині Росією окремими районами Донецької та Луганської областей (*Статтю підготовлено з використанням інформації таких джерел: Державна служба статистики (<http://www.ukrstat.gov.ua>); Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу (http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_book/012315_Gorbulyn.pdf); Магда Е.В. Гібридна війна: выжить и победить. – Х.: Виват, 2015; Пochenцов Г. Російські аналітичні контексти гібридної війни (http://www.ji-magazine.lviv.ua/2015/Pochenцов_Ros_konteksty_hibridnoj_vijny.htm); Ведомости (<http://www.vedomosti.ru>). – 2016. – 15.02; Гордон. (<http://gordonua.com>). – 2016. – 12.10; Главком (<http://glavcom.ua>). – 2016. – 31.10; Деньги.UA (<http://dengi.ua>). – 2016. – 7.10; Дзеркало тижня. – 2016. – № 30, 37, 39, 41; Дзеркало тижня ([http:// dt.ua](http://dt.ua)). – 2016. – 26.09; 3, 16.10; Еспресо ТВ (<http://ru.espreso.tv>). – 2016. – 12.10; Західна інформаційна корпорація (<http://zik.ua>) – 2016. – 28, 31.10; Крим. Реалії (<http://ua.krymr.com>). – 2016. – 6.11; Левый берег (<http://economics.Lb.ua>). – 2016. – 7.11; Независимая газета (<http://www.ng.ru>). – 2016. – 29.08; Новое время страны. – 2016. – № 40; Новое время(<http://nv.ua>). – 2016. – 7, 30.06; 4.08; 7, 8, 16, 28–30.09; 4, 6, 8, 12–18, 21, 24–27, 31; 1–3, 7–10.11; Остров (<http://www.ostro.org>). 2016. – 19.03; 7.04; 4, 7, 10, 13, 18, 19, 31.10; Польське радіо. –*

*(<http://www.polradio.pl>). – 2016. – 15.10; *Сегодня.ua* (<http://www.segodnya.ua>). – 2016. – 26.10; *Слово і діло* (<http://www.slovoidilo.ua>). – 2016. – 22.02; 23.03; 24, 28.04; 12, 31.05; 28.07; 1, 21, 24.08; 9, 22.09; 9, 17, 22, 25.10; *Українські Національні Новини* (<http://www.unn.com.ua>). – 2016. – 19.10; *Центр транспортних технологій* (<http://cfts.org.ua>). – 2016. – 28.10; *Эхо Москвы* (<http://echo.msk.ru>). – 2016. – 9.11; *BBC* (<http://www.bbc.com>). – 2015. – 28.11; 2016. – 18.05; 17.10; *Deutsche Welle* (<http://dw.com>). – 2016. – 11, 27 – 31.10; 1, 7.11; *Finance.UA* (<http://news.finance.ua>). – 2016. – 6.10; *Informator.media* (<http://informator.media>). – 2016. – 25.10; *MIGnews* (<http://www.mignews.com.ua>). – 2016. – 9.11; *112UA* (<https://ua.112.ua>). – 2016. – 27.10).*

Ю. Якименко, мл. науч. сотр. ФПУ НБУВ

Политические предпосылки повышения минимальной заработной платы в Украине

Решение правительства о повышении минимальной заработной платы вызвало широкий резонанс в политической и экспертной среде, заставив наблюдателей говорить не только об экономических последствиях и условиях его реализации, но и об очевидной политической подоплеке этой инициативы.

Развитие кризисных тенденций в экономике и социальной сфере вместе с неопределенностью в отношениях с главными внешнеполитическими партнерами и повышением накала борьбы между основными политическими игроками внутри страны создает ряд угроз для действующей власти и заставляет ее пытаться действовать на опережение, считают некоторые эксперты.

Большинство противников повышения уровня «минималки» в качестве основных аргументов против такого решения приводят неизбежность «массовой уравниловки», рост налогов и отчислений с предпринимателей, риск роста инфляции и падения курса гривны.

В то же время, как отмечают обозреватели, политический эффект этой инициативы на фоне катастрофического роста бедности, социального расслоения и политической нестабильности сегодня используется провластными силами в качестве одного из немногих оставшихся аргументов в пользу эффективности своей деятельности. Кроме того, такой шаг может свидетельствовать о попытке перехватить инициативу в выдвижении «социальной повестки» у оппозиции, которая, анонсируя масштабные акции протеста против политики, проводимой президентом и правительством, заявляет о необходимости внеочередных парламентских выборов.

«Понятно, что новость о повышении зарплат народным депутатам с одной стороны и все опубликованные декларации чиновников, которые еле впихнули в электронную систему все свои горы квартир и домов, раритетные часы и

дорогостоящие автомобили, предметы антиквариата и т.д., требовала какого-то симметричного ответа. Так сказать, в качестве превентивной меры, которая сыграла бы на опережение растущим протестным настроениям. Однако это не совсем честная игра, и ее нечестность скоро проявится. Интересно, о каком балансе будут говорить власть имущие тогда?» – пишет об этом общественный деятель М. Поживанов (URL: http://blogs.lb.ua/mykhaylo_pozhyvanov/349369_maksimum_problem_vid_minimalnoi.html).

«Президент Украины находится в очень сложном положении относительно выполнения Украиной Минских договоренностей и отсутствия прогресса по урегулированию конфликта на Донбассе. И для того, чтобы как-то снять общественное напряжение, был заявлен тезис о повышении минимальной зарплаты в два раза. При этом до сих пор неясно, откуда государство возьмет деньги на это», – заявляет политолог К. Молчанов (URL: http://ru.golos.ua/politika/zayavleniyami_o_buduschih_uluchsheniyah_v_sotssfere_v_last_tyanet_vremya_chtoby_izbe).

По мнению наблюдателей, сам тон комментариев первых лиц государства на этот счет свидетельствует, что прогнозы участников политического процесса относительно возможности досрочных выборов не только не лишены основания, но по мере роста общественного недовольства властью становятся все более реальными.

«Вместе с построением Вооруженных сил Украины первым приоритетом власти, как только появилась эта возможность, стала борьба с бедностью. Не может быть так, чтобы человек, работающий полную рабочую неделю, получал столько же, сколько тот, кто не работает и получает пособие по безработице», – заявил о готовящемся повышении минимальной зарплаты президент П. Порошенко.

Глава украинского правительства В. Гройсман в свою очередь подчеркивает, что власть своим решением обеспечит в стране «абсолютную социальную справедливость». «Тем, кто по повышению минимальной зарплаты до 3200 грн говорит, что стоит затянуть пояса и не принимать резких решений, следует самим затянуть пояса и попробовать прожить на 1600 грн», – заявляет премьер-министр.

О том, что нынешний уровень минимальной зарплаты не может обеспечить гражданам возможности «физического выживания» говорит министр социальной политики А. Рева. «Пятнадцать лет потребительская корзина не пересматривалась. Месяц назад правительство наконец утвердило ее в новом формате. И когда мы ее посчитали, оказалось, что в 2016 году эта грань, которая должна быть установлена для фактического прожиточного минимума, должна составлять 2800 гривен на месяц, а в 2017 году эта грань будет составлять 3200 гривен. Если мы соглашаемся с тем, что минимальная зарплата будет меньше этой величины, мы должны честно людям сказать: работающие люди будут получать зарплату, которая не дает возможности физически выживать», – говорит министр (URL: http://lb.ua/economics/2016/10/31/349380_reva_istochnik_povisheniya.html)

Характерно, что говоря о поиске средств на повышение минимальной зарплаты, инициаторы этого шага указывают на необходимость решения ряда других злободневных проблем социально-экономического характера, декларируя приверженность комплексному подходу в своей реформаторской деятельности. Таким образом, отмечают наблюдатели, в дискуссию вовлекаются гораздо более широкая аудитория, чем та, на которой повышение «минималки» скажется прямо и непосредственно.

Как заявляет депутат парламента из БПП Б. Розенблат, найти средства на повышение минимальной зарплаты можно, решив проблему «теневой» экономики. «Первый вопрос – это янтарь. Это миллиарды долларов, которые мы просто не видим. Второй вопрос – это игорный бизнес, который сегодня крышуется теми же правоохранителями. Легализация всего незаконного бизнеса – это залог того, что мы найдем эти деньги. Если мы будем ждать, пока бизнесмены сами начнут платить зарплату по-белому, это долго ждать. Это решение – принципиальное», – говорит он. «Сегодня у меня уже есть звонки от предпринимателей, которые говорят, что это творится, да мы будем предприятия закрывать, потому что нам это невыгодно. Знаете что? Всем невыгодно. Невыгодно платить налоги, но как удерживать армию, как удерживать Пенсионный фонд?» – говорит депутат (URL: http://lb.ua/news/2016/10/31/349384_rozenblat_nazval_povishenie.html).

Хотя, Президент призвал правительство и парламент принять все необходимые меры, чтобы решение о повышении «минималки» «не повысило ни одного налога», именно на такие последствия этого решения указывают многие его критики.

О том, что повышение минимальной зарплаты в Украине приведет к падению реальных доходов граждан, поскольку соответственно увеличатся налоговые отчисления из их зарплат, предупреждает экономист В. Степанюк. «Никакого увеличения реальных доходов граждан это не даст. Просто теперь придется платить налоги с большей суммы, поэтому это может дать даже уменьшение в реальном секторе», – считает он. Работники бюджетной сферы, по его мнению, также не почувствуют увеличения, поскольку теперь будут получать не «минималку» в 1600 гривен и премию в 100 %, а просто ставку. Предприниматели же, отмечает экономист, будут стремиться к большей «тенизации» своей бухгалтерии, – переводить работников на полставки, чтобы не платить налоги с повышенной минимальной зарплаты. В то же время эксперт указывает на «политическую» составляющую решения: «Каждый человек будет думать, что, может, кому-то и повысили зарплату» (URL: http://ru.golos.ua/ekonomika/povyishenie_minimalki_privedet_k_padeniyu_realnyih_dohodov_ukraintsev_poskolku_nalog).

«По некоторым данным, заткнуть бюджетную дыру, которая возникнет в связи с увеличением МЗ, хотят благодаря еще более активному «перекачиванию» средств из местных бюджетов в центральную казну. На этот случай Минфин якобы готовит изменения в Бюджетном кодексе. По этому поводу можно сказать только одно: прощай обещанная децентрализация и

финансовая самостоятельность регионов. И – здравствуй, тотальная зависимость от Киева», – комментирует инициативу власти М. Поживанов.

«Несомненно, в стране назрела потребность во многих изменениях. Но очень опасно, когда ответом на популизм одних становится популизм в разы больший. Это приведет не к улучшению жизненного уровня рядового гражданина, а к окончательному разрушению страны. Тем более, есть большое подозрение, что в отсутствие реальных экономических оснований для роста МЗ, власть имущие могут прибегнуть к печати денег. А это приведет к инфляции», – считает политик (URL: http://blogs.lb.ua/mykhaylo_pozhyvanov/349369_maximum_problem_vid_minimalnoi.html).

«Им придется подсчитать суммы финансирования и пересмотреть бюджет. Чтобы выполнить параметры финансирования, нужно будет серьезно урезать расходные статьи. Это будет непросто и болезненно. Но пока трудно сказать, что именно будет сокращать Кабмин», – отмечает экономист В. Сулов, подчеркивая, что существует и третий путь – эмиссия, печатный станок. «Если правительство пойдет по нему, то будет скачок инфляции. Курс гривни упадет, и темпы инфляции ускорятся очень резко», – прогнозирует эксперт.

«Где мы будем брать деньги? Потому что если вы сядете на бизнес, он заплатит ЕСВ, но это пенсионный фонд. А что делать с теми людьми, которые сидят на бюджете? А что вы делаете с тарифной сеткой зарплат, которые привязаны к уровню минимальной зарплаты. Да, вы говорите о депутатах, а вы сказали о том, что вы подняли в два раза или даже в два раза министрам? Вы же об этом не сказали. А почему вы не говорите о том, что у нас к минимальной зарплате привязаны судьи?» – обращается к власти народный депутат из фракции «Батькивщины» В. Ивченко (URL: http://lb.ua/news/2016/10/31/349387_ivchenko_prizval_kabmin_predostavit.html).

О том что, решение о повышении минимальной зарплаты было продиктовано в первую очередь политическими соображениями накануне обострения очередного витка борьбы между провластными политическими силами и их оппонентами, может, по мнению наблюдателей, свидетельствовать и критическая позиция по этому вопросу некоторых зарубежных экономических советников в украинском правительстве.

Так, сопредседатель Стратегической группы советников, представитель президента в Кабинете Министров Л. Бальцерович, заявил, что поднятие минимальной зарплаты оказалось «неприятным сюрпризом», о котором не знали советники и международные партнеры Украины. «Ни я, и никто из международных организаций не знал об этом, что будет увеличение на 100 % минимальной зарплаты. Что еще важно, мы не имели возможности ознакомиться с калькуляцией, на которую опирается это решение», – заявил он.

Характерно, что вторым «неприятным сюрпризом» от власти в этом году Л. Бальцерович назвал продление моратория на продажу земель сельскохозяйственного назначения. «Я не против того, чтобы было меньше бедных людей. Но бедность устраняется путем экономического роста, а

ускорение роста нуждается в ускорении реформ», – заявляет Л. Бальцерович. «Кажется, что это соревнование в популизме внутри самого правительства», – считает он (URL: <http://www.segodnya.ua/politics/pnews/balcerovich-o-povyshenii-minimalnoj-zarplaty-nepriyatnyu-syurpriz-764812.html>).

О том, что решение повысить минимальную зарплату является политическим, а не экономическим, заявил и внештатный советник президента Украины экономист А. Пасхавер. «Решение повысить зарплаты является достаточно экстравагантным шагом. Я не слышал, чтобы это решение согласовывали с Министерством финансов. Так что это скорее политический шаг, чем экономический», – отметил он (URL: http://blogs.lb.ua/mykhaylo_pozhyvanov/349369_maximum_problem_vid_minimalnoi.html).

Наблюдатели подчеркивают, что заявленное правительством повышение минимальной зарплаты может быть воплощено в жизнь только по согласованию с внешними кредиторами Украины. «Этот шаг не вписывается в концепцию МВФ и не прописан в договоре. Фонд будет требовать сбалансированного бюджета и не согласится на повышение, пока не будет баланса», – говорит по этому поводу экономист А. Блинов (URL: <http://vesti-ukr.com/strana/207331-povyshenie-minimalnoj-zarplaty>).

Принимая во внимание ряд не решенных еще экономических аспектов инициативы по повышению «минималки» и критической оценки такого шага со стороны значительной части политикума и бизнеса, наблюдатели делают вывод, что сегодня такой шаг для власти – свидетельство ее вынужденного вступления в новый этап политической борьбы накануне досрочных выборов, с открытым требованием которых выступают сегодня все новые политические игроки.

«Это выглядит как план «Б» и как начало избирательной кампании для досрочных парламентских выборов», – подчеркивает экономист А. Новак. «Гройсман пытается вернуться в политическое поле и пытается сбить протестный потенциал на ноябрь-декабрь, когда придут первые платежи с космическими тарифами за отопление», – отмечает политолог Р. Бортник (URL: <http://vesti-ukr.com/strana/207331-povyshenie-minimalnoj-zarplaty>).

Инициативу власти ожидаемо подвергли критике представители «Оппозиционного блока», заявив, что решение о повышении минимальной зарплаты является «несистемным». «Мы считаем, что социалистическое соревнование между президентом страны и премьер-министром относительно повышения минимальной зарплаты является несистемным и требует обоснования, решения по отработке налогового режима, который будет таким, чтобы не было дополнительного давления на бизнес», – заявил руководитель фракции «Оппозиционный блок» Ю. Бойко в ходе недавнего заседания согласительного совета руководителей фракций, комитетов и групп парламента (URL: <http://interfax.com.ua/news/political/380380.html>).

В то же время, как отметила народный депутат Н. Королевская, в том, что правительство пошло на такой шаг, – заслуга «Оппозиционного блока». «Мы

принудили правительство признать необходимость поднятия минимальной зарплаты до 3200 гривен с 1 января – это первый адекватный шаг для обеспечения человеческой безопасности в Украине», – заявила она (URL: https://beztabu.net/timoshenko-korolevskaya-i-lyashko-pripisali-sebe-zaslugu-povysheniya-minimalnoj-zarplaty_n8507).

В свой актив попытался записать повышение «минималки» и лидер Радикальной партии О. Ляшко. «Наше требование выполнено... Именно этого революционного решения настойчиво требовала от власти Радикальная партия последние полтора года», – сообщил он (URL: https://beztabu.net/timoshenko-korolevskaya-i-lyashko-pripisali-sebe-zaslugu-povysheniya-minimalnoj-zarplaty_n8507).

«Заявление Гройсмана о повышении минимальной заработной платы вдвое – это результат давления на правительство и совместной колоссальной борьбы, которую проводит гражданское общество, профсоюзы, партия “Батькивщина”, все мы вместе», – заявила также лидер «Батькивщины» Ю. Тимошенко.

«Если Гройсман... вдвое поднимет минимальную зарплату и пенсию, – мы будем считать это нашей первой победой. Ведь это потянет за собой повышение всех заработных плат и пенсий», – подчеркнула она (URL: http://ru.espreso.tv/news/2016/10/27/tymoshenko_govoryt_chno_blagodarya_quotbat_kyvschynequot_pravytelstvo_vdvoe_povyshylo_zarplatu).

Впрочем, вскоре Ю. Тимошенко сделала заявление, в котором раскритиковала эту инициативу и сообщила, что возглавляемая ей фракция не поддержит это решение. «Фракция “Батькивщина” никогда не поддержит этот бюджет, если там будет зафиксирована та тарифная политика, против которой выступает вся страна. Каждый, кто проголосует за этот бюджет с этой тарифной политикой, будет сообщником Порошенко, Гройсмана и Яценюка. Мы не проголосуем, если там будет прописан тот обман с минимальными зарплатами, которые объявил Гройсман. Я подчеркиваю, что это обман о повышении минимальной зарплаты, потому что там тарифная сетка полностью разрушается, потому что минимальная зарплата будет использована для роста зарплат чиновникам, судьям, прокурорам, силовикам, а у людей тарифная сетка привязана к минимальному прожиточному уровню. Готовится масштабный обман», – прокомментировала это решение Ю. Тимошенко (URL: 112.ua/politika/timoshenko-nazvala-obeshhannoe-kabminom-povyshenie-minimalnoj-zarplaty-masshtabnym-obmanom-349400.html).

«Мы так и не увидели, где заложен резерв для повышения минимальной заработной платы, поэтому с ужасом наблюдаем за махровым популизмом правительства. Начиная от обещаний о бесплатных лекарствах, которых, как вы понимаете, никто не увидит и, заканчивая поднятием минимальной зарплаты. Это все звучит красиво, но в реальности ничего из перечисленного граждане от правительства не получают», – заявляет представитель «Батькивщины» С. Соболев (URL: http://ru.golos.ua/politika/pravitelstvo_ne_smoglo_obyyasnit_otkuda_vzyat_dengi_na_povyshenie_minimalnoj_zarpla).

Обозреватели констатируют, что поскольку стремительно теряющие общественную поддержку пропрезидентские силы не заинтересованы в досрочных выборах, инициативы повышения «минималки» призвана сгладить рост недовольства и избежать такого варианта развития событий.

«Конечно, досрочные выборы весной этого года возможны, хоть и очень невыгодны Администрации Президента, так как политическая сила Порошенко вряд ли сможет получить большинство в Раде. Любые досрочные выборы приведут к формированию «рыхлого», но «антипорошенковского» оппозиционного большинства», – считает политолог В. Небоженко. По его словам, этим и объясняется активизация многих, в том числе непарламентских партий, наблюдающаяся сегодня в Украине.

«Все эти партии хотят преодолеть избирательный барьер, и попасть в Раду. Естественно, они готовятся заранее, поскольку уверены, что все идет к досрочным выборам. Но, скорее всего, Администрация Президента будет оттягивать сроки их проведения как можно дольше. Вопрос о досрочных парламентских выборах «витают в воздухе», при этом вполне возможно, что до них пройдут досрочные президентские выборы», – считает он (URL: http://ru.golos.ua/politika/dosrochnyie_vyiboryi_v_parlament_vesnoy_2017_goda_n_evyigodnyi_prezidentu__politolog).

О том, что активизация партий объясняется высокой вероятностью внеочередных выборов, говорит политолог Р. Бортник. «Активизация партий – это симптом разрушения системы. Никто точно не знает даты выборов, ее еще нет, ее еще не согласовали. Но, в то же время, все видят ослабление власти Президента и усиление конфликта внутри власти. Поэтому многие политические игроки, особенно внесистемные, пытаются сегодня занять нишу, которая позволит им в будущем стать системными», – говорит он. Эксперт считает, что досрочные парламентские выборы могут состояться уже в начале лета.

«Думаю, досрочные выборы в парламент могут пройти весной или летом следующего года. Можно даже объяснить, почему так произойдет. Пик протестов, скорее всего, придется на период с февраля по апрель, когда люди получают полноценные платежки, но в декабре-январе ситуацию могут «скрасить» новогодние праздники. А вот в феврале рост коммунальных платежей уже спровоцирует увеличение протестной активности. Ситуация еще два-три месяца может развиваться, пройдут политические торги. Потом парламент просто перестанет работать, месяц нужен, чтобы это зафиксировать, будет объявлена избирательная кампания, которая продлится 90 дней. То есть, нужны минимум четыре месяца. Если добавить их к февралю, получаем июнь. С меньшей вероятностью, досрочные выборы в Раду могут состояться в мае. А если все начнется в апреле, выборы пройдут в августе», – прогнозирует политолог (URL: http://ru.golos.ua/politika/aktivizatsiya_neparlamentskih_partiy_obuyasnyaetsya_priblijeniem_vneocherednyih_vyib).

Наблюдатели подчеркивают, что уже в ближайшее время, принимая во

внимание ход и результаты анонсированных оппозиционными силами протестных акций, процесс урегулирования ситуации на Востоке Украины, а также вектор дальнейшего развития международного диалога по украинской проблематике, можно будет более точно оценить перспективы досрочных выборов. Пока же очевидно, что политикум готовится к такому развитию событий, а решения власти о повышении минимальных зарплат – лишь один из эпизодов в этом процессе.

Наука – суспільству

До 100-річчя НАН України

Основні напрями діяльності НАН України

20 жовтня 2016 р. в Інституті всесвітньої історії (ІВІ) НАН України відбулася Міжнародна наукова конференція «Історичні та стратегічні імперативи модернізації провідних і транзитивних країн світу».

Участь у роботі заходу взяли вчені ІВІ НАН України, Інституту історії НАН Білорусі, Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) при Президентові України, Інституту соціології й Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки (ІДНТПН) імені Г.М. Доброва НАН України, викладачі та науковці Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Київського національного університету культури і мистецтв, Львівського національного університету імені Івана Франка, Запорізького національного університету, Українського інституту стратегій глобального розвитку і адаптації та Інституту міжнародних відносин Вроцлавського університету.

Захід відкрила заступник директора з наукової роботи ІВІ НАН України кандидат філософських наук, доцент Т. Метельова, яка наголосила на актуальності й важливості вивчення тематики, заявленої у програмі конференції. Вела захід завідувач відділу глобальних і цивілізаційних процесів згаданої академічної установи доктор політичних наук, професор О. Зернецька.

Тематика доповідей учасників конференції охопила широке коло питань, що стосуються дослідження імперативів та розв'язання сучасних проблем модернізації. Зокрема, головний науковий співробітник Інституту соціології НАН України доктор філософських наук А.О. Ручка у своїй доповіді з теми: «Ціннісні тренди в контексті сучасних модернізаційних процесів» розкрив теоретичні та практичні результати останніх досліджень ціннісних орієнтирів населення Європи в рамках сучасного проекту «Консорціум європейських країн», у якому до 2013 р. брала участь і Україна, а також розповів про новітні дослідження соціологів Академії щодо ціннісних змін в

українському суспільстві за 25 років незалежності нашої держави. Як зазначив доповідач, за підсумками досліджень учені дійшли висновку про необхідність врахування спостережуваних трендів при ухваленні важливих рішень українськими органами влади – з метою успішної модернізації країни.

Доповідь з теми: «Цивільно-військові відносини та взаємодії як чинник пришвидшення або уповільнення модернізаційних процесів» представив головний науковий співробітник НІСД при Президентові України доктор філософських наук М. Ожеван. У своєму виступі вчений проаналізував геостратегічний аспект модернізації стратегічних комунікацій і розкрив кризовий характер сучасних цивільно-військових відносин в Україні й умови, за яких вони можуть стати конструктивним або, навпаки, деструктивним чинником модернізаційних процесів.

Професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка доктор історичних наук Т. Орлова виступила з доповіддю «Проблеми модернізації сучасної України», у якій зосередилася на практичних аспектах застосування європейських цінностей у модернізаційній стратегії розвитку України.

Доповідь провідного наукового співробітника НІСД при Президентові України доктора історичних наук В. Лозового «Сучасні світові тенденції модернізації системи підготовки кадрів вищої кваліфікації для інноваційної економіки» було присвячено аналізу головних нововведень у провідних країнах світу у цій сфері, а саме: появи докторських дослідницьких шкіл, застосування 3D-системи для молодих учених, наслідування принципу наступності та спадкоємності в науці, розширення компетенції докторів наук і впровадження нових програм професійної підготовки останніх, поглиблення взаємодії між наукою, освітою та промисловістю. Окремо доповідач зупинився на висвітленні питання розвитку науки й наукових кадрів в Україні.

Цікаві та змістовні доповіді виголосили й науковці ІВІ НАН України. Так, головний науковий співробітник вказаної установи доктор історичних наук і доктор політичних наук І. Хижняк розповів про партикулярно-підсистемний геополітичний регіон *omnes et singulos* як місце локації антагоністично налаштованих національно-державних утворень, а головний науковий співробітник цього ж інституту доктор політичних наук Р. Жангожа зосередився на аналізі проекту «нового шовкового шляху», реалізація якого може призвести до зміни геополітичної ситуації у світі та відкриє нові перспективи як для країн Центрально-Азійського регіону, так і для України, даючи змогу нашій державі стати регіональним лідером.

Критерії та принципи успішності України у різних сферах (насамперед політичній, економічній, юридичній тощо) розглянула у своїй доповіді докторант Львівського національного університету імені Івана Франка кандидат політичних наук О. Ярошко.

Науковий співробітник ІДНТІН імені Г.М. Доброва НАН України Л. Овчарова представила доповідь з теми: «Міжнародна наукова співпраця – вагомий чинник підвищення конкурентоспроможності національної

економіки», у якій розкрила взаємозв'язок між мобільністю наукових кадрів і безпекою держави. Обговорюючи виступ ученої, учасники конференції проаналізували сучасний стан фінансування вітчизняної науки й проблему забезпечення досліджень науковими кадрами.

У рамках заходу відбулися презентації двох нових наукових видань: монографію «Вододіли секуляризації» представив професор Українського інституту стратегій глобального розвитку і адаптації доктор філософських наук О. Білокобильський, а брошуру «Бутан: правовий контекст модернізації» – член Української Асоціації зовнішньої політики, стипендіат Інституту міжнародних відносин Вроцлавського університету В. Мельник.

За результатами розгляду питань, винесених на обговорення, учасники конференції дійшли загального висновку про те, що на сучасному етапі світового розвитку модернізація відбувається практично в усіх сферах як провідних, так і транзитивних країн, однак її глибина й темпи суттєво різняться – залежно від особливостей розвитку того чи іншого суспільства. На думку вчених, соціально-економічна модернізація стала для України безальтернативною стратегією розвитку. Підбиваючи підсумки конференції, доктор політичних наук, професор О. Зернецька відзначила високий рівень представлених доповідей, плідність дискусій і важливість подібних заходів для вироблення розуміння місця та ролі України в сучасному глобалізованому світі (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2665>). – 2016. – 15.11).

***

31 жовтня 2016 р. у Києві відбулося чергове засідання Міжвідомчої науково-технічної ради (МНТР) України з проблем позапічної обробки та безперервного розливання сталі.

Слід нагадати, що МНТР було створено згідно з Постановою Президії НАН України (№ 21 від 28.01.2005 р.) та за узгодженням з Міністерством промислової політики України й Міністерством освіти і науки України. Базовою організацією ради визначено Фізико-технологічний інститут металів та сплавів (ФТІМС) НАН України, а головою ради призначено академіка В. Найдека. До складу цього органу увійшли провідні українські фахівці – представники вітчизняних профільних міністерств, провідних науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів, проектних організацій, а також металургійних і машинобудівних підприємств, асоціацій та об'єднань.

Головне завдання МНТР полягає в об'єднанні та концентрації зусиль державних організацій, керівників та власників металургійних і машинобудівних підприємств, вчених та фахівців-практиків для визначення шляхів вирішення на високому науково-технічному рівні проблем як розвитку, так і ефективного поточного функціонування підприємств чорної металургії України, особливо в галузі позапічної обробки й безперервного розливання сталі.

За 10 років діяльності ради відбулося 10 її пленарних засідань у різних містах України (Києві, Донецьку, Дніпрі, Краматорську, Кам'янському) і 34 наради у робочих групах. Рішення, ухвалені під час попередніх пленарних засідань МНТР, разом з конкретними пропозиціями надсилалися до Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства промислової політики України, Міністерства освіти і науки України, Відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства НАН України, а також організацій і підприємств металургійного профілю.

Цьогорічне жовтнєве засідання ради, проведене за організаційної і технічної підтримки найбільшого вітчизняного об'єднання у гірничодобувній та металургійній галузях ТОВ «Метінвест Холдинг», було присвячене аналізу сучасного стану гірничо-металургійного комплексу держави та кризових явищ у ньому задля подальшого пошуку шляхів вирішення наявних нагальних проблем. Слід зазначити, що завдяки величезній організаційній роботі з підготовки засідання, проведеній членами МНТР і підрозділами ТОВ «Метінвест Холдинг», представники науки, освіти, великого бізнесу й виробництва в металургійній галузі держави вперше узгодили свої позиції з низки принципових питань.

Взяли участь у засіданні й виступили з доповідями за запропонованою тематикою провідні фахівці профільних наукових установ НАН України – ФТІМС, Інституту електрозварювання імені Є. О. Патона, Інституту чорної металургії імені З. І. Некрасова й Інституту проблем матеріалознавства імені І. М. Францевича та представники вищої управлінської ланки ТОВ «Метінвест Холдинг» і найбільших підприємств, що входять до його складу, – ПрАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь»», ПрАТ «Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча», ПрАТ «Запоріжсталь», ПрАТ «Авдіївський коксохімічний завод» і ТОВ «Термо Техно Україна». Фахівці Національної металургійної академії України та ТОВ «GIR International» долучилися до засідання в режимі веб-конференції. Під час заходу з доповіддю виступив також директор Інституту економіки та прогнозування НАН України академік В. Геєць.

Учасники засідання МНТР відзначили, що впродовж усіх років своєї незалежності Україна стабільно входила до десятки країн – найбільших світових виробників сталі. Це пояснюється, з одного боку, спадком, який лишився нашій державі після розпаду СРСР, у вигляді металургійних підприємств, обладнання, кваліфікованого персоналу, сформованого споживчого попиту, налагодженої логістики тощо, а з іншого – масштабами країни з територією понад 600 тис. км², населенням більше 40 млн осіб і значними власними потребами в якісній металопродукції для машинобудування, будівництва, транспорту, енергетики, виробництва побутової техніки, які (потреби) в принципі неможливо задовольнити тільки за рахунок імпорту.

При цьому внесок металургів в економіку й наповнення державного бюджету України є безсумнівним. Так, згідно з даними видання «Forbes

Україна», за підсумками кризового 2014 р. тільки найбільші компанії чорної металургії сплатили близько 10 млрд грн податків. У 2015–2016 рр. попри й навіть всупереч вкрай несприятливому тлу (військовим діям на сході країни, економічній кризі, істотному зниженню обсягів виробництва) гірничо-металургійний комплекс, однак, генерує близько 10 % ВВП України, а з урахуванням постачання металопродукції для залежних від металургії галузей ця цифра зростає до близько 40 %. Безпосередньо в металургійній галузі задіяно 157 тис. осіб, разом із суміжними виробництвами – понад 286 тис. осіб, що становить майже 11 % всіх працівників промисловості України.

Отже, не викликає сумнівів необхідність подальшого якісного розвитку вітчизняної металургії, який має ґрунтуватися на систематичних глибоких фундаментальних дослідженнях, їх впровадженні у вигляді прикладних розробок, а також на сучасних техніко-економічних і управлінських підходах як з боку держави та її суб'єктів, так і з боку власників підприємств, їх керівників та головних спеціалістів.

Під час засідання МНТР також зазначалося, що в останні два десятиліття значна частка української металопродукції (заготівка і прокат) експортується на світовий ринок. Саме тому підвищення ефективності роботи вітчизняних металургійних підприємств потребує передусім нових проривних наукоємних технічних рішень, що базуються на результатах фундаментальних і прикладних досліджень, виконаних ученими НАН України, профільних науково-дослідних і проектних інститутів, а також вищих навчальних закладів, і розраховані на конкретні виробничі умови. Впровадження таких рішень дасть змогу подолати технологічне відставання, що спостерігається в галузі з низки об'єктивних і суб'єктивних причин, та надати додаткової гнучкості новим технологічним побудовам.

На цих аспектах наголошував у своїй доповіді заступник голови МНТР академік НАН України В. Дубодєлов. Крім того, учений представив інформацію щодо організації фундаментальних і прикладних наукових досліджень для потреб металургійної галузі в розвинутих країнах, навів типові для них приклади ефективної взаємодії науковців, освітян і виробничників. Він також повідомив про новітні зарубіжні й вітчизняні наукоємні розробки у сфері застосування енергії електромагнітних полів на всіх стадіях металургійного переділу з метою поліпшення якості литої металопродукції та підвищення техніко-економічних показників технологічних процесів. На завершення свого виступу академік запропонував важливі зміни щодо розширення та поглиблення взаємодії наукової і виробничої сфер у рамках МНТР за різними напрямками – для підвищення ефективності функціонування металургійного комплексу України.

Заступник голови МНТР професор О. Смірнов у своєму виступі надав оглядову інформацію про сучасні тенденції розвитку металургійної галузі у світі, зокрема про прагнення виробників металопродукції до заощадження ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, максимального наближення форми одержуваної заготовки до конфігурації кінцевого продукту (наприклад, за

технологіями безперервного лиття тонких слябів і прямого отримання сталевих листів з розплаву).

Представники ТОВ «Метінвест Холдинг» у своїх доповідях виклали власне бачення ситуації в металургійній галузі держави та розповіли про вплив світових трендів на цю сферу. Так, вони повідомили, що деякі підприємства змушені працювати не на повну потужність як через об'єктивні чинники (зокрема, несприятливу кон'юнктуру), так і через порушені внаслідок бойових дій у Донбасі виробничі зв'язки, зруйновану транспортну й енергетичну інфраструктуру. Однак навіть за таких екстремальних умов відбувається поступове нарощування обсягів виробництва – порівняно з падінням цих показників у 2014–2015 рр. Та більше, на ПрАТ «Запоріжсталь» починається корінна перебудова виробничого циклу – заміна зливкового переділу технологіями безперервного лиття заготовок, що потребує величезних інвестицій, заміни морально й фізично застарілого обладнання, впровадження новітніх технологічних процесів, підвищення кваліфікації персоналу тощо.

Слово отримали також представники різних установ, організацій і підприємств, (зокрема, Національної металургійної академії України, Інституту чорної металургії імені З. І. Некрасова й Інституту електрозварювання імені Є. О. Патона НАН України, ПрАТ «Авдіївський коксохімічний завод», ТОВ «GIR International» і ТОВ «Термо Техно Україна»), які висловили свої пропозиції щодо вирішення наявних проблем та поінформували присутніх про створені розробки, що можуть підвищити ефективність виробництва.

За результатами засідання ради його учасники ухвалили рішення, в якому, серед іншого, вказується на необхідність активізації напрацювань, призначених для налагодження раціональної співпраці між підприємствами, установами, компаніями й організаціями різного профілю та форм власності. Така взаємодія передбачає обмін інформацією, надання консультаційних послуг, спільне визначення пріоритетних проблем – як у галузі загалом, так і на конкретних підприємствах. Було вирішено також утворити робочі групи та провести круглі столи із цих проблем, а за підсумками таких заходів – узгодити спільну довгострокову програму дій. Крім того, МНТР, посилаючись на світовий досвід, планує звернутися до органів державної влади України з пропозиціями щодо заохочення виконавців і споживачів інноваційних наукоємних розробок (як фундаментальних, так і прикладних) шляхом надання їм фіскальних пільг та преференцій (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2671>).* – 2016. – 17.11).

***

10–12 листопада 2016 р. у Харкові відбулося святкування Всесвітнього дня науки за мир і розвиток, гасло якого: «Наука – це цікаво». Співорганізаторами науково-популяризаційних заходів у межах цього свята виступили Харківська міська рада, Північно-східний науковий центр НАН України та МОН України, ради молодих вчених і фахівців академічних

наукових установ і вищих навчальних закладів міста.

Нагадаємо, що Всесвітній день науки за мир і розвиток, заснований ЮНЕСКО в 2001 році, відзначається в усьому світі щорічно 10 листопада. Цей день дає змогу продемонструвати зростання значення науки та її досягнень для повсякденного життя, забезпечити всім охочим отримання інформації про нові тенденції розвитку науки, одночасно підкреслюючи роль учених в житті суспільства.

У ці святкові дні для харків'ян і гостей міста свої двері відчинили Навчальний центр «Ландау-Центр» і Музей природи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Музей анатомії Харківського національного медичного університету, лабораторії Науково-технологічного комплексу (НТК) «Інститут монокристалів» («ІМК») НАН України, Національного наукового центру «Інститут метрології», Інституту проблем кріобіології і кріомедицини НАН України, Фізико-технічного інституту низьких температур імені Б. І. Веркіна НАН України, а також лекторій «15x4» – з новою програмою лекцій із актуальних питань науки й техніки. В НТК «ІМК» НАН України відбулася наукова шоу-програма та захопливий інтерактив від Харківського літературного музею.

За підрахунками організаторів, заходи відвідало кілька тисяч осіб. Зокрема, тільки в Музеї анатомії Харківського національного медичного університету побували учні 13 шкіл міста, група школярів із Маріуполя та кількасот охочих, які зареєструвалися через соціальні мережі. Понад 300 слухачів відвідали лекторій «15x4».

Крім того, у Харкові вперше відбувся науковий квест (командне інтелектуальне змагання з послідовним виконанням заздалегідь підготовлених завдань із різних галузей знань) «Пошуки скарбів науки», у якому взяли участь команди молодих учених і студентів Харківського національного медичного університету, Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Національного фармацевтичного університету, Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», НТК «ІМК» НАН України, Харківського національного університету внутрішніх справ, Харківської медичної академії післядипломної освіти, Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова та Молодіжної ради при Харківському міському голові.

Завершилося наукове свято концертом студентів Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського «Музика – науці».

Організатори святкувань упевнені, що такий високий запит харків'ян на розширення свого кругозору та знайомство з новими науковими відкриттями не лише вселяє оптимізм щодо збереження іміджу міста як одного з найбільших інтелектуальних центрів нашої держави, а й змушує замислитися про нові форми популяризації науки (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2666>). – 2016. – 15.11).

***

12–13 листопада 2016 р. в Україні вже всьоме відбулися «Дні науки».

Цього разу вони охопили сім міст і продовжують приваблювати дедалі ширшу аудиторію. Про зачаткування й мету проекту, а також про основні тенденції й особливості популяризації науки в нашій державі розповів в ефірі ранкової програми «Київський жайвір» радіостанції «Голос Києва» співкоординатор цього проекту, молодий учений – біофізик і нейрофізіолог, молодший науковий співробітник Інституту фізіології імені О. О. Богомольця НАН України кандидат біологічних наук О. Болдирев.

За словами гостя передачі, «Дні науки» – це науково-просвітницький проект, що має на меті розповісти українцям про їхніх співгромадян, котрі займаються науковими дослідженнями, про всесвітньо визнані результати цієї діяльності, які, на жаль, дуже мало відомі в межах самої України. Проект починався з однієї академічної установи – Інституту фізіології імені О. О. Богомольця НАН України, вчені якого вирішили організувати публічний захід на зразок дня відчинених дверей і продемонструвати відвідувачам найпростіші експерименти. Рекламування перших «Днів науки» обмежилось розклеюванням оголошень-запрошень у під'їздах будинків, що сусідують з будівлею інституту. Проте, як зауважив О. Болдирев, навіть попри це кількість гостей, що прийшли до науковців у вихідний день, перевершила всі очікування: перших відвідувачів налічувалося більше півтисячі осіб. Такий успіх надихнув учених продовжувати справу популяризації досягнень світової й української науки, і в межах цього річних листопадових заходів тільки в Києві було заплановано понад 100 лекцій та демонстрацій дослідів.

Нині популяризація науки в Україні не обмежується «Днями науки»: вчені, зокрема й із установ академії, беруть участь у низці інших заходів (наприклад, інтерактивних «Наукових пікніках»). Крім того, підкреслив О. Болдирев, учений постійно практикує навички популяризації знань зі своєї галузі досліджень, спілкуючись із колегами, які працюють за іншими науковими напрямками. Його завдання полягає в тому, аби доступно пояснити специфіку своєї роботи людям, які не є у ній фахівцями. О. Болдирев також розповів про дослідження, якими займається він сам і які пов'язані з вивченням механізмів взаємодії між клітинами організму, які, як з'ясували вчені, контактують за допомогою хімічних і електричних сигналів. Аби сповістити інших про свій стан, кожна клітина не лише виділяє певні хімічні речовини, а й генерує електричний струм. Електричні сигнали подаються за допомогою білків, що утворюють так звані «іонні канали» – особливі трубочки в оболонці клітини. До речі, відкриття низки іонних каналів, пов'язаних з больовою сигналізацією, належить українському вченому – нинішньому директорові Інституту фізіології імені О.О. Богомольця НАН України академіку О. Кришталю. Дослідження механізмів функціонування іонних каналів має допомогти українським науковцям збагнути, як можна лікувати (і навіть профілакувати) різноманітні патології (наприклад, інфаркт міокарду й

ішемічну хворобу серця – якщо йдеться про іонні канали у клітинах серцевого м'яза).

О. Болдирєв, серед іншого, наголосив, що українці дуже мало знають і про своїх дослідників-першовідкривачів, насамперед тих, що жили і працювали на початку ХХ ст. та – разом із митцями й громадсько-політичними діячами – належали до доби Розстріляного відродження: знання про цей період перериваються численними білими плямами і великою кількістю забутих імен, повернення яких сучасникам є одним із завдань вітчизняних популяризаторів науки. Напевно, багато хто тепер знає про І. Пулюя, який випередив В. Рентгена у відкритті короткохвильового електромагнітного випромінювання (або ж Х-променів). Проте існувала й не менш цікава особистість – Володимир Правдич-Немінський – учений-фізіолог із фізичною освітою. Він працював у ще одного славетного фізіолога з київського Університету Святого Володимира (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка), до структури якого належав тоді і медичний факультет (нині – Національний медичний університет імені О.О. Богомольця) – В. Чаговця. Спільно науковцям вдалося придбати новітнє (на той час) німецьке обладнання та виміряти за його допомогою електричну активність мозку собаки, вперше не здійснюючи для цього трепанацію черепа, а тільки приєднуючи електроди до шкіри голови тварини. Результати дослідження вчені опублікували в німецькому науковому журналі 1913 р., давши процедурі термін «електроцеребрографія». За 16 років аналогічний дослід – з тією лише відмінністю, що вимірювалася електрична активність мозку людини, – провів німецький психіатр Ганс Бергер і назвав процедуру електроенцефалографією. В. Правдич-Немінський намагався протестувати, доводячи свій пріоритет на це відкриття, проте йому завадили арешт і політичні репресії. І хоч учений дивом не загинув, проте його ім'я впродовж тривалого часу було стерте з історії української науки. «Ми намагаємося про нього згадати як про колегу-електрофізіолога і не втратити цю пам'ять», – підкреслив О. Болдирєв.

Насамкінець він привернув увагу до небезпечності псевдонаукової інформації, довіра до якої іноді може обернутися втратою здоров'я або – ще гірше – життя людиною, яка скористалася неперевіреними даними. Тому необхідно дуже обережно ставитися до повідомлень, віднайдених у мережі Інтернет і, у разі якщо вони викликають сумнів, – шукати першоджерела на їх підтвердження або звертатися безпосередньо до вчених, спілкування з багатьма з яких є віднедавна доступним у межах соціальних мереж та на сайті «Моя наука», куди дописують науковці, у тому числі й з Національної академії наук України **(Національна академія наук України** (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2677>). – 2016. – 21.11).

***

17 листопада 2016 р. в інформаційній агенції «Укрінформ» відбулася прес-конференція, присвячена Міжнародному форуму «INNOVATION MARKET» - стартап української науки».

У прес-конференції взяли участь директор Експоцентру НАН України О. Колтун, заступник генерального директора Міжнародного виставкового центру І. Ткаченко, координатор польського комітету в Україні «Polska 3.0» В. Червоний, заступник голови Державної служби зайнятості С. Кравченко, директор компанії BSHARKS В. Котов.

О. Колтун у своєму виступі зазначив, що на сьогодні головне завдання полягає у об'єднанні можливостей вітчизняної науки та промисловості. Форум організовується з метою пошуку потенційних замовників інноваційної продукції. У заході візьмуть участь 52 наукові установи НАН України. У рамках виставки буде продемонстровано 464 науково-технічні розробки, які вже впровадженні, або потребують інвестицій для свого впровадження.

«Експоновані розробки представлено за вісьмома напрямками: інформаційні технології, енергетика та енергоефективність, нові речовини і матеріали, машинобудування та приладобудування, медицина, агропромисловий комплекс та продовольча безпека, ядерна енергетика, екологія та переробка побутових відходів», – зазначив О. Колтун.

Директор Експоцентру НАН України навів деякі приклади таких розробок, зокрема системи опалення промислових печей біопаливом, що розроблені Інститутом газу НАН України та впроваджені на ПАО «Арселор Міттал Кривий Ріг» та ПАТ «Ватутінський комбінат вогнетривів». Ці системи дають змогу заміщувати 70–80 % природного газу. О. Колтун також розповів про утилізацію звалювального газу для виробництва електричної енергії, яку впроваджено на полігонах твердих побутових відходів в Києві, Борисполі, Броварах, Житомирі та Миколаєві. Вчені академії також презентують метод зварювання м'яких живих тканин, запропонований Інститутом електрозварювання імені Є. О. Патона НАН України та багато інших розробок.

Форум відбудеться 22–24 листопада 2016 р. спільно з Східноєвропейським форумом «Інноваційна економіка та наука» в Міжнародному виставковому центрі (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2673>)). – 2016. – 18.11).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Исследователи изобрели прибор, предупреждающий об онкологии за пять минут.

Харьковские ученые могут совершить серьезный прорыв в борьбе человечества с онкологией. С помощью, казалось бы, незамысловатого

прибора, светила науки выявляют вредоносный штамм бактерии, которая провоцирует развитие раковых клеток, приводящих к раку желудка. Недорогой в производстве и простой в использовании аппарат выдает результаты в онлайн-режиме, то есть - практически лишен недостатков. «Сегодня» выяснила, что за чудо собираются преподнести миру [харьковчане](#) и действительно ли разработка может быть полезна медицине.

Прибор под названием «точечно-контактный сенсор» - плод совместной работы сотрудников НТУ «ХПИ», ХНУ им. Каразина, Института охраны здоровья детей и подростков под началом ученых Физико-технического института низких температур. Аппарат может определять наличие в организме человека канцерогенного штамма бактерии *Helicobacter Pylori* (HP).

«Она является самой успешной инфекцией в мире и паразитирует в желудке человека, – рассказывает начальник отдела ФТИНТ Г. Камарчук. – К примеру, в Украине этой бактерией заражено около 70 % населения, но у HP существуют относительно безвредные и канцерогенные штаммы, которые могут привести к заболеваниям желудка, в частности – онкологическим. Заболевание возникает через 15–20 лет после заражения».

По его словам, харьковским ученым удалось создать инструмент, позволяющий в режиме реального времени отличать вредоносные бактерии от толерантных, при этом такая технология может быть доступна для широких масс, а чтобы поставить диагноз, пациенту достаточно просто подышать в трубку.

Аппарат состоит из двух элементов: держателя сенсора, похожего на трубку, и небольшой коробочки – портативного устройства для регистрации сигнала сенсора. Пациент дышит на сенсор, размещенный в держателе, под воздействием выдыхаемого человеком газа изменяется электропроводность сенсора, а затем уже проанализированные данные выводятся на монитор компьютера. Весь этот процесс в тестовом режиме ученые демонстрируют и нам. Один из разработчиков дышит в трубку около минуты, еще через пару минут на экране появляется кривая – ее ученые называют «портретом выдыхаемого газа». «Дело в том, что выдыхаемый человеком [газ](#) содержит всю информацию о состоянии организма, – поясняет Г. Камарчук. – У пациента с неязвенной диспепсией без заражения бактерией HP кривая будет одна, с толерантной бактерией – другая, а с вредоносной бактерией – третья. У нашего испытуемого кривая говорит о том, что, возможно, в организме находится безвредная бактерия».

На первом этапе медицинских исследований ученые обследовали около 480 человек в Институте охраны здоровья детей и подростков. Из них 81 пациента, для сравнения, обследовали по другим, уже стандартным методам, в частности – делали генетический анализ, результаты которого нужно ждать три недели. Данные стандартных методов и того, что предложили ученые ФТИНТ, оказались идентичными. В будущем точечно-контактный сенсор ждут более основательные тесты, технологические доработки и, если все будет хорошо, – массовое производство. Сколько времени на это уйдет – зависит от

фінансування. Учені не отримали на розробку ні копійки від держави і живуть лише за рахунок допомоги міжнародних програм, а також лоббістів із [США](#) і Європи.

Експерти підтверджують: кишечний тип раку шлунка дійсно пов'язаний з бактерією НР в 85 % випадків. По словам хірурга-ендоскопіста Больниці ізраїльської онкології Lisod В. Корпяка, наявність в шлунку НР визначають з допомогою багатьох методик. Золотим стандартом вважається гистологічний – з проведенням гастроскопії і забора зразків слизової. «Інші методи менш точні, але і менш інвазивні. Все широко використовується в світі дихальні тести базуються на одному показнику: кількості видиханого аміаку або кількості меченого радіоактивним вуглеродом вуглекислого газу, – говорить В. Корпяк. – В цьому плані розробка харківчан може вважатися унікальною, адже за заявленими характеристиками вона базується на кількох параметрах». Медик вважає, якщо результати досліджень будуть порівнянні з уже існуючими тестами, харківський сенсор автоматично опиниться в групі найточніших неінвазивних способів визначення інфекції (Сьогодні.іа (<http://www.segodnya.ua/regions/kharkov/harkovskie-uchenye-uznayut-rak-povydohu-767611.html>). – 2016. – 7.11).

Наукові видання НАН України

15 листопада 2016 р. відбувся «День Криму у Києві», організований Інститутом літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, Національною спілкою письменників України й Університетським видавництвом «ПУЛЬСАРИ» за підтримки Департаменту суспільних комунікацій Київської міської державної адміністрації. Захід пройшов під гаслом: «Науковці та письменники про Крим».

Приводом для проведення «Дня Криму у Києві» став вихід антології «Крим, який ми любимо», виданої столичним Університетським видавництвом «ПУЛЬСАРИ» на замовлення Державного комітету телебачення і радіомовлення України – за програмою «Українська книга» на 2016 р. Автором ідеї, упорядником та автором вступної статті до цієї книги є провідний науковий співробітник Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України доктор філологічних наук, професор Л. Тарнашинська.

«День Криму в Києві» розпочався з участі одного з авторів антології «Крим, який ми любимо» – наукового співробітника відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України кандидата філологічних наук А. Дибі – у програмі «Ранок по-київськи» на телеканалі «ТРК «Київ». У межах цієї передачі дослідниця анонсувала заплановані події та розповіла про історію і мету створення книги.

15 листопада в конференц-залі Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України відбувся також круглий стіл «Крим: ретроспективи й

перспективи». До участі в роботі круглого столу було запрошено народних депутатів України, членів Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин – першого голову Меджлісу кримськотатарського народу М. Джемілева та його наступника на цій громадській посаді Р. Чубарова, голову Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності М. Княжицького, а також науковців більшості гуманітарних академічних інститутів, серед яких – автори збірників «Крим: шлях крізь віки. Історія у запитаннях і відповідях (2014 р.), «Наш Крим. Випуск І: Збірка статей за матеріалами Першої Міжнародної наукової конференції «Крим в історії України» (2015 р.) і «Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015 рр.)» (2016 р.).

Учасників і гостей заходу зустріли музиканти оркестру Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського в Києві, які виконали мелодію хайтарми – кримськотатарського народного танцю.

Відкрив роботу круглого столу й запросив гостей до цікавої та конструктивної розмови заступник директора Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України кандидат філологічних наук С. Гальченко.

Перед присутніми виступила й організатор та ведуча круглого столу – провідний науковий співробітник Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України доктор філологічних наук, професор Л. Тарнашинська.

Участь у розмові за круглим столом узяли директор Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського доктор історичних наук Г. Папакін і докторант цього ж інституту кандидат історичних наук Дмитро Гордієнко, котрі розповіли про Кримський дипломатарій та джерела вивчення історії Криму. Дослідники Інституту історії України НАН України – завідувач відділу історії України 20–30-х років ХХ ст. доктор історичних наук С. Кульчицький, старший науковий співробітник відділу історичної регіоналістики кандидат історичних наук О. Бажан і науковий співробітник відділу історії України 20–30-х років ХХ ст. кандидат історичних наук Т. Бикова – висвітлили різні питання історії Кримського півострова ХХ ст., зокрема економічні й соціокультурні аспекти входження Криму до складу України, боротьбу кримських татар за повернення на історичну батьківщину впродовж 1950–1980-х рр. Директор Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України кандидат філологічних наук О. Богомолів окреслив актуальні проблеми дослідження корпусу кримських проблем, а провідний науковий співробітник цієї ж установи кандидат історичних наук М. Араджионі розповіла про депортацію кримських греків у 1944 р. На перспективах реінтеграції Криму зупинився ректор Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського в Києві (з 2016 р., а в минулому – заступник голови Ради міністрів Криму, проректор Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, перший заступник голови Севастопольської міської держадміністрації, перший заступник постійного представника Президента України в Криму) доктор філологічних наук, професор В. Казарін. Увагу учасників круглого столу привернули й виступи

координатора Таврійської гуманітарної платформи А. Іванця та дійсного члена НТШ (Кримська філія НТШ), члена Національної спілки письменників України П. Вольвача. В обговоренні кримських проблем порушувалися також питання депортаційної політики радянської влади на Кримському півострові в роки Другої світової війни та в післявоєнний період, проблеми репатріації, адаптації й інтеграції кримських татар в український соціокультурний та політичний простір тощо. Крім того, учасники круглого столу ознайомилися з науковими напрацюваннями своїх колег з інших установ НАН України й розглянули можливі напрями подальшої дослідницької співпраці.

Пізніше, того ж дня, у приміщенні Національної спілки письменників України було презентовано антологію «Крим, який ми любимо». Участь у презентації взяли автори творів, що увійшли до книги, а також письменники, науковці-літературознавці та студенти Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського в Києві. Головувала на заході директор Університетського видавництва «ПУЛЬСАРИ» Л. Копань. Слово отримали голова Національної спілки письменників України М. Сидоржевський, автор ідеї, вступної статті та упорядник антології Л. Тарнашинська, відомий письменник і громадський діяч Д. Павличко, головний редактор часопису «Всесвіт» докторант Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України кандидат філологічних наук Д. Дроздовський і автори антології – професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка доктор філологічних наук Ю. Ковалів, старший науковий співробітник Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України, професор кафедри української преси Львівського національного університету імені Івана Франка доктор наук із соціальних комунікацій І. Павлюк, викладач Київського національного університету харчових технологій доктор філологічних наук Н. Науменко, письменники С. Майданська, С. Шевченко, В. Богуславська, кандидат філологічних наук О. Зарецький, письменник В. Пепа та ін.

Учасники презентації ділилися власними враженнями від нового видання і тривогами з приводу майбутнього Криму та читали свої вірші на кримську тематику *(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2684). – 2016. – 23.11).*

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

10 листопада 2016 р. у будівлі Президії НАН України відбулася зустріч із представниками Світового банку (The World Bank).

Від української сторони у зустрічі взяли участь перший віце-президент НАН України академік А. Наумовець, віце-президент НАН України академік А. Загородній, головний учений секретар НАН України В. Богданов, начальник відділу міжнародних зв'язків НАН України А. Мирончук, керівник мережі НКП України НАН України Є. Дубинський.

Світовий банк представляли: керівник проекту та спеціаліст з питань інновацій у регіоні Європи та Центральної Азії департаменту торгівлі та конкурентоспроможності (Т&К) А. Аріді (Anwar Aridi), провідний спеціаліст з приватного сектору відділу інновацій та підприємництва (І&П) департаменту Т&К С. Лієпіна (Sanda Liepina); головний спеціаліст з приватного сектору відділу І&П департаменту Т&К Н. Капіл (Natasha Kapil), провідний економіст відділу І&П департаменту Т&К Х. Чірепа (Xavier Cirega), а також І. Кузьміна (Iryna Kuzmina) – консультант департаменту Т&К.

Під час зустрічі сторони обговорили можливі шляхи співробітництва між НАН України та Світовим банком. А. Аріді у своєму вступному слові зазначив, що головна мета візиту полягає у знайомстві та аналізі інноваційної системи України з метою вироблення рекомендацій для уряду України щодо вдосконалення та модернізації цієї системи. На його думку, необхідно зрозуміти, які саме механізми та кроки необхідні для підтримки наукових розробок та їхнього подальшого впровадження. Він також наголосив, що Академія є головною науковою установою країни та відіграє у цьому контексті надзвичайно важливу роль.

«Наш візит вже триває протягом кількох днів і ми дійсно вражені рівнем наукових досліджень, який ми побачили. Ми хочемо дізнатися більше про Академію та її роботу», – підсумував А. Аріді.

Академік А. Загородній привітав поважних гостей та надав коротку інформацію про історію, структуру та основні напрями діяльності НАН України. Вчений зазначив, що академія є вищою самоврядною науковою організацією України, яка своєю діяльністю охоплює майже всі напрями наукових досліджень. НАН України також активно співпрацює з основними міжнародними науковими організаціями, зокрема ЮНЕСКО, Національним центром наукових досліджень (CNRS) та ін. Нещодавно також було підписано Рамкову Угоду з підтримки дослідницької діяльності між Національною академією наук України та Об'єднаним дослідним центром Європейської Комісії (JRC).

Про інноваційну діяльність академії йшлося у виступі академіка А. Наумовця. Вчений наголосив, що головною перевагою НАН України є традиція поєднання фундаментальних та прикладних досліджень, яка була закладена ще за часів заснування у 1918 р.

«Головна сила Академія полягає у тому, що ми не маємо бюрократичних бар'єрів, які зазвичай ускладнюють організацію та проведення міждисциплінарних досліджень», – зазначив А. Наумовець.

Вчений розповів про державні та цільові програми наукових досліджень НАН України, зокрема навів приклад Державної цільової науково-технічної програми «Нанотехнології та наноматеріали», яка досягла значних результатів. Академік А. Наумовець розказав про останні розробки у галузі медицини та матеріалознавства. За його словами, окреме місце посідає науково-експертна діяльність, особливо щодо подовження терміну експлуатації реакторів вітчизняних АЕС. Така діяльність дає змогу заощаджувати значні державні

кошти, адже спорудження нових блоків буде коштувати близько 8–10 млрд дол. США.

Академік А. Наумовець також презентував поважним гостям статистичний збірник короткої інформації про НАН України та запевнив, що представники Світового банку завжди мають можливість звернутися до академії та отримати необхідну для роботи інформацію.

На завершення зустрічі академіки А. Наумовець та А. Загородній разом з А. Аріді підбили підсумки дискусії, окреслили перспективні напрями двосторонньої взаємодії та висловили впевненість у необхідності подальшого співробітництва **(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2664>) – 2016. – 14.11).**

***

11 листопада 2016 р. у Посольстві КНР в Україні відбулася зустріч першого віце-президента НАН України академіка НАН України А. Наумовця з Надзвичайним і Повноважним Послом Китайської Народної Республіки в Україні Д. Вей.

У зустрічі взяли участь радник Посольства КНР Ч. Мін, перший секретар Ч. Вей та начальник відділу міжнародних зв'язків НАН України А. Мирончук.

Під час зустрічі були розглянуті питання розвитку та поглиблення українсько-китайського науково-технічного співробітництва. Особливо були підкреслені питання щодо розширення географії прямого ділового співробітництва установ НАН України з науковими організаціями КНР.

Посол Ду Вей та академік А. Наумовець обговорили загальний стан та перспективи розвитку двостороннього науково-технічного співробітництва, докладно проаналізували його динаміку та характер. Учасники зустрічі одностайно дійшли згоди, що на даному етапі двосторонні відносини увійшли в новий етап прискореного розвитку, підтримується динамічний обмін візитами високого рівня, виникають нові можливості для поглиблення та розширення науково-технічного співробітництва.

Посол КНР оцінив наявний у НАН України рівень високих технологій і відзначив плідність двостороннього співробітництва в численних галузях науки, техніки і промисловості та заявив про готовність його розширення і поглиблення. Він запевнив, що докладатиме максимум особистих зусиль для поглиблення і розвитку двостороннього співробітництва з НАН України.

Перший віце-президент НАН України у свою чергу відзначив, що співпраця з науковими організаціями, промисловими підприємствами і комерційними структурами КНР є одним із пріоритетних напрямів міжнародного науково-технічного співробітництва НАН України.

Під час розмови учасники зустрічі відзначили наявність значного невикористаного потенціалу та взаємну зацікавленість і всі можливості для активізації співпраці у цьому напрямі. На думку співрозмовників, основний

акцент у розвитку двостороннього співробітництва має бути зроблений на впровадженні інноваційних підходів і високих технологій.

Сторони домовилися про подальший розвиток співпраці та регулярні зустрічі, які стануть запорукою тісної взаємодії в галузі науки і техніки.

На завершення зустрічі посол КНР подарував академіку А. Наумовцю книгу голови КНР «Сі Цзіньпін про державне управління» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2667>). – 2016. – 15.11).

Корпоративне співробітництво

Нині важко уявити світовий науково-технічний прогрес без використання органічних матеріалів (а саме – функціональних полімерів і композицій на їх основі). Особливо це стосується інформаційних та енергоощадних технологій, серед яких: запис, зберігання й передача інформації (електрографія, голографія, магнітооптика, оптоволоконні системи передачі інформації); відтворення інформації (оптичні дисплеї, перетворювачі звукових сигналів); фотоелектричні перетворювачі сонячної енергії (сонячні батареї). Напрацювання нових технічних рішень зі вказаного напрямку потребує пошуку нових речовин із заданими властивостями й дослідження цих властивостей. Такі роботи проводяться вченими Інституту органічної хімії НАН України (науковим колективом під керівництвом завідувача відділу кольору та будови органічних сполук цього інституту члена-кореспондента НАН України О. Іщенка) й Київського національного університету імені Тараса Шевченка (групою вчених під керівництвом провідного наукового співробітника хімічного факультету цього вищого навчального закладу доктора фізико-математичних наук Миколи Олександровича Давиденка). Результати співпраці зазначених наукових колективів спрямовані, зокрема, на підвищення рівня безпеки життєдіяльності.

Для забезпечення (фізичного, екологічного) людського існування необхідно використовувати надійні транспортні засоби й інші матеріальні об'єкти. Останні, як правило, повністю або частково складаються з металевих конструкцій, елементи яких мають характеризуватися високою якістю. Проте як при виготовленні, так і в процесі експлуатації об'єкта може відбуватися її зниження. Крім однорідних і неоднорідних дефектів, у металевих конструкціях чи деталях (залізничних рельсах, турбінах, корпусах автомобілів, кораблів, літаків і ракет тощо) можуть виникати залишкові напруження (наприклад, у результаті зварювання або експлуатації). Значні залишкові напруження, що при додаткових навантаженнях можуть спричинити досягнення межі плинності матеріалу, у більшості випадків стають причиною техногенних аварій і катастроф. Тому здійснення контролю якості (особливо неруйнівний) та

визначення залишкових напружень є нагальною потребою для вирішення основного вищезгаданого завдання.

Одним із численних методів неруйнівного контролю якості є метод голографічної інтерферометрії, суть якого полягає у порівнянні стану поверхні досліджуваного об'єкта до і після створення в ньому незначного навантаження. Нерівномірності в зображенні оптичної інтерферограми, одержаної при випробуванні того чи іншого об'єкта, дають змогу виявити наявні в ньому дефекти. Крім того, метод голографічної інтерферометрії використовується також із метою визначення залишкових напружень.

Для реєстрування оптичних голограм учені Інституту органічної хімії НАН України та Київського національного університету імені Тараса Шевченка розробили реверсивні голографічні середовища на основі плівок полімерних композитів із органічними барвниками й електронні пристрої керування їх роботою. Ці плівки мають фотонапівпровідникові властивості завдяки наявності в них донорних і/або акцепторних фрагментів полімерних ланок, що забезпечують дірчасту й/або електронну провідність. Внутрішній фотоефект і селективність fotocутливості на довжині хвилі використовуваного лазера задається шляхом спеціального підбору органічного барвника, який входить до складу полімерного композиту. Створення полімерних композитів із високою фотопровідністю й низькою електропровідністю є окремою науково-технічною задачею, успішно вирішеною завдяки співпраці науковців академії й університету.

Розроблене дослідниками голографічне середовище використовується при застосуванні фототермопластичного засобу запису та призначене для багаторазового запису голограм у пристроях і системах голографічної інтерферометрії, неруйнівного контролю якості, визначення залишкових напружень у вузлах і деталях металевих конструкцій. Це середовище відрізняється від наразі відомих (наприклад, фотопластинок із fotocутливими емульсіями) тим, що не потребує «мокрого» проявлення й захисту від зовнішнього паразитного освітлення. Для керування роботою цього голографічного середовища вчені створили електронний блок управління.

Використання розробленого реєструвального середовища в методі голографічної інтерферометрії представлено на прикладі випробування автомобіля на вібраційному стенді та зображення його інтерферограми на цьому стенді, отриманої методом двох експозицій під час випробування. Для отримання результатів випробувань науковці спочатку записували голограму автомобіля, опроміненого першим імпульсом лазера. А далі – вмикали вібраційний механізм, що призводить до появи в деталях автомобіля змінних механічних напружень, і при опроміненні другим імпульсом лазера в реєструвальному середовищі записували нову голограму. Після проявлення голограм та їх відновлення було отримано інтерферограму, на якій інтерференційні смуги (чорні і світлі) відображають різницю у стані поверхні автомобіля до і після створення механічних навантажень. Смуги в деяких місцях зображення інтерферограми автомобіля (кузов, двері, вікна, колеса та

інші) є неоднорідними чи навіть розірваними, що свідчить про наявність у таких місцях значних відхилень певної ділянки поверхні від сусідніх ділянок. А це, у свою чергу, виявляє погану жорсткість корпусу в цих місцях і наявність у них ризику руйнування в процесі експлуатації виробу.

Ще одним прикладом практичного використання реєструвальних середовищ у голографічній інтерферометрії для неруйнівного контролю якості є визначення дефектів у металевих об'єктах при порівнянні стану їх поверхні до і після незначного нагрівання. Так, досліджуючи якість газових та рідинних двигунів, учені одержали інтерферограми сопла рідинного ракетного двигуна без дефектів і з дефектами. Спершу було записано голограму сопла при кімнатній температурі. Далі його рівномірно нагрівали, обдуваючи теплим повітрям. При нагріванні матеріал об'єкта досліджень неодмінно розширюється і вся поверхня зміщується відносно свого початкового положення. Різниця у стані поверхні після і до нагріву відображається у інтерференційних смугах (темних і світлих) на фотографії. Якщо переміщення поверхні є рівномірним, то інтерференційні смуги також будуть рівномірними. Однак за наявності в об'єкті дефектів поверхні чи навіть внутрішніх дефектів теплове розширення матеріалу в дефектних місцях відрізнятиметься від розширення на сусідніх ділянках, оскільки з'являються додаткові механічні складові сил, які заважають вільному переміщенню матеріалу. При цьому в таких місцях інтерференційні смуги повинні мати неоднорідні викривлення, а часом – і розриви. На одержаній ученими інтерферограмі сопла ракетного двигуна з дефектом розширеного каналу можна помітити неоднорідні інтерференційні смуги (із розривами) в центральній частині фотографії. Отже, досліджуваний ракетний двигун не може бути використаний через високу ймовірність руйнування в процесі його експлуатації.

Таким чином, створені українськими науковцями ефективні системи, що ґрунтуються на голографічних реєструвальних середовищах на основі полімерів і органічних барвників, дають змогу вирішувати численні нагальні практичні задачі різного характеру, застосовуючи метод неруйнівного контролю якості та визначення залишкових напружень у матеріальних об'єктах.

Розробку захищено патентами України № 100823 (2013), № 100824 (2013), № 25251 (2013).

Контакти розробників:

1. Інститут органічної хімії НАН України (Іщенко О. О., Tel. (044) 499 46 04; 050 276 37 03; e-mail: al.al.ishchenko@gmail.com).

2. Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Давиденко М. О.; Tel. (044) 239 33 90; e-mail: ndav@univ.kiev.ua).

(Національна академія наук України
(<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2675>).
– 2016. – 18.11).

Загальна характеристика наукової і науково-технічної діяльності

Про функції науки в суспільстві, стан української науки й окремих її галузей, актуальні проблеми її розвитку (зокрема державне недофінансування та його наслідки, інтеграцію у світовий і європейський дослідницькі простори, дотримання принципів академічної доброчесності тощо), а також про перебіг процесу реформування вітчизняної наукової сфери розповіли в ефірі науково-популярної програми «Всесвіт» радіостанції «Голос Києва» молоді вчені академії – голова Ради молодих вчених Відділення загальної біології НАН України науковий співробітник Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена НАН України кандидат біологічних наук Н. Атамась і член Ради молодих вчених Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України молодший науковий співробітник Інституту фізіології імені О. О. Богомольця НАН України С. Гончаров.

Як підкреслили гості радіостудії, наука в будь-якому суспільстві виконує низку функцій, особливо важливими серед яких є отримання нового знання про світ і людину в ньому, а також освітня й експертна функції. Наукові досягнення є підґрунтям, необхідним для формування національної системи якісної середньої та вищої освіти. Крім того, лише вчені можуть максимально об'єктивно оцінити те чи інше рішення органів влади – подати свої рекомендації на стадії його підготовки й ухвалення або проаналізувати наслідки вже ухвалених рішень. За словами Н. Атамась, точка зору науковця позбавлена емоцій і політичної упередженості та має відігравати визначальну роль при розробленні й ухваленні нормативно-правових актів. Рекомендації наукової спільноти слід враховувати також при запозиченні зарубіжного досвіду в процесі реформування тієї чи іншої сфери суспільного життя в нашій державі, аби приклад близьких і далеких сусідів не калькувався, а адаптувався до специфіки українських умов.

Молоді вчені розповіли також про основні напрями, за якими працюють їх наукові установи, а також результати роботи за цими напрямами. Зокрема, С. Гончаров зазначив, що Інститут фізіології імені О. О. Богомольця НАН України ушанований завдяки досягненням у галузях фізіології (в тому числі патологічної фізіології) та біофізики, які бурхливо розвиваються, продукуючи результати високого міжнародного рівня. За цими напрямами досліджень згаданий академічний інститут уже впродовж багатьох років залишається серед світових лідерів. Непересічними подіями у світовій науці стали свого часу впровадження методики зміни внутрішньоклітинного (іонного) складу, яке дало змогу колишньому директору Інституту фізіології імені О. О. Богомольця НАН України академіку П. Костюку (1924–2010) одержати наукові результати світового рівня, та відкриття нинішнім директором цієї ж установи академіком О. Кришталем 2-х із 3-х рецепторів болю. Нині вчені установи виконують чимало робіт практичного спрямування, а саме додатково випробовують створений спільно з дослідниками Інституту фізичної хімії імені

Л. В. Писаржевського НАН України вискоєфективний кровоспинний засіб КРОВОСПАС™, а разом із фахівцями Інституту експериментальної патології, онкології і радіобіології імені Р. Є. Кавецького й Інститутом біохімії імені О. В. Палладіна НАН України працюють над ще одним медичним засобом.

Інститут зоології імені І. І. Шмальгаузена НАН України здійснює, з одного боку, вагомі фундаментальні дослідження, вивчаючи еволюційний розвиток живого, а з іншого – займається важливою практичною складовою – охороною природи й біорізноманіття (зокрема, фауни, розташованої на заповідних територіях). Учені-зоологи мають з'ясувати, які землі слід визначити заповідними і які саме види живих істот на них потрібно охороняти. Особливого значення виконання цього дослідницького завдання набуло після підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і, як наслідок, іще низки загальноєвропейських договорів, у рамках яких наша держава, наприклад, взяла на себе зобов'язання щодо збільшення загальної площі територій природно-заповідного фонду. Що ж стосується фундаментальних досліджень у галузі зоології, то на передньому краю науки, як висловилося Н. Атамась, перебувають зоологи безхребетних, а саме вчені-ентомологи цієї академічної установи, а також паразитологи. В інституті сформувалися всесвітньо визнані наукові школи за цими напрямками. Вагомі напрацювання належать і фахівцям відділу систематики ентомофагів та екологічних основ біометоду Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена НАН України, які досліджують основи боротьби зі шкідниками за допомогою їх природних ворогів.

Однак за останні роки кількість співробітників установи значно скоротилася – багато вчених звільнилося й виїхало на роботу за кордон. Н. Атамась також із прикрістю зауважила, що українські вчені страждають не лише від суттєвого недофінансування досліджень і низької заробітної платні, а й від невизначеності свого становища та відсутності перспективи. «Дуже добре було б побачити, що державі ми потрібні, якийсь сигнал отримати від неї, якісь конкретні завдання, які держава на найвищому рівні поставила б перед науковцями», – пояснила вчена, додавши, що наразі відсутні чітка стратегія розвитку і розуміння того, країну з якою економікою ми будемо – аграрно орієнтованою, високотехнологічною чи якоюсь іншою.

За словами С. Гончарова, падіння так званої «залізної завіси» поклато початок інтеграції української науки у світову, що, серед іншого, полегшило визначення кола дослідників, які працюють на високому рівні. Цьому прислужилися насамперед публікації в престижних рецензованих міжнародних фахових наукових виданнях, оприлюдненню яких передує ретельна перевірка отриманих ученими результатів на наукову новизну.

Ще однією суттєвою проблемою для української науки є некомпетентність багатьох державних чиновників, які не усвідомлюють пріоритетного значення цієї сфери для суспільства та через це мимоволі або навмисно гальмують її розвиток і реформування. Позитивні зрушення у вітчизняній науці все ж відбуваються, хоч і доволі повільно. Вчені

сподіваються на те, що державний підхід до науки зміниться і нинішній кризовий стан у ній вдасться подолати. Дослідники академії не стоять осторонь цього процесу та готові працювати ще активніше, аби позитивні зміни, на які вони так сподіваються, нарешті, стали реальністю (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2679>). – 2016. – 21.11).

Кадрова політика НАН України

23 листопада 2016 р. на засіданні Президії НАН України було підписано Угоду про співробітництво між Національною академією наук України та Федерацією роботодавців України (ФРУ).

З боку академії Угоду підписав президент НАН України академік НАН України Б. Патон, з боку Федерації – голова Ради ФРУ Д. Олійник.

Академік Б. Патон у своєму виступі зазначив, що всебічне та взаємовигідне співробітництво між НАН України та ФРУ є важливим чинником, який сприятиме впровадженню перспективних науково-технічних розробок і технологій у виробництво. Угода також сприятиме формуванню цілісної системи реалізації дієвих механізмів перетворень у національній економіці шляхом прийняття узгоджених організаційно-управлінських рішень у трикутнику «наука-бізнес-держава».

НАН України має потужний науково-технічний потенціал, а її наукові установи – значну експериментальну й методичну базу, а також багаторічний досвід науко-технічних досліджень у різних галузях виробництва.

Голова Ради ФРУ Д. Олійник зазначив, що підписання Угоди про співробітництво – надзвичайно важлива подія. За його словами, федерація мала б здійснити такий крок ще у минулому році, адже країна має нагальну необхідність зближення реального сектору економіки та науки.

Федерація зацікавлена у формуванні належного науково-експертного підґрунтя своєї діяльності, спрямованої на створення умов для соціально-економічного розвитку держави, зростання української промисловості, покращення умов ведення бізнесу тощо. Необхідно забезпечити умови для розроблення та впровадження інноваційних технологій виробництв, що дасть змогу конкурувати на українському та світових ринках.

Сторони відзначили необхідність створення умов для ефективного використання наукового потенціалу НАН України з метою вирішення з ФРУ проблемних питань розвитку галузей виробництва, а також втілення в новітні розробки передових ідей вітчизняної науки (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2685>). – 2016. – 23.11).

Аерокосмічна і авіаційна галузі

Гостями програми «Особливий погляд», присвяченої досягненням вітчизняної ракетної галузі, стали перший віце-президент НАН України академік НАН України А. Наумовець, перший віце-президент НАН України академік НАН України В. Горбулін, директор Головної астрономічної обсерваторії НАН України академік НАН України Я. Яцків.

У програмі також взяли участь заступник директора Інституту електрозварювання імені Є. О. Патона НАН України академік НАН України Л. Лобанов, проректор з наукової роботи Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» академік НАН України М. Ільченко, директор Інституту міцності імені Г. С. Писаренка НАН України член-кореспондент НАН України В. Харченко, завідувач відділу Фізико-технологічного інституту металів та сплавів НАН України доктор технічних наук О. Ноговіцин, генеральний конструктор-генеральний директор КБ «Південне» імені М. К. Янгеля академік НАН України О. Дегтярьов, перший заступник генерального конструктора-генерального директора КБ «Південне» імені М. К. Янгеля О. П. Кушнарьов.

Лише сім країн світу виготовляють ракетні двигуни. Україна – в елітному клубі. Незважаючи на втрату довготривалої співпраці з деякими країнами, українська наука спромоглася мобілізувати свої ресурси та забезпечити технологіями світового рівня не лише ракетну галузь, а й весь воєнно-промисловий комплекс.

Академік В. Горбулін зазначив: «Те, що зробила Україна, що зробило КБ «Південне» – такої сторінки немає в історії жодної країни світу».

Вчений також зауважив, що старі заслуги мало чого варті без нових досягнень науки, ініціатором яких є Національна академія наук України. З метою наукового забезпечення вирішення актуальних проблем галузі 10 жовтня 2012 р. було підписано Генеральну угоду про науково-технічне співробітництво між НАН України та КБ «Південне».

«Практично всі галузі науки задіяні в цій програмі. Це і процеси балістики, і процеси динаміки космічних апаратів, а також двигуни – як твердого палива, так і рідинні», – наголосив академік В. Горбулін.

Значний внесок у розвиток ракетної галузі здійснюють нанонауки та нанотехнології. В Україні одним з перших потенціал цього напрямку розгледів академік А. Наумовець. 11 жовтня 2016 р. він отримав престижну нагороду ЮНЕСКО за внесок у розвиток нанонауки та нанотехнології. Слід зазначити, що першими медалями у 2010 р. було нагороджено нобелівських лауреатів Ж. Алфьорова та Б. Чуньлі.

«Нано – це мільярдна частка метра. Якщо чотири атоми заліза влаштувати у ланцюг, якраз буде один нанометр», – зазначив вчений. Нанотехнології є основою сучасних композитних матеріалів. Вони дозволяють створювати легші, більш економні та міцні вироби.

Потужна співпраця між академією та конструкторським бюро відбувається в космічній галузі. Сьогодні Головна астрономічна обсерваторія (ГАО) спільно з КБ «Південне» розробляє космічний апарат «АерозольUA», головна мета якого полягає у дослідженні складової навколоземної атмосфери.

«За рахунок грошей КБ «Південне» розробляється платформа, а все наукове навантаження розробляє ГАО, і ми сподіваємося, що у 20-ті роки – космос, нажаль, довго робиться – зможемо запустити цей космічний апарат, і він здійснить вагомий внесок у світову науку і вирішення світової проблеми, пов'язаної зі зміною клімату», – розповів академік Я. Яцків.

Космічна промисловість є рушійною силою всієї економіки.

«Космос – це мультиплікатор. Це стимул розвитку промисловості. Щоб зробити космічний апарат або космічну ракету, треба мати знання в галузі математики, фізики, матеріалознавства тощо, і мати виробництво. Космос стимулює наш поступ як високотехнологічної держави», – підсумував учений (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2639>). – 2016. – 22.11).

Розробки та дослідження для агропромислового комплексу

З кожним роком дедалі гостріше постає одна з найбільших глобальних проблем – продовольча, пов'язана з нестачею харчових продуктів для людства. Її причинами є насамперед постійне зростання кількості населення планети та кліматичні зміни, внаслідок яких трапляються значні періодичні втрати врожаїв сільськогосподарських рослин у багатьох країнах. Як стверджують експерти – економісти, генетики й селекціонери, – Україна має реальні шанси стати одним з найбільших світових експортерів продуктів харчування, у тому числі й за рахунок продажу частини врожаю агрокультур, – у разі якщо уряд провадитиме ефективну й послідовну політику в цій галузі, а вчені продовжать успішну роботу з одержання нових високопродуктивних сортів і гібридів пшениці, кукурудзи та інших рослин. Про здобутки українських науковців у вказаному напрямі досліджень, а також загальні перспективи вітчизняного агропромислового комплексу розповів передачі «Азбука реальності. Винаходи» радіостанції «Промінь» заступник директора з наукової роботи Інституту фізіології рослин і генетики (ІФРГ) НАН України доктор сільськогосподарських наук, професор М. Гаврилюк.

За даними міжнародних організацій, нині від голоду страждають майже 3 млрд землян, а ще близько 1 млрд – практично щодня недоїдають, – зазначив гість програми і додав, що в останні роки в Україні спостерігається позитивна динаміка нарощування продовольчих ресурсів. А це, у свою чергу, дасть змогу нашій державі зробити вагомий внесок у подолання продовольчої кризи на планеті (за підрахунками експертів, продукція українського виробництва здатна забезпечити продовольчі потреби 350 млн осіб, тоді як, наприклад,

західноєвропейські виробники зерна вже вичерпали потенціал підвищення врожайності своїх культур, а рівень врожайності рису в Японії не зростає впродовж останніх 17 років) й водночас стимулювати розвиток національної економіки, зокрема її агропромислового сектора. За його словами, нині в нашій країні спостерігається стабільне валове виробництво зерна – до 60–63 млн т щороку – і, як припускають фахівці, межі зростання ще не досягнуто, а потенціал країни уможливорює зростання цього показника до рівня 80 млн т. Завдяки цьому Україна входить до десятки найбільших світових експортерів продовольчого й фуражного зерна, а за деякими видами культур (наприклад, олійними) є незаперечним лідером. Згідно зі статистичними даними, агропромисловий комплекс належить до тих галузей, які забезпечують найбільш позитивну динаміку надходжень іноземних валютних коштів до державного бюджету.

Однак такі високі результати були б неможливими без постійної плідної роботи вітчизняних науковців. 85–90 % посівних площ в Україні засіваються сортами сільськогосподарських рослин національної селекції. Над їх одержанням працюють дослідники з Києва, Харкова, Одеси. Проте провідну роль тут відіграють, без перебільшення, визначні здобутки ІФРГ НАН України, колектив науковців якого на чолі з директором установи, Героєм України академіком В. Моргуном створив понад 70 сортів озимої пшениці та близько 30 гібридів кукурудзи. На даному етапі генетики й селекціонери інституту здійснюють дослідження за двома основними напрямками – підвищення продуктивності культур та покращення їх якісних показників (зادля поліпшення якості харчової продукції, що надалі вироблятиметься з такої сировини). Як зауважив М.М. Гаврилюк, до вирішення поставлених завдань залучені також фахівці-фітопатологи, фізіологи рослин і навіть ентомологи. Створення нового сорту рослини потребує близько 10–15 років кропіткої роботи та великих коштів. Власне отриманню нового сорту чи гібриду передують формування його проекту із зазначенням планованих якісних показників, потенціалу врожайності, скоростиглості й інтенсивності, призначення культури. Тобто селекція відбувається адресно, а проект сорту чи гібриду може доопрацьовуватися в процесі реалізації. Випробування рослин із заданими характеристиками відбувається на полях експериментальної бази ІФРГ НАН України, розташованих, зокрема, на Київщині, Кропивниччині, Дніпровщині. Центральна дослідна база інституту розміщена у Васильківському районі Київської області.

У своїй роботі вчені керуються одним з основних правил досліджень у цій галузі: експериментальне вирощування сорту чи гібриду має бути районуваним, тобто відбуватися в тих умовах, для яких він надалі буде призначений, аби вповні реалізувати його генетичний потенціал, закладену дослідниками продуктивність. Будь-який сорт, що проходить випробування і районується, має продемонструвати перевищення стандартних показників за рівнем врожайності й за господарськи цінними ознаками – інакше його не буде відібрано для занесення до Державного реєстру сортів рослин, придатних для

поширення в Україні. Слід зазначити, що в українській системі сортовипробування вищезгадані показники є доволі високими, а отже, сорти, що спромоглися їх перевищити, є справді дуже продуктивними. Наприклад, рівень врожайності озимої пшениці сорту «Фаворитка» сягає 136 ц/га. Проте надзвичайно актуальною для України є нині проблема технологічного супроводження вирощування таких рослин (насамперед підбір відповідних добрив, боротьба з бур'янами, забезпечення сівозміни тощо), яке має посприяти максимальній реалізації генетичного потенціалу сорту чи гібриду.

Серед новітніх світових тенденцій, які не оминули й Україну, – органічне землеробство. Виробництвом екологічно чистої продукції в нашій державі займаються вже понад 350 господарств, які не застосовують хімічні засоби захисту рослин і підвищення їх врожайності. Як розповів М. Гаврилюк, до використання в системі органічного землеробства придатні 10–15 % сортів озимої пшениці селекції ІФРГ НАН України, яким властиві підвищена стійкість до хвороб і шкідників, а також достатньо висока здатність адаптуватися до природно-кліматичних умов і забезпечувати значний врожай у різних зонах. У сучасних умовах термін ефективного використання сортів обмежується 5–10 роками, оскільки створюються нові сорти, які за всіма показниками перевищують своїх попередників, а виробники, звичайно, обирають для вирощування кращі рослини. З огляду на це, надзвичайно актуальними, як стверджує М. Гаврилюк, є питання своєчасного сортооновлення й сортозаміни.

Що стосується органів державної влади, які опікуються агропромисловим комплексом, то важливими завданнями їх роботи М. Гаврилюк вважає широке залучення інвестицій в український агропромисловий комплекс, надання допомоги (фінансової та консультаційної) фермерським і індивідуальним селянським господарствам (наприклад, при закупівлі високоякісного насіння рослин) і, нарешті, першочергове забезпечення продовольчої безпеки самої України, у тому числі шляхом нормативного закріплення необхідності сівозміни (тобто чіткого дотримання науково обґрунтованої періодичності посіву тієї чи іншої агрокультури на одній і тій же території, а також співвідношення і чергування культур у сівозміні) для збереження гумусу – родючого шару ґрунтів. Висвітлюючи це питання, вчений висловив жаль із приводу відсутності в нашій державі органу контролю за дотриманням правил системи землеробства та фактичного занепаду тваринництва, яке постачало агропромисловий комплекс органічними добривами.

Науковець також розповів про заходи підтримки молодих дослідників ІФРГ НАН України та співпрацю установи з вітчизняними й зарубіжними сільськогосподарськими підприємствами (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2683>). – 2016. – 23.11).

Наука і влада

15 листопада 2016 р. у будівлі Президії НАН України відбулася зустріч керівництва академії з представниками профспілки працівників НАН України, під час якої було обговорено проблемні питання в діяльності академії та можливі шляхи їх вирішення.

Керівництво академії під час зустрічі представляли перший віце-президент НАН України, голова Секції фізико-технічних і математичних наук НАН України академік А. Наумовець, віце-президент НАН України, голова Секції хімічних і біологічних наук НАН України, директор Інституту фізичної хімії імені Л. В. Писаржевського НАН України академік В. Кошечко, віце-президент НАН України, директор Інституту теоретичної фізики імені М. М. Боголюбова НАН України академік А. Загородній, головний учений секретар НАН України академік В. Богданов, начальник Науково-організаційного відділу НАН України кандидат філософських наук О. Кубальський, керуючий справами НАН України кандидат медичних наук М. Сидоренко, начальник відділу наукових і керівних кадрів НАН України кандидат геолого-мінералогічних наук В. Палій, начальник відділу науково-правового забезпечення діяльності НАН України кандидат юридичних наук С. Черновська, начальник відділу фінансово-економічного забезпечення діяльності НАН України Л. Литвишко, головний бухгалтер НАН України, начальник відділу бухгалтерського обліку та звітності НАН України В. Пилипенко, помічник головного вченого секретаря НАН України кандидат технічних наук М. Шевченко.

Від профспілки працівників НАН України на зустрічі були присутні її голова кандидат філософських наук А. Широков, заступник голови профспілки працівників НАН України, голова Київської регіональної організації профспілки працівників НАН України В. Столяров, голова Одеської регіональної організації профспілки працівників НАН України кандидат хімічних наук Л. Деркач, голова Харківської регіональної організації профспілки працівників НАН України кандидат фізико-математичних наук Д. Селезньов, голова Львівської регіональної організації профспілки працівників НАН України Т. Яницький, голова Комісії з організаційної роботи та інформаційно-аналітичного забезпечення профспілки працівників НАН України кандидат історичних наук Н. Захарова, голова Комісії з питань соціально-економічного захисту та трудових відносин профспілки працівників НАН України кандидат економічних наук С. Полякова, заступник відділу організаційної роботи та інформаційно-аналітичного забезпечення Центрального комітету профспілки працівників НАН України Н. Педченко, завідувач відділу соціальних питань та охорони праці Центрального комітету профспілки працівників НАН України А. Пітель, а також представники профспілкових комітетів наукових установ Академії – Інституту мовознавства імені О. О. Потебні, Інституту проблем матеріалознавства імені

І. М. Францевича, Інституту історії України, Інституту електрозварювання імені Є. О. Патона, Інституту фізики напівпровідників імені В. Є. Лашкарьова, Інституту теоретичної фізики імені М. М. Боголюбова, Інституту гідробіології, Інституту проблем міцності імені Г. С. Писаренка, Інституту кібернетики імені В. М. Глушкова, Інституту економіки природокористування та сталого розвитку, Інституту математики, Інституту харчової біології і геноміки, Інституту механіки, Інституту хімії високомолекулярних сполук, Національного ботанічного саду імені М. М. Гришка.

Розпочинаючи зустріч, перший віце-президент НАН України, голова Секції фізико-технічних і математичних наук НАН України академік А. Наумовець у своєму слові підкреслив, що керівництво академії добре усвідомлює важливість проблем, винесених на обговорення, та свою відповідальність за їх вирішення в тих дуже непростих умовах, у яких нині перебувають НАН України в цілому та колективи її наукових установ зокрема. Як підкреслив академік, суттєвих результатів у вирішенні цих проблем і подоланні труднощів, що постали перед академією, можна досягти лише спільними зусиллями. Цьому, на його думку, має посприяти Галузева угода між НАН України та профспілкою працівників НАН України на 2016–2017 роки, в якій чітко визначено зобов'язання сторін та механізми взаємодії між ними.

У своєму виступі академік А. Наумовець окреслив і коло основних проблем діяльності НАН України. Першою з них є проблема кадрового забезпечення. Минулоріч чисельність працівників академії скоротилася – порівняно з 2010 р. – на 18,4 %, а кількість її наукових працівників – на 13 %. Суттєво погіршилися й показники поповнення НАН України науковою молоддю: порівняно з тим само 2010 р. кількість узятих на роботу молодих фахівців скоротилася вдвічі, аспірантів і докторантів поменшало на третину. Так, упродовж двох останніх років з академії звільнилося понад 40 стипендіатів Президента України. Однак, попри складну фінансову ситуацію, академія докладає всіх можливих зусиль для збереження свого кадрового потенціалу й, зокрема, наукової молоді, а також сприяє активному залученню її до робіт за різними напрямками діяльності НАН України. Триває фінансування програми з надання грантів НАН України молодим науковцям, фінансування додаткових тем молодих учених, які виступали з науковими повідомленнями на засіданнях Президії НАН України, та призначення стипендій НАН України молодим ученим. 26 жовтня 2016 р. на засіданні Президії НАН України було ухвалено рішення щодо активізації роботи в напрямі забезпечення підготовки академічними науковими установами наукових кадрів вищої кваліфікації, зокрема при Президії НАН України створено Комісію з питань аспірантури і докторантури, очолювану віце-президентом НАН України академіком А. Загороднім, завданням якої є аналіз стану підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації в аспірантурі й докторантурі наукових установ академії та координування їх діяльності, а також розроблення заходів щодо поліпшення підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації.

Гостро актуальною для академії є також проблема зайнятості й оплати праці. Загальновідомо, що більшість установ НАН України змушені були перейти на неповний режим зайнятості – у середньому 3–4 дні на тиждень. І якщо номінально рівень заробітної платні у 2016 р. зріс, то реально (наприклад, у доларовому еквіваленті) знизився.

За словами академіка А. Наумовця, розв'язання вищевказаних проблем значною мірою залежить від фінансового становища академії та її наукових установ. Нині проблема належного державного фінансування є найгострішою та найскладнішою для вирішення. Академік повідомив присутнім про те, що НАН України неодноразово зверталася до Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України та Міністерства фінансів України з обґрунтованими пропозиціями щодо збільшення обсягів фінансування академії у 2016 р. До цього процесу активно долучалася й профспілка працівників НАН України, організуючи акції на підтримку вітчизняної академічної науки у травні та червні поточного року. За підсумками цих акцій відбулися зустрічі представників Національної академії наук і національних галузевих академій наук України з Головою Верховної Ради України А. Парубієм, віце-прем'єр-міністром України В. Кириленком, міністром освіти і науки Л. Гриневич, першим заступником голови Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти О. Співаковським, представниками Комітету Верховної Ради України з питань бюджету, іншими народними депутатами України. Після проведених зустрічей народні обранці підготували й подали на розгляд парламенту чотири проекти Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» щодо підвищення державної підтримки Національної академії наук України та національних галузевих академій наук», жоден із яких, на жаль, досі не розглянуто парламентаріями.

Проте, нагадав академік А. Наумовець, 26 вересня поточного року відбулася зустріч Прем'єр-міністра України В. Гройсмана з ученими, яка проходила у форматі наради й під час якої було обговорено сучасний стан і основні проблеми вітчизняної науки, у тому числі відсутність сучасного наукового обладнання, скорочення чисельності молодих учених, соціальні проблеми галузі, а також заслухано пропозиції щодо поліпшення ситуації, що склалася. За підсумками цієї наради визначено конкретні заходи в напрямі реформування академічної науки відповідно до пріоритетів економічного розвитку держави, створення належних умов для впровадження науково-технічних розробок у реальному секторі економіки.

Академік А. Наумовець поінформував також про заходи, яких НАН України вживає для ефективного реформування й удосконалення своєї діяльності. Серед них – оптимізація діяльності академії, ґрунтова перебудова діяльності НАН України відповідно до завдань, визначених за підсумками наради у Прем'єр-міністра України, організація представницьких спеціалізованих виставок науково-технічних розробок академічних установ, а також зміни у внутрішньому житті академії, пов'язані з імплементацією нової редакції Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

А. Наумовець підкреслив, що академія підготувала й надіслала до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо оптимальної моделі розвитку вітчизняної науки разом з оперативним планом реформування останньої. Крім того, затверджено оперативні заходи з реформування діяльності НАН України для ефективного наукового супроводження реалізації пріоритетів економічного розвитку держави: визначено понад 130 заходів у відповідних пріоритетних сферах, у тому числі в енергетиці й енергоефективності, охороні здоров'я і медицині, ІТ-технологіях, обороноздатності та безпеці держави, агропромисловому комплексі, соціально-економічному розвитку регіонів. Академія регулярно демонструє громадськості, керівництву нашої держави, зацікавленим міністерствам і відомствам та виробничим структурам той потужний потенціал своїх наукових установ, який доцільно використати для вирішення найважливіших проблем розвитку України. А. Наумовець відзначив і суттєву демократизацію внутрішнього життя академії, відображену в новій редакції її Статуту.

На завершення свого виступу академік підкреслив, що керівництво НАН України повністю підтримує вимоги профспілки працівників НАН України до владних органів щодо захисту інтересів академії при підготовці та розгляді проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік», і наголосив, що керівництво НАН України готове до конструктивної та плідної співпраці з профспілкою задля спільного вирішення завдань розвитку академії.

Голова профспілки працівників НАН України кандидат філософських наук А. Широков у своєму виступі зауважив, що Президія НАН України та профспілка мають спільну мету – збереження інтелектуального потенціалу та наукових шкіл академії і забезпечення її ефективної діяльності. Водночас, як наголосив А. Широков, розширення можливостей вирішення проблем діяльності НАН України суттєвим чином залежить від збільшення її державного фінансування. За його словами, попередньо планувалося визначити обсяг бюджетних коштів, які мали бути спрямовані на діяльність НАН України наступного року, в обсязі 2,270 млрд грн. За таких умов академії все одно бракувало б 442 млн грн. Проте з огляду на проголошений урядом і Президентом України курс на збільшення рівня мінімальної заробітної платні до 3200 грн мінімальні потреби академії на наступний рік теж мають бути переглянуті в бік зростання на 680 млн грн (із них 494 млн грн призначені для забезпечення оплати праці співробітників академічних наукових установ). Профспілка працівників НАН України також занепокоєна скороченням чисельності наукових кадрів Академії, недостатнім поповненням НАН України науковою молоддю й багатьма іншими проблемами та пропонує керівництву академії напрацювати спільний план дій для подолання кризового стану, у якому НАН України опинилася через неналежне бюджетне фінансування.

Під час зустрічі виступили й представники регіональних і первинних організацій профспілки працівників НАН України, які підняли низку важливих питань щодо діяльності академії, які, на їх думку, потребують першочергового вирішення. Ішлося, зокрема, про брак молодих наукових кадрів, діяльність

аспірантури й докторантури при наукових установах НАН України, забезпечення опалення будівель академічних інститутів у зимовий період, активне пропагування досягнень академічної науки (як фундаментальної, так і прикладної) серед широкої громадськості, налагодження взаємодії з вітчизняними бізнес-структурами з метою інтенсифікації впровадження новітніх наукових розробок і технологій у виробництво, загрозу втрати всесвітньо визнаних вітчизняних наукових шкіл, проблему забезпечення вчених відомчим житлом, внесення змін до Концепції розвитку НАН України на 2014–2023 роки, створення Київського академічного університету НАН України та МОН України тощо.

За підсумками зустрічі її учасники ухвалили рішення про врахування пропозицій, наданих керівництвом профспілки працівників НАН України, у подальшій роботі академії. Сторони також висловили сподівання на продовження конструктивної співпраці (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2669>). – 2016. – 16.11).

***

16 листопада 2016 р. у сесійній залі Верховної Ради України відбулися парламентські слухання «Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні», у яких взяли участь і вчені Національної академії наук України.

Слухання розпочалися зі вступного слова головуючої – заступника Голови Верховної Ради України народного депутата О. Сироїд і доповіді міністра освіти і науки України Л. Гриневич. Міністр зауважила, що реальні бюджетні видатки на науку в Україні ніколи не відповідали законодавчо закріпленій нормі. Так, стаття 48 нової редакції Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» встановлює рівень фінансування науки в обсязі 1,7 % ВВП, тоді як фактична цього річ цифра не перевищує 0,16 % ВВП, наближаючи цю критичну ситуацію до точки неповернення, за якою буде втрачено національний інтелектуальний потенціал. За її словами, важливо зрозуміти, що наука не може існувати без базового фінансування, та ще й, водночас, демонструвати конкурентоспроможність на світовому рівні, зокрема в межах міжнародного наукового й науково-технічного співробітництва. По суті, українська наука перебуває нині на межі виживання, – підсумувала Л. Гриневич, наголосивши, що завдання міністерства зокрема й уряду загалом полягає у створенні справедливої моделі фінансування вітчизняних наукової й освітньої сфер, оскільки їх реформування має, за словами урядовиці, «задавати темп усім іншим реформам у країні».

Зі співповіддю під час слухань виступив заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти народний депутат України О. Співаковський. Він зазначив, що державний підхід до фінансування наукової й освітньої сфер необхідно суттєво переглянути, оскільки такі видатки слід розглядати не як соціальні дотації, а як інвестиції у майбутнє країни – шляхом

формування її стратегічного ресурсу, людського капіталу. На його думку, слід усвідомити, що наука є не менш важливою для України, ніж армія та правоохоронні органи. За словами народного депутата, зараз наша держава ризикує «знищити те, що важко відбудувати», тому потрібні невідкладні антикризові заходи, яким передувало б ухвалення виважених обґрунтованих рішень. Слід також відійти від практики так званого правового нігілізму, за якого систематично ігноруються положення чинних нормативно-правових актів, зокрема Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Ще одним виходом зі складної ситуації, у якій опинилася вітчизняна наукова сфера, О. Співаковський вбачає у створенні сприятливого інвестиційного клімату для функціонування інноваційного підприємництва, що впроваджуватиме новітні розробки й технології для виробництва наукоємного продукту. Крім того, як зазначив народний депутат, наука не існує окремо від інституцій, тому фінансово забезпечувати потрібно не лише дослідників, а й умови, в яких вони працюють.

Співдоповідь першого віце-президента НАН України, голови Секції фізико-технічних і математичних наук НАН України академіка А. Наумовця було присвячено стану та проблемам вітчизняної академічної науки й, зокрема, Національної академії наук України. За словами вченого, проведення парламентських слухань свідчить про розуміння Верховною Радою України життєво важливої ролі науки в забезпеченні прогресу в нашій державі. Він також зазначив, що у розвинених країнах світу існують загальноприйняті норми фінансування наукової сфери, що відображаються в порогових значеннях витраченої на неї частки валового внутрішнього продукту держави й уможливають реалізацію її основних функцій – пізнавальної, економічної, соціокультурної, а за потреби – і оборонної. Лише при видатках на рівні понад 0,9 % ВВП її економічна функція починає вповні реалізовуватися. Як поінформував присутніх академік А. Наумовець, середнє значення цього показника у країнах Європейського Союзу складає близько 2 %, у США – майже 3 %, а в Південній Кореї сягає навіть 4,75 % ВВП. В Україні ж упродовж усіх останніх років цей показник не перевищував 0,4 % і демонструє стійку тенденцію до зменшення, а в поточному році впав до «рекордних» 0,2 % ВВП. Водночас фінансування НАН України за рахунок коштів загального фонду держбюджету впродовж останніх чотирьох років скоротилося майже на чверть і в доларовому еквіваленті дорівнює нині бюджетові середнього – не найкращого – європейського університету. За словами вченого, фінансові показники вітчизняної наукової сфери України дедалі більше відстають від аналогічних показників навіть у наших найближчих сусідів – Румунії, Угорщині, Польщі, Чехії, Словаччині, де обсяг видатків на одного наукового працівника у 3–10 разів вищий. Що стосується НАН України, то передбачені в Законі України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» видатки на її діяльність не забезпечують навіть мінімальних потреб академії, а саме – на виплату заробітної платні, оплату комунальних послуг і енергоносіїв, утримання й розвиток матеріально-технічної бази і – у підсумку – на здійснення сучасних

наукових досліджень. Як наслідок, за 25 років незалежності кадровий потенціал НАН України скоротився більш ніж утричі. Загалом же нині в Україні кількість науковців на тисячу працівників є вдвічі меншою, ніж у країнах ЄС. Таким чином, під загрозою зникнення опинилися визнані у світі наукові школи, фундаментальні та прикладні дослідження, які, підкреслив А. Наумовець, «мають жити новими ідеями і розробками високотехнологічні галузі виробництва, нашу оборонну промисловість». На жаль, проект Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» не дає підстав сподіватися на покращення фінансової ситуації в науці, адже передбачений у ньому обсяг видатків на НАН України становить 2,637 млрд грн. Ця сума не забезпечить навіть виплату заробітної платні працівникам академії – у разі, якщо з 1 січня 2017 р. мінімальна заробітна платня таки підвищиться до рівня 3200 грн. Однією з основних перешкод у здійсненні наукової діяльності в Україні є проблема з науковим обладнанням, централізована закупівля й модернізація якого, фактично, призупинені з 2011 р. На сьогодні близько 3/4 наукового обладнання установ НАН України експлуатується вже понад 20 років, тоді як у розвинених країнах світу його оновлення відбувається в середньому кожні 5–7 років. А «робити науку на старому обладнанні – це те саме, що воювати безнадійно застарілою зброєю», – наголосив академік А. Наумовець. Саме тому збільшувати фінансування вітчизняної академічної науки й, зокрема, Національної академії наук України необхідно, на думку вченого, невідкладно – навіть за тих скрутних обставин, у яких нині перебуває наша держава: «Наука – це не якась споруда, будівництво якої можна законсервувати на певний час. Це – живий організм, який має неперервно оновлюватися, інакше він відстає від шаленого темпу розвитку науки, молодь не витримує низької зарплати, дефіциту сучасного обладнання, відсутності перспектив на власне житло і тікає світ за очі. Переривається наступність поколінь – страшна річ для науки!» [У цьому місці виступ академіка А. Наумовця було перервано головуючою. Далі подано скорочений варіант доповіді, а також післямова академіка А. Наумовця з цього приводу].

НАН України вживає численних заходів з метою підвищення ефективності своєї діяльності та відповідно до основних засад і напрямів прогресивних змін у вітчизняній науковій сфері, визначених Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Головну увагу академія нині приділяє високотехнологічним розробкам, призначеним для задоволення потреб реального сектору економіки та національної безпеки й оборони. З 2015 р. у межах свого фінансування НАН України започаткувала цільову наукову програму з проблем підвищення обороноздатності і безпеки держави. Значний обсяг робіт учені академії виконують в інтересах вітчизняних ракетно-космічної галузі, літакобудування, енергетики й енергоефективності, медицини та сфери охорони здоров'я, агропромислового комплексу, охорони довкілля, а також для розвитку економічної науки і різноманітних напрямів гуманітарної сфери. З метою широкої популяризації результатів своєї діяльності установи НАН України постійно беруть участь у виставках науково-технічних розробок.

Один із таких заходів відвідали в жовтні поточного року й Прем'єр-міністр України В. Гройсман і секретар Ради національної безпеки і оборони України О. Турчинов, які високо оцінили академічні експозиції. Дещо раніше, у червні, подібна виставка відбулася у стінах Верховної Ради України.

Що стосується реформування, то у квітні цього року було ухвалено нову редакцію Статуту НАН України, який цілком приведений у відповідність із новою редакцією Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та передбачає суттєву демократизацію внутрішньоакадемічного життя, зокрема, вдосконалення системи управління академією і її науковими установами, порядку формування керівного й кадрового складу. Триває активна реалізація Концепції розвитку НАН України на 2014–2023 роки. Цей документ містить план конкретних заходів із розвитку академії за 12 напрямками її діяльності. Крім того, пройшла апробацію Методика оцінювання ефективності діяльності наукових установ НАН України, яку було розроблено на основі найкращих європейських стандартів і буде застосовано при подальшій оптимізації мережі та структури академічних установ. Загалом же великі надії наукова спільнота покладає на розгортання вже найближчим часом ефективної діяльності Національного фонду досліджень України та Національної ради України з питань розвитку науки і технологій, яка має стати дієвим інструментом формування ефективної державної політики у сфері науки.

Вчені чітко усвідомлюють, що їх участь у технологічному оновленні й інноваційному розвитку економіки та соціальної сфери України може і має стати значно вагомішою. Однак для цього необхідно створити, нарешті, належний інноваційний клімат в Україні, посприяти розвитку інноваційної інфраструктури, запровадити дієві механізми державного стимулювання інновацій. Для науковців це є не менш важливим, ніж одержання прямих асигнувань з бюджету. Адже тоді вчені зможуть одержувати значно більше коштів, виконуючи прямі замовлення від інноваційно орієнтованих підприємств. Лише за таких умов стане можливою взаємопідтримка між наукою та реальним сектором економіки, а також відновлення в академічних установах тріади «інститут – конструкторське бюро – дослідне виробництво», ідея створення яких належить президентові НАН України академіку Б. Патону. Конче необхідною, як підкреслив А. Наумовець, є постановка на державному рівні конкретних масштабних завдань перед наукою і формування відповідних державних замовлень, зокрема за оборонним та іншими стратегічними напрямками. А от висловлювання деяких державних чиновників про науку як тягар для країни можна пояснити або їх некомпетентністю, а отже, і невідповідністю своїй посаді, або свідомими лихими намірами.

Загубити науку можна дуже швидко, втратити унікальні наукові колективи, вітчизняних носіїв знання, а на відновлення всього цього знадобляться десятиріччя і покоління. У доповіді академіка А. Наумовця пропонується підготувати відповідне звернення за результатами парламентських слухань та надіслати його Кабінетові Міністрів України та Верховній Раді України для врахування при ухваленні Закону України «Про

Державний бюджет України на 2017 рік», аби запобігти подальшій руйнації вітчизняної наукової сфери галузі України та втраті національного наукового потенціалу.

Постскрипtum від академіка А. Наумовця:

«Наведений вище скорочений варіант тексту доповіді був підготовлений з розрахунку 10-хвилинної тривалості моєї доповіді. Саме такий регламент був виділений мені як доповідачу від Національної академії наук України, про що мені було заздалегідь повідомлено (і потім ще неодноразово підтверджено) представниками Секретаріату Верховної Ради України. Несподівано для мене через 5 хвилин моєї промови пролунав сигнал, і головуюча на слуханнях О. І. Сироїд заявила, що я повинен закінчити виступ. Я був неприємно вражений цим і сказав про те, що для мене був передбачений 10-хвилинний регламент. Пані О.І. Сироїд була категоричною і заявила, що як виняток вона додає мені 2 хвилини на завершення. Я був змушений терміново змінити план свого виступу.

Оскільки О.І. Сироїд у своєму вступному слові заявила, що в Україні потрібно об'єднувати освіту і науку, тому що за кордоном уся наука нібито робиться в університетах, я сказав, що таке твердження не відповідає дійсності і що злиття Академії з університетами буде неправильним кроком. Неправильним тому, що, по-перше, далеко не кожен хороший учений може бути хорошим викладачем, і навпаки. Такі таланти далеко не завжди збігаються в одній людині. По-друге, практично у всіх передових країнах існує потужна «позауніверситетська» наука, і як приклад навів ситуацію у ФРН і США. У ФРН діють 4 потужні наукові товариства – імені Планка, Фраунгофера, Гельмгольца і Лейбніца, які, до речі, за своїми традиціями і структурою дуже схожі на нашу Академію: в них є більше сотні наукових інститутів і вони є самоврядними, самі обирають своїх членів. У США існують десятки великих і щедро фінансованих національних лабораторій.

Ми охоче співпрацюємо з освітянською сферою і щиро бажаємо успіхів університетським ученим, однак вважаємо, що злиття академічних інститутів з університетами є непродуктивною ідеєю.

На закінчення свого виступу я озвучив твердження, яке міститься у наведеному вище тексті. Нападки деяких високопосадовців на НАН України, знеславлення ними Академії і дії, що можуть призвести до фактичного її зникнення через 100 років після заснування її П.П. Скоропадським і В. І. Вернадським, свідчить про те, що такі діячі не розуміють значення науки у державі і тому не відповідають займаним ними керівним посадам або, об'єктивно, діють як шкідники».

Голова профспілки працівників НАН України кандидат філософських наук А. Широков у своєму виступі констатував, що від одних парламентських слухань до інших ситуація в науковій сфері не лише не змінюється, а й навіть погіршується. І нині взагалі цілком об'єктивною реальністю для нашої держави є загроза втрати інтелектуального потенціалу. За словами А. Широкова, всупереч світовій та європейській тенденції кількість людей, які працюють в

українській науковій сфері, неухильно зменшується. Так, наприклад, чисельність працівників НАН України за неповних два роки (2015–2016 рр.) скоротилася на 6385 осіб (або ж на 16,6 %). Не дотримується законодавчо закріплена норма фінансування науки. Як наслідок, престижність цього виду діяльності стрімко падає. Профспілковий діяч поінформував присутніх про те, що бюджетом на поточний рік фонд оплати праці для вчених НАН України забезпечено лише на 74 %, тому співробітники полишають академію або працюють в режимі неповної зайнятості. У прикінцевих положеннях Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» передбачено, що з 1 січня 2017 р. посадовий оклад молодшого наукового співробітника має зростати таким чином, аби з 1 січня 2020 р. дорівнятися до подвійної середньої заробітної плати у промисловості в цілому. Однак проект Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» перешкоджатиме реалізації позитивних зрушень у науковій сфері (в разі якщо його частину, яка стосується видатків на науку, буде ухвалено в поточній редакції). По-перше, у ньому не враховано пропозицію Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти щодо поетапного збільшення фінансування науки й визначення обсягів видатків на неї у 2017 р. на рівні 0,5 % ВВП (або ж 12,9 млрд грн). По-друге, автори законопроекту не взяли до уваги навіть значно скромніші мінімальні запити Національної академії наук і національних галузевих академій наук України. А. Широков також зауважив, що збільшення з 1 січня 2017 р. мінімальної зарплатні до рівня 3200 грн, проголошене Президентом і урядом України, має потягти за собою і передбачення додаткових видатків на фінансування наукової сфери. Так, додаткові витрати на діяльність академії в цьому разі мають становити 680,9 млн грн (із них 494,7 млн грн – на забезпечення фонду оплати праці співробітників НАН України). На завершення свого виступу А. Широков запропонував учасникам парламентських слухань невідкладно ухвалити звернення до Верховної Ради України із закликом не затверджувати проект Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік», якщо в його тексті буде проігноровано рекомендації парламентських слухань і Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти.

Заступник голови Ради молодих вчених НАН України, молодший науковий співробітник Інституту теоретичної фізики імені М. М. Боголюбова НАН України кандидат фізико-математичних наук Ю. Безвершенко наголосила на відсутності чіткої державної політики в науковій сфері. З огляду на ігнорування потреб галузі, наукова діяльність в Україні стає дедалі екзотичнішою, тому вчених слід всіляко підтримувати, доки вони ще не всі виїхали за кордон або перейшли у приватний сектор. За словами молодої дослідниці, держава повинна створити вченим умови, аби вони принаймні дочекалися позитивних змін, передбачених новою редакцією Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», що стала результатом суспільного консенсусу й активної та тривалої співпраці громадськості, науковців, парламентаріїв і урядовців. Ю. Безвершенко також привернула увагу учасників слухань до проблем, пов'язаних з імплементацією згаданого

нормативно-правового акту, долученням України до Європейського дослідницького простору, зокрема Рамкової програми Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020», а також дотриманням принципів академічної доброчесності. Наостанок вчена підкреслила, що розвивати й реформувати наукову сферу України можна лише спільними зусиллями: парламент має ухвалювати потрібні закони, виконавча гілка влади – контролювати їх практичну реалізацію, громадськість – допомагати та моніторити цей процес.

Старший науковий співробітник Інституту математики НАН України кандидат фізико-математичних наук І. Єгорченко у своєму виступі зазначила, що наслідком державної політики стала деградація наукової сфери, яка триває й досі. Між тим, наука покликана виконувати в суспільстві низку важливих функцій: крім отримання нового знання, це також внесок в підвищення якості освіти, формування престижу держави та напрацювання експертних рекомендацій і експертне оцінювання вже ухвалених рішень органів влади. Насамкінець І. Єгорченко запропонувала надати науковим установам і освітнім закладам спеціальні пільги на комунальні послуги – такі, якими нині в Україні користуються релігійні організації.

Під час слухань виступили також президенти національних галузевих академій наук України, представники вітчизняної сфери освіти, народні депутати України.

Участь у зібранні взяв і віце-прем'єр-міністр України В. Кириленко, який запевнив присутніх у тому, що уряд продовжує розглядати науку й освіту як пріоритетні галузі, а питанням сприяння їх розвитку особисто опікується Прем'єр-міністр України. За словами В. Кириленка, уряд сподівається, що парламент внесе зміни до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» – у частині збільшення видатків на науку. За його словами, нині триває активна робота над новими нормативно-правовими актами, що регулюватимуть функціонування вітчизняної наукової й освітньої сфер, а також імплементація чинних законів. Крім того, готується ще одна зустріч Прем'єр-міністра України В. Гройсмана з ученими, яка матиме на меті спільне напрацювання рішень, необхідних для реформування української науки й, водночас, для збереження її найкращих надбань.

Підсумки парламентських слухань підбив у своєму завершальному виступі заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти О. Співаковський, який висловив жаль з приводу відсутності на заході представників Міністерства фінансів України і запевнив, що профільний комітет і надалі докладатиме всіх зусиль, аби захистити науковців та освітян. Він зауважив, що впродовж двох найближчих тижнів вноситимуться зміни до проекту рішення цих слухань, і висловив сподівання, що в результаті роботи буде отримано збалансований документ, який пропонуватиме новий підхід до фінансування зазначених галузей та сприяння їх виходу з кризового становища (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2674>). – 2016. – 18.11*).

Нові надходження до НБУВ

Т. Гришина, провід. бібліограф НБУВ

Нові надходження довідково-бібліографічних видань

1. Мала енциклопедія права інтелектуальної власності (перевидана та доповнена) / за заг. ред.: Ю. Л. Бошицького, Р. Б. Шишки ; Київ. ун-т права НАН України, Міжнар. центр прав. проблем інтелект. власності при ін-ті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Львів : Галиц. Вид. Спілка, 2015. – 215 с.

Енциклопедія розрахована на отримання експрес знань про об'єкти інтелектуальної власності, формування професійної правової культури та правосвідомості, підвищення рівня ерудиції тих, хто хоче отримати відомості про категоріальний апарат інтелектуальної власності.

Працю побудовано як на усталеній правничій термінології, так і термінології міжнародних актів у сфері інтелектуальної власності та видах діяльності, які пов'язані зі створенням та використанням її об'єктів, захистом прав та охоронюваних законом інтересів. Терміни охарактеризовано за походженням, семантикою, системними зв'язками, граматичною структурою, способом термінотворення та функційними параметрами. У кінці вміщено латинську юридичну термінологію цивільного права і прислів'я та приказки.

Шифр НБУВ: Ва802949

Шифр ВДБО: Х83(4УКР)я2 М18

2. Писанка у міжкультурному часопросторі : бібліогр. покажч. / уклад. В. М. Ткаченко ; відп. ред. О. М. Лукашевич ; Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди, Нац. іст.-етнограф. заповідник «Переяслав». – Переяслав-Хмельницький : ФОП Лукашевич О. М., 2015. – 229 с.

Покажчик містить літературу з питань писанкарства, життя і творчості майстрів писанки, яка видана в Україні та за її межами упродовж другої половини ХІХ– початку ХХІ ст. Подано окремі праці ранішого періоду, де згадується про розфарбування яєць. Вміщено також статті, де описуються так звані керамічні писанки Київської Русі, адже це – рідкісні матеріали, які дають можливість глибше розкрити історію українського писанкарства. Видання є найповнішим з опублікованих раніше і вміщує: монографії, тематичні збірники, статті з журналів та продовжуваних видань, дисертації та їх автореферати, матеріали з газет, підручники.

Публікації розміщено в хронологічному порядку, а в межах року – за алфавітом прізвищ авторів та назв статей. Науково-допоміжний апарат складають: іменний покажчик, покажчик періодичних видань, історико-

культурний, етнографічний, географічний та адміністративний показчик, джерела та література.

Видання адресоване всім, хто цікавиться писанкарством.

Шифр НБУВ: Ва801283

Шифр ВДБО: Щ12я1 Т48

3. Симон Петлюра на сторінках українських газет 1917–1920 років: матеріали до біобібліографії : анот. бібліогр. показч. / авт.-уклад.: О. А. Вакульчук (керівник), Т. О. Борисенко, О. С. Залізнюк, Н. М. Носкіна ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 2015. – 379 с.

Підґрунтям для видання бібліографічного показчика стали унікальні газетні фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Основу праці становить колекція колишнього фонду спеціального зберігання, котра почала формуватися у 1919 р. До колекції увійшли газети часів Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР, які охоплюють період з травня 1917 р. по 1920 р. і відтворюють щоденну хроніку подій та діяльність Симона Петлюри. Це, зокрема, газети: «Армія», «Українська ставка» (Київ), «Вільна Україна» (Рівне), «Вістник Української Народної Республіки» (Кам'янець-на-Поділлі), «Голос Юга» (Полтава), «Козак» (Могилів-Подільський), «Республіканець» (Катеринослав) тощо.

Видання містить 2704 описи, що ілюструють діяльність Симона Петлюри у зазначений період. Публікації подано за хронологічним принципом, а в межах року – за алфавітом першого слова. Деякі з них проанотовано.

Науково-довідковий апарат видання включає іменний показчик, де розкрито криптоніми з посиланнями на справжні прізвища, показчик місць видання, в якому географічні назви наведено згідно з тогочасними нормами з посиланнями на сучасні назви, список скорочень українською та російською мовами та список назв газет.

Праця спонукає читача до об'єктивного дослідження історичних подій і фактів, дозволяє глибше усвідомити роль Симона Петлюри в історії України.

Шифр НБУВ: Вс59978

Шифр ВДБО: д. П29

4. Світова економічна криза: причини, наслідки, шляхи подолання : бібліогр. показч. (2008–2012) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад.: Т. В. Добко, В. Ю. Радченко, В.А. Шкаріна, [та ін.] ; редкол.: О. С. Онищенко [та ін.]. – Київ : НВЦ Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського, 2015. – 550 с.

Глобальна фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. стала найбільшою з часів сумнозвісної «Великої депресії» 30-х років ХХ ст., тому закономірно привернула увагу не лише фахівців, а й широких верств населення. Вчені з усього світу вивчали причини, аналізували наслідки та шукали шляхи подолання кризових явищ в економіці взагалі та фінансовій сфері зокрема, що

знайшло широке відображення у монографіях, статтях, матеріалах конференцій.

Даний бібліографічний покажчик є спробою відобразити суттєвий пласт інформації з визначеної проблематики. У виданні представлено монографії, матеріали наукових конференцій, статті з понад 400 періодичних і продовжуваних видань, збірників, дисертації та автореферати дисертацій, електронні публікації з питань подолання кризових явищ в економіці України та інших країн світу. Нормативно-правові документи подано переважно за друкованими офіційними джерелами, а за їх відсутності описано електронні ресурси віддаленого доступу. До покажчика увійшли документи, опубліковані упродовж 2008–2012 рр. українською та російською мовами, які переважно зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Основна частина покажчика складається з шести розділів: проблеми дослідження причин прояву і шляхи подолання економічної кризи; кризові явища у світовій економіці; Україна і світова економічна криза; міждержавні об'єднання та країни світу в період економічної кризи; розвиток антикризового управління в економічній сфері; бібліографічні посібники. Матеріал у них систематизовано за тематичними та географічними назвами, у межах рубрик – за алфавітом авторів і назв: спочатку окремі видання (монографії, збірники, дисертації та автореферати дисертацій), далі – статті з журналів і збірників.

Довідково-пошуковий апарат складається зі змісту, вступного слова від укладачів, іменного покажчика та системи посилань.

Шифр НБУВ: Ва799098

Шифр ВДБО: У5я1 С24

5. Україна – єдина країна. – Київ : Глорія, 2016. – 297 ст. : фот.

Всупереч складній та неоднозначній ситуації, у якій сьогодні перебуває Україна, нам є чим пишатися і за що любити свою країну. Книга розповідає про країну з непростю історією, багату культурною спадщиною, чарівною природою та видатних особистостей, які в різні часи прославляли Україну своєю працею.

Видання складається з трьох частин, кожна з яких – окрема тема.

Перша частина – «Традиції, обряди, побут» розповідає про традиційні українські свята та обряди, а також про головні обереги українського народу, які забезпечували здоров'я, добробут і спокій у родині.

У другій частині – «Пам'ятки України» йдеться про природні та рукотворні дива України, неповторні замки, палаци, храми та церкви, які вражають не тільки красою, а й своєю незабутньою історією.

Третя частина – «Люди, що змінили Україну» містить інформацію про визначних особистостей, які зіграли важливу роль в історичному розвитку України. Це історичні постаті IX–XX ст.: політичні і військові діячі, славетні письменники, поети, художники, діячі науки, церковні і культурні діячі, спортсмени, актори та інші особи, які прославили Україну.

Книга допоможе дізнатися багато нових та цікавих фактів про Україну і
полюбити її всією душею.

Шифр НБУВ: Со34334

Шифр ВДБО: Т3(4УК)я2 У45